

جامعه اندیشگده ها

مروری بر برترین پژوهش ها و اقدامات اندیشگده ها و مؤسسات سیاست پژوهی کشور

در این شماره می خوانید:

- ۱۶ بازانديشي در باب بیمه بیکاری
- ۳۰ بازطراحی معماری نظام ملی حکمرانی صنعت هوایی و هوانوردی
- ۳۴ چالش های فراروی آزادی تجمعات و اعتراضات
- ۴۸ مسائل اولویت دار اقتصاد ایران
- ۵۲ فرصت ها و تهدیدهای امارت اسلامی برای ایران
- ۵۸ بررسی مدل حکمرانی مدارس مجازی

چه مجموعه‌هایی می‌توانند در سایت جامعه‌اندیشکده‌ها ثبت شوند؟

بررسی منابع حول مفهوم اندیشکده - که در غرب تحت عنوان تینک‌تنک شناخته می‌شود - نشان می‌دهد که هر مجموعه‌ای فارغ از اینکه چه ماهیت حقوقی داشته باشد، می‌تواند با داشتن سه ویژگی زیر، به عنوان اندیشکده شناخته شود. **احراز این ویژگی‌ها برای ایجاد صفحه اختصاصی هر مجموعه در سایت جامعه‌اندیشکده‌ها ضروری است:**

● **استقلال ساختاری:** منظور از این استقلال، استقلال در تصمیم‌گیری، رأی و عمل و استقلال به لحاظ مدیریت داخلی است. به عبارت دیگر، ممکن است یک اندیشکده در عین داشتن هویت مستقل، متعلق به یک دستگاه دولتی یا حاکمیتی باشد.

● **فعالیت و پژوهش بر روی مسائل کلان و سیاست‌های عمومی کشور:** فعالیت‌های پژوهشی اندیشکده باید مبتنی بر حل مسائل واقعی جامعه و حاکمیت باشد. جنس این فعالیت‌ها با پژوهش‌های آکادمیک متفاوت است. به این معنی که مسئله این پژوهش‌ها صرفاً یک مسئله نظری و تئوریک نیست؛ بلکه مسئله‌ای واقعی از فضای روز جامعه است که به دنبال ارائه راهکارهای سیاستی در سطح شهر، منطقه، استان، کل کشور و حتی در سطح جهان است.

● **غیرانتفاعی بودن:** اندیشکده‌ها مجموعه‌هایی غیرانتفاعی هستند و هدف آن‌ها کسب سود نیست؛ البته منظور از غیرانتفاعی بودن این نیست که به دنبال کسب درآمد نیستند؛ بلکه منابع مالی خود را صرف توسعه فعالیت‌هایشان می‌کنند.

اندیشکده‌ها، مهم‌ترین سرویس‌ها و پلتفرم‌هایی هستند که توسط جامعه اندیشکده‌ها ایجاد شده‌اند. سند حاضر نهمین فصلنامه جامعه اندیشکده‌ها است که برترین پژوهش‌های اندیشکده‌های کشور را در ۹ حوزه «آموزش، علم و فناوری»، «صنعت و تجارت»، «مسائل اجتماعی»، «فرهنگ و رسانه»، «انرژی»، «کشاورزی و محیط‌زیست»، «اقتصاد»، «حکمرانی و توسعه» و «امنیت و سیاست خارجی» منتشر می‌کند. در این فصلنامه ۲۶ پژوهش از ۲۵ اندیشکده گردآوری شده است. ذکر این نکته لازم است که مطالب این فصلنامه صرفاً دیدگاه‌ها و نظرات

جامعه اندیشکده‌ها فعالیت خود را با هدف توسعه فعالیت اندیشکده‌ها در کشور و ارتقای کمی و کیفی پژوهش‌ها و اقدامات ترویجی آنها از سال ۱۳۹۵ آغاز کرده است. در همین راستا پلتفرم‌ها و سرویس‌هایی را جهت انتشار نتایج و دستاوردهای برتر اندیشکده‌ها توسعه داده است. سایت جامعه اندیشکده‌ها به آدرس www.iranthinktanks.com، فصلنامه جامعه اندیشکده‌ها، برنامه رادیویی با اندیشه و رزان، رویدادهای گفتاک و اندیش‌گو، جایزه ملی سیاست‌گذاری و سالنامه جامعه

دیدگاه‌ها و نظرات اندیشکده‌ها و پژوهشگران پژوهش‌ها را بیان می‌کند و مسئولیت و مالکیت معنوی مطالب نیز متعلق به ایشان است. از تمامی اندیشکده‌ها و افرادی که در گردآوری محتوای این فصلنامه همکاری کرده‌اند، سپاسگزاریم. صاحب امتیاز: جامعه اندیشکده‌ها
تدوین محتوا: سجاد زوده‌مهر، فاطمه مرتضوی، سیدوحید مرتضوی، فاطمه محمدی، فرزانه باندرخانی
طراحی جلد: استودیو ارغوان
ویراستاری: محمد خاجی
قیمت: ۱۲۰ هزار تومان

پژوهش‌های اندیشکده‌ها در دامنه وسیعی از موضوعات و مسائل کشور و براساس متدولوژی‌های گوناگونی انجام می‌شود. هدف از این پروژه‌ها به صورت کلی شناخت، طراحی، برنامه‌ریزی، ارزیابی، رصد و بازنگری در حوزه‌هایی است که در ارتباط با آنها مسائل کلان و عمومی در کشور وجود دارد. البته ممکن است در یک پروژه همه این موارد پوشش داده نشود و تمرکز بر یک یا دو مورد از آنها باشد. به عنوان مثال، موضوع یک پروژه می‌تواند برنامه‌ریزی برای دستیابی به هدف خاصی باشد. در این پروژه، کار بیشتر بر روی شناخت هدف و تدوین برنامه تمرکز می‌شود و احتمال طراحی، ارزیابی و بازنگری مورد نظر نخواهد بود. اندیشکده‌ها در پژوهش‌های خود تلاش می‌کنند ابتدا مسئله را عموماً به درستی شناسایی و بیان کنند و پس از ریشه‌یابی و علت‌یابی عمیق، پیشنهادها و راهکارهای خلاقانه و بدیعی را برای حل آن طراحی کنند. در واقع تلاش برای حل مسئله و ارائه راهکار و پیشنهاد، وجه مشترک همه مطالعات و پژوهش‌های اندیشکده‌ها است. به عبارت دیگر، پژوهش‌های صرفاً نظری و تئوریک را که ناظر به حل مسائل عمومی و پژوهش‌های صرفاً کلان نیست، چندان نمی‌توان پژوهش‌های اصیل اندیشکده‌ای به شمار آورد.

تهران، خیابان انقلاب، بین چهارراه ولیعصر و خیابان برادران مظفر شمالی، پلاک ۹۰۷

info@iranthinktanks.com

ایمیل:

۱۴۱۶۹۱۳۸۹۴

کد پستی:

www.iranthinktanks.com

وبسایت:

تلفن تماس: ۰۲۱-۶۶۴۸۸۰۵۷

iranthinktanks

iranthinktanks

iranthinktanks

iranthinktanks

iranthinktanks__com

۲۲

• اندیشکده پیشرفت گردشگری ایران
برنامه جامع پیشرفت میراث فرهنگی،
گردشگری و صنایع دستی ایران

۲۴

• پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی
تحلیل نقش سلبریتی‌ها در افزایش
مصرف تصویری کاربران اینستاگرام

۲۶

• اندیشکده تعاون و توسعه
تعاونی‌ها و باشگاه‌های فوتبال در ایران

۴

معرفی اعضای شورای علمی

۵

معرفی اندیشه‌ورزان

۷

• جامعه‌اندیشکده‌ها
گزارش رویداد گفتاک

صنعت و تجارت

۲۸

• اندیشکده حمل و نقل ایران
بررسی فرصت‌ها و چالش‌ها و
راهکارهای بخش ترانزیت

۳۰

• پژوهشکده مطالعات فناوری
بازطراحی معماری نظام ملی حکمرانی
صنعت هوایی و هوانوردی کشور

۳۲

• دفتر مطالعات راهبردی رونق تولید
بررسی جامع قرارداد ۲۵ ساله ایران-چین

حکمرانی و توسعه

۳۴

• اندیشکده حقوق بشر و شهروندی
چالش‌های فراروی آزادی تجمعات

۳۶

• مرکز پژوهش‌های توسعه و آینده نگری
آسیب‌ها و چالش‌های برنامه‌ریزی
توسعه در ایران

۳۸

• اندیشکده راهبردی مهاجر
بررسی اکوسیستم فرهنگی منطقه
دانشگاه تهران

مسائل اجتماعی

۱۰

• موسسه راهبردهای بازنشستگی صبا
بررسی فرآیند تسهیل صدور حکم
بازنشستگی

۱۲

• اندیشکده پایا
الگوی امامت محله در قلعه خیابان
مشهد

۱۴

• رصدخانه مهاجرت ایران
سالنامه مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

۱۶

• مرکز توانمندسازی حاکمیت و جامعه
بازاندیشی‌هایی در باب بیمه بیکاری

۱۸

• اندیشکده تعاون و توسعه
تعاونی‌ها عاملی مهم در جهت توسعه
کارآفرینی در کشور

فرهنگ و رسانه

۲۰

• موسسه سجا
تأثیرات دگرگونی‌های اجتماعی بر نهاد
خانواده

۵۶

• اندیشکده فاطر

بررسی و تحلیل طرح‌ها و الزامات مقابله با اقدامات آمریکا در غرب آسیا

کشاورزی و محیط زیست

۴۰

• مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری
مسئله‌شناسی ساختارها و نهادهای آب

۴۲

• پژوهشکده بیمه

ضرورت تدوین برنامه ملی بیمه سیل

۴۴

• اندیشکده سیاستگذاری اقتصادی تهران
ورود به بازار محصولات کشاورزی و مواد غذایی روسیه

آموزش، علم و فناوری

۵۸

• موسسه مطالعات راهبردی تعلیم و تربیت برهان
بررسی تطبیقی و مدل حکمرانی مدارس مجازی

انرژی

۶۰

• اندیشکده حکمرانی انرژی و منابع ایران
اکتشاف میدان گازی جدید ترکیه و پیامدهای احتمالی آن

اقتصاد

۴۶

• گروه مشاوران مدیریت و مطالعات راهبردی تدبیر
بررسی روندها و آثار ضد تحریمی حاصل از انتشار پول دیجیتال بانک‌های مرکزی

۴۸

• مرکز پژوهشی آرا

مسائل اولویت‌دار اقتصاد ایران

۵۰

• هیئت اندیشه‌ورز اقتصاد و الگوی پیشرفت اسلامی
نظام مالیاتی عادلانه بر محور مالیات بر درآمد

امنیت و سیاست خارجی

۵۲

• مرکز راهبری برهان
فرصت‌ها و تهدیدهای امارت اسلامی برای ایران

۵۴

• مرکز رسانه‌ای اندیشه‌ای شعوبا
بررسی روابط ایران و عراق

معرفی اعضای شورای علمی

فهرست ارزیابان این شماره از فصلنامه جامعه اندیشکده‌ها

حسین عطااللهی

کارشناسی ارشد علوم اقتصادی

جمال یزدانی

دکتری علوم سیاسی

حسین آجورلو

دکتری روابط بین الملل و دیپلماسی

امیررودی

کارشناسی ارشد مدیریت فناوری اطلاعات

روح... مهدوی

دکتری اقتصاد

امیرحسین عرب‌پور

کارشناسی ارشد معارف و مدیریت بازرگانی

سحر کوثری

دکتری آینده‌پژوهی

جواد سلیمان‌پور

دکتری مهندسی نفت

سیدپیمان حقیقت‌طلب

کارشناسی ارشد مهندسی صنایع

راحله ملکیان

دکتری آبیاری و زهکشی

سمانه ایروانی

دکتری اقتصاد کشاورزی

بهروز شاه‌مرادی

دکتری اقتصاد سرمایه‌گذاری بین‌الملل

سید بهزاد بقایی

کارشناسی ارشد MBA

بهزاد احمدی

دکتری روابط بین‌الملل گرایش امنیت بین‌الملل

سیدمحمدرضا باقرزاد

دکتری ریاضیات محض

جلال کریمیان

دکتری تاریخ و فلسفه آموزش و پرورش

محسن شهرابی

کارشناسی ارشد مهندسی صنایع

حسین شاه‌محمدی‌آذر

دکتری مهندسی صنایع

علی نادری شاهی

دکتری اقتصاد پولی

علی ملک زاده

کارشناسی ارشد اقتصاد

فرزاد حجتیان مقدم

کارشناسی ارشد مهندسی صنایع

علیرضا صفری

کارشناسی ارشد خط مشی گذاری عمومی

محمد خادمی کله لو

دکتری مدیریت آموزش عالی

مجید دانایی سیج

دکتری جامعه شناسی اقتصادی و توسعه

محمد رضا محمدی

کارشناسی ارشد روابط بین الملل

مهدی امینی

دکتری هنرهای کاربردی

محبوبه داودی

کارشناسی ارشد علوم ارتباطات اجتماعی

مسعود رضایی

دکتری علوم سیاسی

حسین شیرازی

دکتری سیاستگذاری عمومی

معرفی اندیشه ورزان

فهرست مدیر پروژه های این شماره از فصلنامه

حسین فکری

کارشناسی ارشد MBA

محمد آزین

دکتری فلسفه تعلیم و تربیت

سید جواد سادات

کارشناسی ارشد مدیریت فناوری

علی نصیری اقدم

دکتری علوم اقتصادی

صادق محمدی گاله چی

پژوهشگر اندیشه گاه فاطر

محمد قطرانی

سطح سه حوزه

امیرحسین سوهانکار

دکتری مهندسی مکانیک

علی تقی زاده

سطح سه حوزه

فتح ا... افاسی زاده

دکتری آموزش و ترویج کشاورزی

زهرا بادامچی

کارشناسی ارشد مطالعات معماری ایران

علی ضیائی

کارشناسی ارشد مدیریت تکنولوژی

محمدطاهر صفرزاده

کارشناسی ارشد معارف اسلامی و حقوق

رضا موسایی

کارشناسی ارشد معارف اسلامی و اقتصاد

سید محمد صاحبکار خراسانی

دکتری مهندسی مکانیک

حامد فروزان

دکتری علوم ارتباطات

زهرا عباسپور

کارشناسی ارشد تاریخ تشیع

حنیف عموزاده

دکتری سیاستگذاری عمومی

مهدی شهبازی

کارشناسی ارشد جامعه شناسی

مهدی فصیحی هرندی

دکتری مدیریت و برنامه ریزی منابع آب

محمد رضا فرزانه

دکتری منابع آب

مسعود کسرائی نژاد

کارشناسی ارشد اقتصاد

امین اعظمی

کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی

حمیده ترابی

دکتری علوم اقتصادی

محسن جعفری

دکتری جامعه شناسی مسائل اجتماعی ایران

نوح منوری

دکتری جامعه شناسی فرهنگی

بهرام صلواتی

دکتری مطالعات اقتصاد اجتماعی و بازار کار

انديشكده‌ها

گفتاک
GOFTALK

سامانه بازارگاه نهاده‌های کشاورزی؛ شمشیر دولبه شفافیت و فساد

جامعه اندیشکده‌ها طی سلسله رویدادهای گفتاک، ضمن معرفی پروژه‌های برتر فصلنامه جامعه اندیشکده‌ها، به برجسته‌سازی پروژه‌ها از خلال تدارک بحث‌های کارشناسی می‌پردازد.

مهدی بختیاری زاده
کارشناس ارشد اصلاح و ژنتیک دام

در ابتدای نشست، مهدی بختیاری زاده به عنوان نماینده موسسه ماکا و مدیر پروژه از چگونگی آغاز پروژه گفت: «در یک بازه زمانی که غالب تولیدکنندگان دام و طیور کشور درگیر مسائل مربوط به نهاده‌های دام بودند، به دلیل چالش‌هایی که در تولید نهاده‌ها رخ داده بود، بازار مرغ و گوشت و غیره با تلاطم مواجه شده بود. با ریشه‌یابی مسائل، توزیع در بازار به عنوان چالش اصلی شناسایی شد.» بختیاری زاده از بسط چالش در حوزه توزیع به ایجاد مشکلاتی در حوزه تولید گفت؛ به طوری که به گفته وی «مشکل واردات نهاده در کشور نداریم، اما یکی از گلوگاه‌هایی که مشکل ایجاد می‌کرد مربوط به توزیع خرده نهاده‌ها بود. عدم توازن در توزیع خرده نهاده‌ها بین مصرف‌کنندگان (تولیدکنندگان نهاده) و تولیدکنندگان (تولیدکنندگان محصولات دام و طیور)، یک نوع نوسان در دریافت سهمیه‌ها را نشان می‌داد.»

بنابراین چالش اساسی، وزارت جهاد کشاورزی در سال ۹۸ اقدام به راه‌اندازی سامانه بازارگاه برای ایجاد توازن در توزیع نهاده‌های دامی کرد؛ اما طبق گفته بختیاری زاده، به تدریج مبرهن شد که نه تنها چالش توزیع حل نشد، بلکه مشکلات دیگری نیز در این زمینه بروز کرد. موسسه مطالعات و توسعه محیط زیست و کشاورزی یا همان موسسه ماکا از اینجا شروع به بررسی سامانه بازارگاه می‌کند و چالش‌هایی را که واردکننده و صادرکننده در این سامانه با آن‌ها روبه‌رو می‌شود، احصا می‌کند. طبق گفته بختیاری زاده این چالش‌ها در ۱۱ دسته شناسایی و تقسیم‌بندی شد. از چالش‌هایی که بختیاری زاده به آن‌ها پرداخت، می‌توان به فقدان اتصال این سامانه به سامانه‌های اصلی کشور مثل پنجره واحد گمرک یا سامانه انبارهای کشور اشاره کرد. به گفته وی این اتصال تنها ده روز زمان لازم دارد و با وجود اینکه پژوهش مؤسسه به دست وزیر مربوطه رسیده، هنوز اقدامی در این باره صورت نگرفته است.

گفتاک سوم: پروژه «بررسی مشکلات و چالش‌های سامانه بازارگاه نهاده‌های

کشاورزی»

از سال ۹۸ وزارت جهاد کشاورزی با پشتیبانی بانک کشاورزی، سامانه ای را برای ثبت اطلاعات واردات و توزیع نهاده‌های دام و طیور راه اندازی کرده است. اینک پس از سه سال از آغاز به کار این سامانه، تاثیری که انتظار می‌رفت در فضای توزیع نهاده‌های دامی داشته باشد، با اختلال و به گفته کارشناسان با فساد روبه‌رو شده است. جامعه اندیشکده‌ها در سومین رویداد گفتاک به بررسی چالش‌های سامانه بازارگاه و ریشه‌یابی مسائل آن پرداخته است. سومین نشست از سلسله رویدادهای گفتاک، یکم شهریورماه، به همت جامعه اندیشکده‌ها در محل خانه اندیشه‌ورزان به ارائه و بررسی پژوهش «بررسی مشکلات و چالش‌های سامانه بازارگاه نهاده‌های کشاورزی» از موسسه مطالعات و توسعه محیط زیست و کشاورزی (ماکا) اختصاص داشت.

سومین رویداد گفتاک با حضور مهدی بختیاری زاده، مدیر پژوهش؛ علیرضا مهاجر، معاون امور زراعت وزارت جهاد کشاورزی؛ ابراهیم جاودان، عضو هیئت علمی گروه سیاست‌های کشاورزی و غذا موسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی، اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی؛ علی خسروی، کارشناس اقتصاد کشاورزی و امیر ترک نژاد، عضو انجمن توزیع‌کنندگان عمده نهاده‌های خوراک ایران برگزار شد.

است! علت ایجاد سامانهٔ بازارگاه در صحبت‌های ترک‌نژاد واضح‌تر شد، وقتی که توضیح داد: «سال ۹۷ به دلیل فقدان هماهنگی میان وزارت صمت، وزارت جهاد کشاورزی و بانک مرکزی بابت تخصیص ارز، قیمت کنجاله سویا افزایش پیدا کرد. شرکت پشتیبانی دام و طیور با کار ویژه کنترل این فاصله‌ها، باید وارد گود می‌شد که از آن می‌گذرد! بنابراین ما نیاز به سامانه بازارگاه پیدا می‌کنیم که تولیدکنندگان و کارخانجات مرغدار و دامدار از آن خرید کنند. این سامانه به قدری ایرادات فنی داشت که بروز معضلات بسیار باعث توقف کامل سیستم شد.» طبق گفته ترک‌نژاد بعد از هشت ماه فعالیت، در آبان ۹۸ بازارگاه خاموش می‌شود و حدود شصت هزار تن سویا در بنادر از بین می‌رود. فرآیندی که برای حذف فساد ایجاد شده بود، راه به جایی نمی‌برد.

ترک‌نژاد درباره نحوهٔ اثرگذاری بازارگاه بر قیمت‌گذاری نیز روایت جالبی مطرح کرد: «اسفند ۹۷ قیمت دولتی سویا ۲۴۵۰ تومان بود و به دلیل عدم تخصیص‌ها دچار یک فاصله ۷۰۰-۸۰۰ تومانی می‌شود و به ۳۲۰۰ می‌رسد. دولت برای پر کردن این فاصله وارد می‌شود، اما شبی که بازارگاه اعلام کرد، قیمت آن به ۵۰۰۰ تومان جهش می‌یابد!» وی با نظر به مهلت ۱۰ روزه رفع ایرادات بازارگاه که بختیاری زاده به آن اشاره کرده بود، دربارهٔ حلقه‌هایی گفت که کاملاً عامدانه (و نه سهوی) اراده‌ای برای حل مشکلات بازارگاه ندارند. چراکه گرچه این سیستم مبتنی بر عدالت در توزیع نهاد بنا شده بود، اما ابزاری برای فساد در وزارت جهاد کشاورزی شده است و رانت‌های گسترده‌ای از این طریق جابه‌جا می‌شود.

در ادامهٔ نشست، بختیاری زاده در پاسخ به نقدهای مطرح‌شده صحبت کرد. به تصریح وی «بازارگاه بنا نبود مدیریت نهاده‌های کشور را در دست بگیرد و ماهیت آن مدیریت توزیع نهاده‌ها به صورت خرد نیست؛ بلکه کارکرد آن، تحویل نهادهٔ واردشده به کشور که از گمرک ترخیص‌شده، به درب مرغداری، گاو‌داری و دامداری است.»

وی در پاسخ به دکتر جاودان و مشخص نبودن فرآیند واردات و توزیع پیش از ورود کالاها به بازارگاه، نیز توضیح داد که «این پژوهش متمرکز بر خود سامانه بازارگاه بوده است و نه قبل و بعد آن. بنابراین برای پر کردن خلأیی که ذکر شد، می‌توان پژوهش‌های دیگری را به آن متصل کرد.»

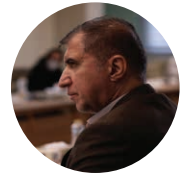
بختیاری زاده در پایان صحبت‌های خود در تقابل با نظر دکتر ترک‌نژاد، بازارگاه را سامانهٔ مفیدی ارزیابی کرد که می‌تواند بسیاری از مشکلات کشور را حل کند؛ اما به دلیل جابه‌جایی میلیاردها تومان پول در بازارگاه، نیازمند رفع خلأ سیستم‌های نظارتی هستیم.

بخش دوم این نشست به پرسش و پاسخ‌هایی پیرامون موضوع پژوهش و سامانهٔ بازارگاه اختصاص داشت

تبارشناسی سامانهٔ بازارگاه به کجا می‌رسد و چرا بازارگاه شکل گرفت؟

خسروی: بحث تبارشناسی، بسیار کلیدی است؛ چراکه چگونگی بازنمایی موضوع در پرداخت آن اهمیت دارد. یک زمانی ارزش پول کشور افت پیدا می‌کند و محصولی که هر تن ۲۸۰ دلار (با دلار ۳۵۰۰

علی خسروی کارشناس اقتصاد کشاورزی

علی خسروی، صحبت خود را با نقد به پیش فرض پژوهش آغاز کرد. به زعم وی «سامانهٔ بازارگاه قرار نیست نهاده‌های دامی کشور را مدیریت کند»، بلکه مسئلهٔ اصلی باید این می‌بود که در کشور «یک سیستم طبیعی اقتصادی‌ای که لجستیک نهاده‌ها را انجام می‌دهد، در مقطعی کار نکرده است. دلایل آن هم خارج از حیطهٔ کشاورزی است که می‌توان آن را کلیات اقتصاد ایران یا تحریم نامید.» بنابراین «به طور موقت به یک سیستم لجستیک جایگزین نیازمند شدیم که این جایگزینی هم تبعاتی به دنبال داشته است.» از نظر خسروی ضروری است در بررسی این سامانهٔ بازارگاه، این سامانه را یک پروژهٔ موقت برای رفع معضل شناخت. وی به تشریح معضل نیز پرداخت: «در هیچ جای دنیا ادعای مدیریت نهاده‌های دامی نمی‌شود. بلکه مدیریت نهاده‌ها از طریق سامانه، یک راه‌حل موقت برای رفع مشکلات است. یعنی با دلایل موجه یک سیستم مصنوعی را به اجبار در سیستم طبیعی اقتصاد جای‌گذاری کرده‌ایم.»

ابراهیم جاودان دکتری اقتصاد کشاورزی

نقد ابراهیم جاودان، عضو هیئت علمی گروه سیاست‌های کشاورزی و غذا مؤسسهٔ پژوهش‌های برنامه‌ریزی، به فقدان شفافیت و عدم وضوح در بیان مسئله پژوهش مؤسسه ماکا بود. طبق نظر وی ضروری بود که علاوه بر مرور آمار واردات نهاده که در پژوهش آمده است، درباره علت و ریشه‌های ناکامی در واردات نهاده‌ها نیز باب بحث باز می‌شد. از نظر وی مهم است که این کاهش از سمت تخصیص و تأمین ارز بوده است یا عدم تمایل واردکنندگان یا اتفاقات بازار جهانی و غیره؟ جاودان روی گزارش ناقص پروژه تأکید داشت که بسیاری از روندهای پژوهش را برای مخاطب روشن نمی‌کند.

امیر ترک‌نژاد کارشناسی ارشد کشاورزی

امیر ترک‌نژاد، عضو انجمن توزیع‌کنندگان عمده نهاده‌های خوراک دام ایران، چهارمین سخنران و سومین منتقد این نشست بود که بازارگاه را سامانه‌ای برای ایفای نقش توزیع‌کنندگی به طور موقت خواند که در حال ایفای نقش به صورت مستمر و طولانی شده

می‌توانست همین کار را انجام دهد؛ اما دلایل و اهداف شکل‌گیری بازارگاه متفاوت بود. اکنون بازارگاه مشکل نظارتی دارد و صدای مرغدار و دامدار نیز به جایی نمی‌رسد. هر واردکننده هر کالایی را با هر کیفیتی وارد می‌کند؛ یا اصلاً باری وجود ندارد ولی اطلاعات خرید و فروش آن ثبت می‌شود. بنابراین بازارگاه به شرطی حلال مشکلات ماست که نظارت خوبی روی آن صورت بگیرد. اکنون بازارگاه مأمّن فساد و رانت است و خلاف جهت امنیت غذایی کشور جلو می‌رود؛ که البته بختیاری‌زاده بخشی از فساد مورد اشاره را مربوط به لایه قبل از بازارگاه دانست و تأکید داشت اگر بازارگاه راه‌اندازی نمی‌شد مشکلات عدیده دیگری پدید می‌آمد.

در پایان، امیر ترک‌نژاد یک پیشنهاد کلی را مطرح کرد: «بازار نهاده‌های دامی نیاز به شفافیت دارد. بازارگاه می‌توانست این کار را انجام دهد، ولی از آن سوء استفاده شد. بنابراین اکنون بازارگاه محلی از اعراب ندارد و باید جمع شود. سیستم شفاف سازی بازار نهاده‌های دامی، بهتر است بر اساس سامانه جامع تجارت شکل بگیرد که امتحان پس داده است.»

درباره گفتاک

مجموعه نشست‌های گفتاک، به ارائه و بررسی پژوهش‌های برتر فصلنامه جامع اندیشکده‌ها اختصاص دارد. در هر فصل سه رویداد از این مجموعه برگزار می‌شود. پژوهش «بررسی مشکلات و چالش‌های سامانه بازارگاه نهاده‌های کشاورزی» یکی از سه پژوهش برتر هفتمین فصلنامه جامع اندیشکده‌هاست که با سیاستگذاری محتوایی جامع اندیشکده‌ها، مشارکت موسسه ماکا و همکاری خانه اندیشه‌ورزان در شهریور ۱۴۰۱ برگزار شد. دو پژوهش برتر دیگر فصلنامه هفتم جامع اندیشکده‌ها «ارائه الگوی مشارکت جمعی پیاده‌روی اربعین» از موسسه مطالعات فناوری و «طرح راهبردی- مردمی پیشرفت محله هرنندی» از اندیشکده پایا هستند.

تومانی) می‌خریدید، اکنون ۱۲۰۰۰ دلار شده است. دولت دو راه دارد؛ یا اجازه دهد این محصول با قیمت واقعی به فروش برسد یا برای محصولاتی که از نظر دولت مهم است، به واردکننده دلار ارزان بدهد.

راه‌حل دوم در کشور اتفاق افتاده است. از ۲۷ فروردین ۹۷ دولت این سیاست را پیش می‌گیرد که فهرستی از کالاهای اساسی را اعلام کند و به هر تاجری که ثبت سفارش این کالاها را ارائه کند، دلار ارزان عرضه کند.

در اواخر سال ۹۸ تعداد کالاها از یک لیست مفصل در وزارت جهاد به چهار نهاده تقلیل پیدا کرد. اواخر سال ۹۹ طبق یک قاعده اقتصادی که کالای دونرخی، بازار سیاه ایجاد می‌کند، بنابراین وزارت جهاد تصمیم گرفت پلتفرمی برای ثبت دیجیتالی اطلاعات ایجاد کند؛ یعنی فرآیندی که دو سال به صورت دستی انجام می‌شده، شفاف می‌شود و برای تمام دستگاه‌های نظارتی کشور و حتی تمام افراد قابل رصد می‌شود که هر دامدار چقدر نهاده می‌گیرد.

سال ۹۹ دوران اوج سامانه بازارگاه محسوب می‌شود و می‌توان به ایرادات آن در جای دیگر پرداخت. ۹۰ درصد ایراداتی که به بازارگاه گرفته می‌شود، ایرادات سامانه نیست؛ بلکه به ماهیت کار برمی‌گردد و ربطی به ابزار ندارد.

آیا سامانه بازارگاه، یک نهاد دولتی محسوب می‌شود یا با دولت فاصله دارد؟ اساساً توزیع نهاده‌های دامی به صورت خصوصی تجربه موفق‌تری محسوب می‌شود؟

ترک‌نژاد: با تأسیس بازارگاه ما به سمت دولتی تر شدن حرکت کرده‌ایم و فاصله دولت و مصرف‌کننده را بیشتر کرده‌ایم؛ اما موافق خصوصی شدن آن نیستیم. بازارگاه، محلی برای ثبت اطلاعات فروش واردکننده و خریدهای مصرف‌کننده است. قبل از آن، سامانه‌های دیگری برای ثبت داشته‌ایم، مثل سامانه جامع تجارت که

مؤسسه
راهبردهای
بازنشستگی صبا

بررسی فرآیند تسهیل صدور حکم بازنشستگی

مستندسازی فراز و فرودهای صدور حکم بازنشستگی و ارائهٔ توصیه‌های کاربردی

مسعود کسرائی نژاد

حکم بازنشستگی در ظاهر، برگه‌ای است که به پاس چندین سال خدمات سازمانی به فرد تقدیم می‌شود. صدور حکم مذکور، برقراری و تأمین حقوق بازنشسته را می‌توان از جمله مهم‌ترین وظایف صندوق بازنشستگی دانست. تاریخ نظام صدور احکام و برقراری در صندوق بازنشستگی کشوری به چهار دوره قابل تقسیم است. از جمله وقایع تأثیرگذار این چهار دوره می‌توان به استقلال دستگاهی سازمان، بهبود فرآیند ارسال پرونده، بررسی مستندات و صدور حکم، کوتاه شدن مدت برقراری، بهبود فرآیندهای نظارتی دقیق و استقلال اداری سازمان در امور مالی اشاره کرد. با وجود همهٔ پیشرفت‌های رخ داده، هم‌چنان از ظرفیت‌ها و فرصت‌های ممکن به‌طور کامل بهره‌برداری نشده است و حتی در دوران پساتحول نیز باید منتظر دگرگونی‌های دیگری بود.

می‌شد؛ از جمله ویژگی‌های مهم این دوره می‌توان به نوظایی بحث بازنشستگی، فردمحوری، عدم استقلال اداره در امور مالی، نبود فرآیندهای نظارتی دقیق، حاکمیت سیستم مبتنی بر اعتماد و تعداد کم بازنشستگان اشاره کرد.

دورهٔ دوم با ایجاد تحول در فرآیندها و انسجام در ساختارها همراه است. در این دوره اگرچه حساسیت نسبت به وجود شفافیت در کسور دریافتی افزایش می‌یابد، اما پرونده‌های فرسوده و آلوده، بایگانی‌های نمود زیرزمینی و بیمار، زمان‌بر بودن ارسال پرونده، بررسی مستندات و صدور حکم، فردمحوری، هزینهٔ بالای ارسال پرونده و ... هم‌چنان جزء مهم‌ترین مشکلات این دوران محسوب می‌شوند. برقراری در این دوران بالغ‌بر چند ماه و در برخی موارد بیش از یک سال به طول می‌انجامد.

● عصر تحول

دوران سوم را باید عصر تحول نامید. مقطعی که می‌توان مهم‌ترین اتفاق آن را انتقال حساب‌ها از خزانه به سازمان برشمرد. این اقدام با ایجاد استقلال اداری در امور مالی و امکان کنترل دریافت و پرداخت‌ها تأثیر شگرفی بر شفافیت مالی، محاسبات حقوق بازنشستگی و کوتاه شدن مدت برقراری داشت. مرور خلاصهٔ پرونده و ارسال مدارک ضروری به‌جای ارسال کل پرونده، اجازهٔ کارشناسان برای اصلاح رقم در صورت اشتباه بودن میزان حقوق محاسبه‌شده، بررسی پرونده در محل توسط نمایندگان سازمان و شکل‌گیری نمایندگی استانی از جمله ویژگی‌های این دوران است. بدین‌ترتیب، متوسط زمان برقراری به زیر یک هفته می‌رسد تا دوران طلایی خود را به ثبت رساند.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

یکی از مهم‌ترین عوامل مؤثر بر کارایی و اثربخشی فعالیت‌ها و رویه‌ها، بهره‌گیری از اسلوبی است که به‌عنوان «مدیریت دانش» شناخته می‌شود. به نظر می‌رسد که با مستندسازی ضابطه‌مند دانش (تجارب) شکل‌گرفته، می‌توان زمینهٔ افزایش کارایی و اثربخشی فعالیت‌ها و رویه‌ها را فراهم کرد. «صدور حکم بازنشستگی» را می‌توان نماد و شاخصی مهم در زنجیرهٔ اصلی فعالیت‌های صندوق قلمداد کرد که نتیجهٔ نظام‌ها و فرآیندهای مختلف و متعدد است. در این گزارش، با تمرکز بر تصمیم و سیاست مدیریت عالی صندوق مبنی بر تسهیل صدور حکم بازنشستگی، تلاش شده است تا فراز و فرود این تصمیم، مورد مستندسازی قرار گیرد و از خلال آن، توصیه‌هایی کاربردی برای موارد مشابه ارائه شود.

●● تاریخ نظام صدور احکام و برقراری در صندوق بازنشستگی

صدور حکم بازنشستگی، برقراری و تأمین حقوق بازنشسته را باید در زمره مهم‌ترین وظایف صندوق بازنشستگی به‌شمار آورد. تاریخ نظام صدور احکام و برقراری در صندوق بازنشستگی کشوری به چهار دوره قابل تقسیم است که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود:

● عصر سنتی صدور احکام و برقراری

این مقطع به دو دورهٔ پیش و پس از تشکیل سازمان بازنشستگی کشوری تقسیم می‌شود. در دورهٔ اول، تشکیل پرونده، انجام امور اشتغال و بازنشستگی افراد در اداره‌کل بازنشستگی پیگیری

- **فردمحوری دنباله‌دار:** با وجود انجام مطالعات متعدد در زمینه آسیب‌های ناشی از فردمحوری در واحدهای مختلف، این مسئله همچنان به صورت برجسته در صندوق ملاحظه می‌شود.

توصیه‌هایی برای آینده

برای دستیابی به عصر مدرن و استفاده کامل از ظرفیت‌ها و فرصت‌های موجود، تحولاتی دیگری نیاز است که از جمله آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- ایجاد ساختار واحد ملی، یکپارچه‌سازی سیستم و اتصال برنامه‌های واحدهای سازمانی به منظور تسریع تبادل اطلاعات و افزایش کارایی؛
- تشکیل پرونده الکترونیک شاغلان از طریق ایجاد امکان دسترسی سیستمی به کلیه اطلاعات مورد نیاز فرد با کد ملی و طراحی نرم‌افزار مبتنی بر وب برای ثبت اطلاعات؛
- تقویت تئوریک نیروها با اقداماتی نظیر تقویت دوره‌های آموزشی تئوریک حین خدمت و تشویق کارشناسان به فهم روابط علمی پشتوانه سیستم؛
- ایجاد نظام تشویق و تنبیه از طریق تقویت نظارت بر عملکرد و پیاده‌سازی فرایندهایی که نتایج نظارت‌ها را به تشویق و تنبیه عملیاتی تبدیل کند؛
- تقویت تعامل با مدیریت و کارشناسان دستگاه‌ها از طریق ایجاد ثبات در واحدهای دستگاه‌های اجرایی و بهره‌گیری از نظام تشویق؛
- اصلاح محتوای محاسباتی در حوزه برقراری از طریق ایجاد نگاهی جامع‌تر به این حوزه و اعمال تأثیر حوزه‌های مختلف در زمان برقراری؛
- کاهش مدت برقراری باتوجه به مسائلی چون تغییر مکرر نگاه مدیریتی در گذر زمان، عدم ثبات در مدیریت ارشد صندوق، کمبود نیروی سازمان، فقدان انگیزه کافی برای نیروهای شرکتی.

جمع‌بندی

تاریخ نظام صدور احکام و برقراری در صندوق بازنشستگی را می‌توان به چهار دوره تقسیم کرد. چهارمین دوره این نظام عصر کنونی است. در این دوره اقدامات مفیدی در حوزه‌هایی مانند ثبت اطلاعات، برقراری ارتباط آنلاین با نهادهای مرتبط و بهبود وضعیت نظارت و عملکرد همراه بوده است. علیرغم این اقدامات انجام شده اما همچنان امور به مقصود نهایی خود نرسیده است. در این پژوهش، توصیه‌هایی برای بهبود وضعیت فعلی ارائه شده است که از جمله آن‌ها می‌توان به ایجاد ساختار واحد ملی، تشکیل پرونده الکترونیک شاغلان و تقویت تئوریک نیروها اشاره کرد.

درباره پژوهش

این مطالعه در مؤسسه راهبردهای بازنشستگی صبا توسط مسعود کسرائی‌نژاد در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

طلوع سیستماتیک صدور احکام

زمان بر بودن مکاتبات دستی، رفت و برگشت‌های طولانی و پرهزینه پرونده‌ها، افزایش تعداد بازنشستگان و ... از جمله عواملی بودند که نیاز به سیستمی شدن را برجسته کردند. این دوره در ادامه تحولات شکل می‌گیرد؛ همکاری با سازمان برنامه و بودجه به منظور ثبت اطلاعات روی نوارهای مغناطیسی بزرگ آن زمان، ورود سیستم به بدنه سازمان، تغییر کاربری و ایجاد شرکت تخصصی برای پشتیبانی امور کامپیوتری و نرم‌افزاری، تهیه برنامه پارادوکس به عنوان بایگان اطلاعات و بهبود اطلاع‌رسانی به دستگاه‌ها از دیگر ویژگی‌های این دوران است.

دوران کنونی

این دوران با تقویت زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری ارتباط با استان‌ها بر مبنای ویندوز و سپس وب شکل می‌گیرد. با ایجاد و تقویت نظام جامع صدور احکام، فرایند صدور حکم، سیستمی شده و دوره‌های آموزشی برای کارشناسان صندوق و دستگاه‌ها برگزار می‌شود؛ بدین ترتیب، دستگاه‌ها ضمن دریافت نام کاربری، امکان ثبت مستقیم اطلاعات را نیز پیدا می‌کنند. ویژگی دیگر سیستمی شدن صدور احکام در این دوره، کنترل خطاهای سیستمی است. در زمینه برقراری نیز اگرچه هوشمندسازی و توسعه تکنولوژی منجر به بهبود کلی فرایندها و نتایج شده است، اما فردمحوری کماکان ادامه دارد. دوران کنونی برای دستیابی به عصر مدرن، نیازمند تحولات دیگری نظیر تکمیل سیستم شاغلین، بهبود تبادل اطلاعات با نهادهای قانونی و سایر صندوق‌های مرتبط است.

جنبه‌های مهم و مؤثر سازمان بازنشستگی

مرور عوامل تعیین‌کننده در عملکرد سازمان بازنشستگی کشوری نشان می‌دهد که چهار عامل مؤثر در عملکرد سازمان وجود دارند؛ این عوامل عبارتند از:

- **تعامل با دستگاه‌ها:** تعامل با دستگاه‌ها جزء جدایی‌ناپذیر نظام صدور احکام است که شامل مشاوره به دستگاه‌ها، تبادل اطلاعات در زمینه ارسال مدارک، اشتراک سامانه‌های اطلاعاتی با نهادها و سازمان‌های مشابه و ارسال سریع‌تر مدارک در حوزه محاسبات برقراری است؛
- **آموزش:** آموزش به کارکنان صندوق و دستگاه‌ها همواره به صورت نسبی مورد توجه مدیریت سازمان بوده است. نیاز به آموزش در زمینه‌هایی چون ارسال مدارک، هماهنگی دستگاه‌ها با نظام پرداخت مستقیم، ثبت اطلاعات برخط و ... بیش از پیش محسوس است؛
- **پایش و نظارت:** کمیته‌ای با عنوان نظام پیشنهادها در صندوق بازنشستگی وجود دارد که در آن تحولات و نیازهای روز، مطرح و ابعاد آن‌ها سنجیده می‌شود. نظارت‌های کارگروهی، گزارش‌های عملکردی سالانه و کنترل به وسیله خطاهای سیستمی، از جمله روش‌های نظارت بر عملکرد سیستم است؛

اندیشکده

پایا

الگوی امامت محله در قلعه خیابان مشهد

تجربه‌نگاری الگوی امامت محله در قلعه خیابان مشهد و ارائه اقدامات پیشنهادی برای سایر محله‌ها

محسن جعفری

نهادسازی محله قلعه خیابان مشهد مبتنی بر رویکرد امامت محله است و علت موفقیت این نهاد، مردمی بودن آن است. در شرایط کنونی و به‌ویژه در محله‌های حاشیۀ شهر، مردم از وضعیت مناسبی برخوردار نبوده و درگیر مسائل و مشکلات بسیاری هستند. در این شرایط، مسجد با محوریت امام محله می‌تواند تأثیرگذار باشد؛ بدین ترتیب که با شناسایی ظرفیت‌های محله، افراد و خانوارهای آن، در مسیر رفع نیازهای متقابل اهالی بکوشد. افراد و گروه‌های بسیاری علاقه‌مند به فعالیت در مناطق محروم و محله‌های حاشیۀ ای هستند؛ امام محله باید با هدایت‌گری خود، تمامی نیروها و ظرفیت‌ها را برای رفع مشکلات محله و اهالی آن بسیج کند.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

نهادسازی محله قلعه خیابان مشهد مبتنی بر رویکرد امامت محله بوده و «حجت‌الاسلام سید محمدکمال صداقت» به‌عنوان فردی دغدغه‌مند و جهادی که اهتمام جدی در محرومیت‌زدایی و کاهش آسیب‌های اجتماعی محله دارد، مدیریت این مهم را عهده‌دار شده است. رمز پیروزی این نهاد و کسب دستاوردهای ارزشمند، مردمی بودن کامل آن است؛ چراکه مردم بومی از نیازها و مصائب خود به‌خوبی اطلاع دارند، راهکار حل آن را می‌شناسند و گشایش این مسائل به دست خود آن‌ها ممکن است. در این پژوهش، با توجه به تجربه موفق نهادسازی محله قلعه خیابان مشهد، راهکارهایی برای محله‌های دیگر ارائه شده است.

●● فرآیند انتخاب امام جماعت و نحوه ماندگاری او در محله

انتخاب امام جماعت برای مساجد مختلف توسط نهاد خاصی صورت می‌گیرد و روحانیون برای اقامۀ نماز و رسیدگی به امور مسجد و محله اعزام می‌شوند. یکی از مهم‌ترین مسائل موجود در این زمینه این است که امام محله برای تثبیت و تداوم فعالیت‌ها و اقدامات مثبت و تأثیرگذار خود در محله، نیاز به زمان دارد تا از شناختی که کسب کرده بهره‌برد و برنامه‌های مدنظر خود را در سطح محله پیاده کند. در بسیاری از موارد دیده شده است که امام محله با مشارکت اهالی محله، شرایط لازم را برای فعالیت‌های چشمگیر فراهم ساخته است؛ اما به دلایل مختلف امام جماعت مسجد تغییر کرده و در روند برنامه‌های جاری اختلال ایجاد شده است. یکی از نکات حائز اهمیت در این زمینه که حجت‌الاسلام صداقت نیز به آن اهتمام جدی داشته، ایجاد شبکه‌ای از همفکران جهادی در نهادهای مختلف تصمیم‌گیر

است؛ به‌نحوی که منافع همگان به ماندگاری امام جماعت مسجد گره خورده باشد و از بقای او در مسجد و محله دفاع کنند. حجت‌الاسلام صداقت این مهم را این‌گونه شرح می‌دهد: «امور مساجد امام جماعت را انتخاب می‌کند. اگر امور مساجد حکم ما را برای مسجد دیگری بزند، باید ولایت‌پذیری داشته باشیم و این مسئله را بپذیریم، چون ما حاکمیت و نظام ولایت‌فقیه را پذیرفته‌ایم و مشروعیت این حکم از ولی فقیه گرفته می‌شود. البته باید روشن‌گری کنیم و به مسئول مربوطه بگوییم که حضورمان در این مسجد، چه فواید و مضراتی را به همراه دارد؛ متصدیان امر عمدتاً افرادی نیستند که به همه چیز پشت‌پا بزنند، بلکه مصالح محله، پایگاه مردمی امام و اقبال مردم محله را می‌سنجند.»

●● اهمیت هدایت‌گری مسجد و امام جماعت در محله برای رفع نیازهای اهالی

در شرایط کنونی و به‌ویژه در محله‌های حاشیۀ شهر، مردم به لحاظ معیشتی و اقتصادی اصلاً وضعیت مناسبی ندارند و با مشکلات و مسائل عدیده‌ای دست‌به‌گریبان‌اند. در این شرایط، مسجد با محوریت امام محله می‌تواند بسیار تأثیرگذار باشد؛ بدین ترتیب که با شناسایی ظرفیت‌های محله، افراد و خانوارهای آن، در مسیر رفع نیازهای متقابل اهالی بکوشد. افراد و گروه‌های بسیاری علاقه‌مند به فعالیت در مناطق محروم و محله‌های حاشیۀ ای هستند و اهالی محله نیز از ظرفیت‌ها و توانمندی‌هایی برخوردارند که شاید خودشان به آن پی نبرده‌اند و یا مکانیسمی ایجاد نشده که این ظرفیت‌ها را شکوفا سازد؛ وظیفۀ امام محله این است که هدایت و راهبری این موضوع را در دست بگیرد و با هدایت‌گری خود، تمامی نیروها و ظرفیت‌ها را برای رفع مشکلات محله بسیج کند.

• داشتن نگرش مثبت به مردم مناطق و محله‌های محروم و حاشیه‌نشین به‌عنوان اعضای مفید و فعال جامعه

نباید تنها بر نقاط منفی مناطق محروم و اهالی آن‌ها تمرکز کرد، بلکه باید ظرفیت‌ها، توانمندی‌ها و مزیت‌هایشان را نیز مورد توجه قرار داد و در راستای فعال‌سازی و بهره‌مندی از آن‌ها گام برداشت.

• تمرکز بر حمایت اجتماعی و عاطفی به‌عنوان سرلوحه همه اقدامات نهاد اجتماعی

باید برنامه‌های گوناگون نهاد محلی در راستای حمایت از مردم محلی صورت پذیرد. اگر جنبه حمایتی نهاد اجتماعی پررنگ‌تر باشد، علاوه‌براینکه به تسهیل و تسریع امر نهادسازی منجر می‌شود، به جذب طیف‌های گوناگون مردم محلی نیز کمک می‌کند و مشکلاتشان سریع‌تر برطرف می‌شود.

جمع‌بندی

نهادسازی محله قلعہ خیابان مشهد مبتنی بر رویکرد امامت محله بوده و مدیریت آن بر عهده حجت‌الاسلام صداقت است و ایشان اهتمام جدی نسبت به کاهش آسیب‌های اجتماعی محله دارد. علت موفقیت این نهاد، مردمی بودن آن است؛ زیرا مردم بومی از نیازهایشان به‌خوبی آگاه هستند. با توجه به تجربه موفق نهادسازی محله قلعہ خیابان مشهد، راهکارهایی برای سایر محله‌ها نیز وجود دارد که عبارت است از: شناسایی بستر فرهنگی، اجتماعی و نیروهای کلیدی محله، بهره‌گیری از ظرفیت‌های اهالی محله و کاهش مشکلات آن‌ها به دست خودشان، داشتن نگرش مثبت به مردم مناطق و محله‌های محروم و حاشیه‌نشین به‌عنوان اعضای مفید جامعه و تمرکز بر حمایت اجتماعی و عاطفی به‌عنوان سرلوحه همه اقدامات نهاد اجتماعی.

درباره پژوهش

« این مطالعه در اندیشکده پایا توسط محسن جعفری در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

این موضوع به شناخت اهمیت مسجد به‌عنوان نهادی محوری و چندکارکردی و نیز شناخت اهمیت روحیه جهادی و میدانی امام محله نیاز دارد؛ مسئله‌ای که همواره مورد توجه و تأکید حاج‌آقا صداقت در محله قلعہ خیابان مشهد به‌عنوان یکی از محله‌های حاشیه‌ای و پراسیب بوده و دستاوردهای بسیاری را نیز به همراه داشته است.

• اقدامات پیشنهادی برای سایر محله‌ها

با توجه به تجربه موفق نهادسازی در محله قلعہ خیابان مشهد که به امامت حجت‌الاسلام صداقت صورت گرفته است، می‌توان به راهبردهایی به‌عنوان پیشنهاد دست یافت که سایر محله‌ها نیز با توجه به شرایط بومی و محلی خود بتوانند همراه با انعطاف لازم، آن را پیاده‌سازی کنند. در ادامه، راهبردهایی برای این منظور تشریح شده است.

• شناسایی دقیق بستر فرهنگی و اجتماعی، باورها، ارزش‌ها، افراد و نیروهای کلیدی محله

ابتدا باید منحصربه‌فرد بودن محله‌های گوناگون با شرایط فرهنگی و اجتماعی ویژه‌ای که دارند، مورد توجه جدی قرار گیرد و سپس وارد میدان عمل شد. عدم شناخت دقیق ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی و ... در محله، منجر به مداخله ناصحیح و مبادرت به فعالیت‌های غیراصولی و مغایر با فرهنگ و اجتماع محلی می‌شود؛ این موضوع، مقاومت اهالی محله را به همراه خواهد داشت و به شکست نهادسازی به‌طور عام و برنامه‌های ناظر به آن به‌طور خاص منجر می‌شود.

• بهره‌گیری از ظرفیت‌ها و توانمندی‌های اهالی محله و رفع یا کاهش مسائل و مشکلات آن‌ها به دست خودشان

همراه‌سازی و درگیر ساختن مردم در حل مشکلاتشان، امید، انگیزه و نشاط اجتماعی را افزایش می‌دهد و حس مسئولیت‌پذیری را در مردم به وجود می‌آورد. نکته مثبت این موضوع، آگاهی بهتر اهالی از ظرفیت‌های موجود در محله و دست‌به‌کار شدن خودشان است.

رصدخانهٔ
مهاجرت
ایران

سالنامهٔ مهاجرتی ایران ۱۴۰۰

بررسی کمی و کیفی مهاجرت داخل و خارج از ایران و معرفی رویکرد جهانی نسبت به مهاجرت

بهرام صلواتی

کشور نیازمند مطالعات کیفی عمیق به‌ویژه در زمینهٔ شناخت ریشه و دلایل مهاجرت، رفتارشناسی گروه‌های مختلف مهاجر اعم از نخبگان، ورزشکاران، هنرمندان، پزشکان و پرستاران است. ایران تاکنون نه تنها رویکردی منفعلانه نسبت به مهاجرت داشته، بلکه از رویکرد جدید کشورهای توسعه‌یافته یعنی «گردش استعدادها» نیز بهره‌ای نبرده است. اگرچه آمار فعلی بر کاهش مهاجرت دلالت دارد، اما این کاهش، نتیجهٔ منفی دارد؛ زیرا اولاً وضعیت اقتصادی موجب چنین کاهش شده و ثانیاً اکنون ایران با مازاد نیروی انسانی مواجه است. در این راستا، انجام پیمایش‌های منظم سالیانه در زمینهٔ مهاجرت از اهمیت زیادی برخوردار است. تحلیل جایگاه ایران در شاخص‌های کلیدی مهاجرت و بررسی اقسام مهاجرت می‌تواند گامی مؤثر جهت تدوین سیاست‌های مقتضی باشد.

●● خلاصه‌ای از وضعیت مهاجرت در جهان

طبق آخرین آمارهای مهاجرت، جمعیت مهاجران بین‌المللی (غالباً نسل اول) در سال ۲۰۲۰، به تراز ۲۸۱ میلیون نفر رسیده است که نسبت به سال گذشته افزایشی ۹ میلیونی را نشان می‌دهد؛ لذا می‌توان گفت که حتی همه‌گیری ویروس کرونا و اعمال محدودیت‌های سخت و جدی برای جابجایی‌های بین‌المللی نیز مانع افزایش مهاجرت در جهان نشده است. اغلب پیش‌بینی‌ها حاکی از آن است که جهان در دوران پساکرونا با موج‌های گستردهٔ مهاجرتی مواجه خواهد شد.

هم‌چنین کشورهای مهاجرپذیر و توسعه‌یافته‌تر با پیاده‌سازی برنامه‌های جذاب و تسهیلاتی نظیر معرفی فرصت‌های شغلی با درآمد‌های بالا و ارائهٔ ویزای سریع و رایگان، به‌طور جدی تلاش می‌کنند تا کادر بهداشت و درمان دیگر کشورها به‌ویژه کشورهای درحال توسعه نظیر ایران را جذب کنند. با وجود این، رویکردهایی متناقض در مدیریت مهاجرت نیز وجود دارند؛ بدین معنا که کشورهای مهاجرپذیر برای مواجهه با ورود مهاجران غیرقانونی عمدتاً از طریق کنترل شدید مرزها یا اعمال محدودیت‌های فیزیکی اقدام می‌کنند. کشورهای مهاجرپذیر صرفاً در پی بهره‌برداری از مزیت‌های مهاجرت به‌ویژه در زمینهٔ جذب نیروهای زبدهٔ سایر کشورها هستند. افزون‌براین، همکاری بین‌المللی و اجماع سازنده برای کنترل و مدیریت مهاجرت نیز وجود ندارد.

●● خلاصه‌ای از وضعیت مهاجرت در ایران

بازتولید چرخهٔ ناآگاهی، بی‌برنامگی و بی‌اقدامی در حوزهٔ مهاجرت، نه تنها باعث کاهش یا رفع اثرات نامطلوب مهاجرت در کشور نمی‌شود، بلکه موجب ازدست‌رفتن همهٔ منافع می‌شود که این

●● ضرورت و اهداف پژوهش

مهاجرت پدیده‌ای چندوجهی و دارای ابعاد مختلف اقتصادی و اجتماعی است. با استخراج داده‌ها و داشتن تصویر منظم سالیانه از روندهای مهاجرتی، می‌توان به تأثیر عوامل مختلف بر این پدیده پی‌برد. مهاجرت پدیده‌ای برآمده از برهم‌کنش نیروهای رانشی و کششی داخلی و بین‌المللی است؛ لذا در تحلیل و مدیریت آن باید تأثیر توأمان این نیروها را مدنظر داشت. هم‌چنین در یک کشور، میزان گستردگی کمی و کیفی مهاجرت، سطح جذابیت و کارآمدی سیاست‌ها و برنامه‌های کنترل و مدیریت مهاجرت درمقایسه با دیگر کشورها باید مورد سنجش و ارزیابی قرار گیرد.

رقابت شدید جهانی به‌منظور جذب و نگهداشت سرمایه‌های انسانی، مدیریت مهاجرت‌های بین‌المللی در کشورها را به عرصه‌ای بسیار چالش‌برانگیز بدل ساخته است. براین‌اساس، یکی از کاربردهای مهم انتشار سالنامه‌های مهاجرتی برای کشورها، بکارگیری اطلاعات مهاجرتی در تصمیم‌های کلان حاکمیتی و سیاست‌گذاری است.

در سالنامهٔ ۱۴۰۰، برای نخستین بار امکان رصد و پایش جریان‌های مهاجرتی طی دو سال پیایی در کشور فراهم شده است. هم‌چنین از نتایج پیمایش‌ها و مطالعات کمی و کیفی مختلف برای تحلیل روندهای مهاجرت در ایران و جهان اعم از روند ماندگاری، خروج و بازگشت برگزیدگان کنکور سراسری، المپیادهای دانش‌آموزی و روند خروج و بازگشت پناهجویان ایرانی استفاده شده است. این سالنامه در دو بخش «نگاهی به وضعیت جهان در مهاجرت‌های بین‌المللی» و «نگاهی به وضعیت ایران در مهاجرت‌های بین‌المللی» ارائه شده است.

مهاجرت دانشجویان، لازم است پس از فارغ التحصیلی شان اطلاعات مفیدی درباره بازار کار کشورهای مقصد از طریق نهادهای معتبر و غیرتجاری به آن‌ها ارائه شود. در زمینه جذب دانشجویان خارجی نیز پیشنهاد می‌شود که هدف اصلی جذب دانشجویان بین‌المللی و کمیت مطلوب دانشجویان خارجی که می‌توانند پس از تحصیل در ایران اجازه اقامت دریافت کنند، مشخص شود. همچنین ایجاد پایگاه داده‌ای بروز از وضعیت دانشجویان ایرانی خارج از کشور و دانشجویان خارجی ساکن ایران جهت حکمرانی مبتنی بر داده در زمینه مهاجرت‌های دانشجویی در هر دو جریان ورودی و خروجی لازم است.

● **سیاستگذاری در زمینه مهاجران ورودی به ایران:** برای این منظور، لازم است که مواردی مانند «تدوین برنامه کوتاه مدت، میان مدت و بلندمدت بکارگیری نیروی کار خارجی در کشور»، «امکان افزایش مدت ویزا یا تعریف ویزای کارآموزی پس از تحصیل برای دانشجویان خارجی»، «تسهیل جابجایی‌های کم‌هزینه برای نیروی کار خارجی در ایران» و ... تدوین و اجرا شوند.

● **سیاستگذاری در حوزه مهاجرت‌های اجباری-پناهجویی:** اهداف اصلی در زمینه پناهندگان می‌تواند طبق پیمان جهانی پناهندگان شامل «کاهش فشار بر کشورهای مقصد جهت میزبانی از پناهندگان»، «تقویت اعتماد به نفس پناهندگان»، «گسترش دسترسی به راه حل کشور سوم» و «پشتیبانی و حمایت از پناهندگان برای بازگشت ایمن و محترمانه به کشورهای مبدأ» باشد.

● **سیاستگذاری در حوزه مهاجرت‌های بازگشتی:** ایران باید ضمن حفظ ارتباط خود با مهاجران ساکن خارج، علاوه بر رصد ظرفیت‌های انسانی، علمی، فناوری و مالی موجود در خارج از کشور، به شناسایی نیازهای داخلی نیز بپردازد و بستر مناسبی را جهت بهره‌مندی از تخصص مهاجران ایرانی خارج از کشور ایجاد کند تا از این طریق، بتوان به طراحی سیاست‌ها و برنامه‌های تشویقی گسترده و همه‌جانبه جهت بازگشت متخصصان پرداخت؛ در نهایت، به‌واسطه اطلاع‌رسانی جامع و صحیح، اثربخشی و کارایی طرح‌ها و سیاست‌های در دست اجرا را به حداکثر برساند.

جمع‌بندی

بررسی آمار مهاجران نشان می‌دهد که مهاجرت به خارج از کشور رو به کاهش بوده و مهاجرت تحصیلی به داخل کشور افزایش داشته است؛ اما تحلیل کیفی آمار مذکور از نتایج نامناسب این تغییرات حکایت دارد. رویکرد «گردش استعدادها» در این سال‌ها بین کشورهای توسعه‌یافته گسترش پیدا کرده، اما رویکرد ایران در این زمینه همچنان منفعلانه است. طبق نتایج پژوهش پیش‌رو، مهم‌ترین نقاط نیازمند سیاستگذاری در حوزه‌های مختلف مهاجرت عبارتند از: «جابجایی‌های دانشجویی»، «مهاجرت‌های کاری-اقتصادی»، «مهاجرت‌های اجباری و پناهجویی» و «مهاجرت‌های بازگشتی». در نهایت، برای هریک از حوزه‌های مذکور پیشنهاد‌های سیاستی ارائه شد.

درباره پژوهش

این مطالعه در رصدخانه مهاجرت ایران توسط بهرام صلواتی در سال ۱۴۰۰ انجام شده است.

پدیده می‌تواند برای کشور به همراه داشته باشد. هم‌زمانی شرایط سخت اقتصادی ناشی از تحریم‌ها، تلاطم‌های شدید نرخ ارز و نرخ تورم، همراه با رکود شدید اقتصادی و افزایش نرخ بیکاری در اثر شیوع کرونا موجب تشدید میل به مهاجرت در ایران شده است. هرچند ممکن است اکنون به دلایل مختلف، تمایل به مهاجرت امکان بروز خود به شکل مهاجرت واقعی را پیدا نکرده باشد. به‌طور کلی، نتایج مطالعات و بررسی‌های رصدخانه مهاجرت ایران از طریق پیمایش‌های انجام‌شده نشان می‌دهد که «چشم‌انداز و جاذبه سرزمینی» که می‌توان آن را به‌عنوان یک عامل ترکیبی برآمده از عوامل مختلفی چون «فراهم بودن شرایط ایفای نقش در فرایند توسعه و پیشرفت ایران»، «احساس تعلق ایرانیان نسبت به تابعیت خود»، «مفید و مؤثر بودن در ایران یا خارج» و «تصور نسبت به آینده کشور» در نظر گرفت، نقش بسیار زیادی بر شاخص‌های میل و تصمیم به مهاجرت نزد گروه‌های اجتماعی مختلف دارد. فقدان سیاست منسجم در مسیر مدیریت واقع‌بینانه و فرصت‌محور مهاجرت و اعلام آمار بی‌پشتوانه و غیرمستند در حوزه مهاجرت‌های بین‌المللی، موجب القاء این تفکر شده که ایران کشوری با بالاترین آمار مهاجرت در دنیا است و تمام مهاجرت‌ها باهدف عدم بازگشت به کشور صورت می‌پذیرند. این تصویر ذهنی اعتمادبه‌نفس و امید اجتماعی را کاهش می‌دهد. درک دینامیسم مهاجرت دانشجویان و تحصیل‌کردگان در ایران نیازمند یک تغییر پارادایم اساسی است. تاکنون غالب تحلیل‌ها و رویکرد به این موضوع مبتنی بر پارادایم «خروج تحصیل‌کردگان و دانشجویان» بوده است و سیاست‌ها و برنامه‌های اجراشده نیز در همین راستا طرح‌ریزی شده‌اند؛ به همین دلیل، فاقد اثربخشی لازم بوده‌اند. درحالی‌که پارادایم جدید مهاجرتی در جهان، بیشتر ناظر به «گردش استعدادها» است. براساس آخرین آمارهای مستند، رتبه دانشجویفرستی ایران در جهان طی چند سال به دلایل مختلف، روندی نزولی داشته است. طبق رویکرد «گردش استعدادها»، کاهش رتبه دانشجویفرستی ایران در بازار جابجایی بین‌المللی دانشجویان می‌تواند موجب نگرانی باشد؛ چراکه حضور فعال در این بازار، تضمین‌کننده جریان تبادلات علمی و فناوری ایران با دنیا است. اگرچه آمار دانشجویان خارجی در سال ۱۳۹۹ نسبت به ۱۳۹۰ رشد زیادی داشته است، اما به دلیل فقدان آمادگی و مهیا نبودن زیرساخت‌های زیست‌بوم بازار بین‌المللی آموزش در ایران، این حوزه به شکل کمی گسترش یافته و برنامه مدونی برای جذب و رسوب دانشجویان بین‌المللی یا سرریز علمی و فناوری آنها در کشور مشاهده نمی‌شود. ایران هم‌اکنون با مازاد سرمایه‌های انسانی مواجه است و سهم بکارگیری نیروهای تحصیل‌کرده در بخش‌های مختلف اقتصادی کماکان بسیار پایین است. در چنین شرایطی سرریز سرمایه‌های انسانی به خارج از کشور اجتناب‌ناپذیر خواهد بود.

پیشنهاد‌های سیاستی در مسئله مهاجرت

مهم‌ترین نقاط نیازمند سیاستگذاری در حوزه‌های مختلف مهاجرت به شرح زیر است:

● **سیاستگذاری در حوزه جابجایی بین‌المللی دانشجویان:** در زمینه

مرکز
توانمندسازی
حاکمیت و جامعه

بازاندیشی در مسئله بیمه بیکاری

ارائه راهکارهایی جهت بازطراحی صندوق بیمه بیکاری با توجه به
نقص‌های مفهومی و خلاءهای قانونی آن

نوح منوری

بیمه بیکاری یکی از خدماتی است که توسط سازمان تأمین اجتماعی برای تأمین معیشت گروهی از شاغلان بیمه شده بیکار در مدت معینی در نظر گرفته شده است. فرایندهای مرتبط با این خدمت سازمان تأمین اجتماعی مشکلات گوناگونی دارد. این مشکلات در موضوعات متعدد؛ از تخصیص منابع گرفته تا مدت زمان ارائه این خدمت به فرد دارای صلاحیت، نمود یافته است. برخی ادعا می‌کنند که خدمت بیمه بیکاری در ایران نسبت به خدمات بیمه بیکاری در سایر کشورهای جهان، نوعی بخشندگی بزرگ دولت به بیکاران محسوب می‌شود؛ اما اگر در این مقایسه‌ها کمی تأمل بیشتری صورت گیرد و شرایط اقتصادی ایران با شرایط اقتصادی کشورهای بررسی شده مقایسه شود، این ادعا به مناقشه‌ای تبدیل می‌شود که رفع آن مستلزم بررسی همه‌جانبه مسائل مرتبط با بیمه بیکاری است.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

نظام تأمین اجتماعی در ایران مانند بیشتر کشورهای جهان، خدمتی را با عنوان بیمه بیکاری ارائه می‌دهد که در سال‌های اخیر برای ارائه‌دهنده و دریافت‌کننده چالش‌های متعددی را به همراه داشته است. ارائه‌دهنده از کمبود منابع رنج می‌برد و دریافت‌کننده نیز در شرایط اقتصادی فعلی آن را تأمین‌کننده معیشت خود نمی‌داند. این مشکلات و دیگر مشکلاتی که در لایه‌های پنهان سیاستگذاری، مدیریت و اجرای این حوزه وجود دارد، اهمیت پرداختن به نظام بیمه بیکاری در ایران را به وضوح نشان می‌دهد. پژوهش پیش‌رو ضمن بررسی سیر ارائه این خدمت در دوره‌های مختلف تاکنون، به دنبال آن است که چالش‌های موجود در زمینه بیمه بیکاری را شناسایی کند و برای رفع آن‌ها پیشنهادهایی ارائه دهد. برای این منظور، مطالعه وضعیت بیمه بیکاری در سایر کشورها می‌تواند آموزه‌هایی را به دست دهد که جهت رفع چالش‌های بیمه بیکاری در ایران مفید باشد.

●● وضعیت نظام بیمه بیکاری در ایران

در ایران برای اولین بار در سال ۱۳۲۵ و پس از تصویب قانون کار، صندوقی به نام صندوق تعاون با هدف حمایت از بیکاران، ازکارافتادگان و ... پیش‌بینی شد. این صندوق در طول سالیان مختلف بارها با تغییر نام مواجه شد. سرانجام در سال ۱۳۶۶ قانون بیمه بیکاری تصویب و به مدت سه سال به صورت آزمایشی اجرا شد؛ تا اینکه در سال ۱۳۶۹ شکلی دائمی به خود گرفت. براساس این قانون، سازمان تأمین اجتماعی مکلف است به بیمه‌شدگانی که تابع مقررات قانون تأمین اجتماعی بوده و درعین حال تحت پوشش قانون کار هستند، چنانچه بدون میل و اراده بیکار شده و آماده کار باشند، مقرری بیکاری پرداخت کند. نظام فعلی بیمه بیکاری در ایران مشتمل بر سه زیرنظام اصلی، اعم از زیرنظام

برقراری مقرری (تأمین منابع مالی و تعیین مشمولان)، زیرنظام قطع مقرری (تشخیص سوءاستفاده‌ها و مقابله با آن‌ها)، زیرنظام آموزش و کارایی (مهارت‌آموزی به مقرری‌گیران، ثبت و ارائه پیشنهادها (شغلی) است. در شرایط فعلی، ضعف قانون‌گذاری، طراحی یا اجرا در هر یک از زیرنظام‌های مختلف نظام بیمه بیکاری در ایران، منجر به بروز مشکلات و کمبودهایی همچون «سطح پوشش نازل بیمه بیکاری»، «محرومیت‌های سیستماتیک برخی مشاغل موقت از جمله مشاغل پروژه‌ای»، «مشکلات ناشی از رصد تجسسی اشتغال مجدد یا ابهام در پیشنهاد شغل»، «تفاسیر و ارزیابی‌های شایان تأمل بیشتر درباره بخشندگی بالای برنامه بیمه بیکاری» و... شده است.

درباره مشکلات بیمه بیکاری در ایران نباید به توصیه‌های ساده‌ای مانند افزایش نرخ حق بیمه و افزایش سابقه موردنیاز برای احراز استحقاق پوشش بیمه بیکاری روی آورد؛ بلکه باید با درک پیچیدگی‌های موجود در مشکلات برنامه بیمه بیکاری ایران، هم از تجربه سایر کشورها بهره برد و هم به شکلی فراگیر و بالاحاظ ساختن تمامی زیرنظام‌های بیمه بیکاری، نسبت به ارائه راه‌حل اقدام کرد.

●● زیرنظام برقراری مقرری

براساس مطالعه انجام شده درباره بیمه بیکاری کشورهای مختلف، برنامه بیمه بیکاری کشور شیلی برای بازطراحی در ایران مناسب تشخیص داده شد. در این برنامه، با تقسیم کار میان دو صندوق بیمه بیکاری و صندوق همبستگی، از یک‌سو مسائل ناشی از استخری بودن کاهش یافت و از سوی دیگر پس‌انداز فردی بیمه‌پردازان مورد حمایت قرار گرفت. لذا گام‌های پیشنهادی برای تغییر نظام بیمه بیکاری در ایران به شرح زیر است:

● **گام اول:** انتقال دانش محاسبه سهم حمایتی دولت درقبال این شکل از حمایت‌گری بیمه‌ای در دوره بیکاری از دولت‌های مجری

قانون کار، مصدافی از نادیده انگاشتن اصل کفایت است. همچنین برخورد قضایی و کیفری با این دسته از شهروندان، به معنای دامن زدن به شرایط بی‌نوابی آن‌ها است.

دوم) ترسیم دقیق مراحل مقابله با سوءاستفاده‌ها و متولیان هر کدام: برخورد قضایی و جزایی باید آخرین مرحله مقابله با سوءاستفاده‌ها، آن هم به شکلی نادر و محدود باشد. برخورد ترمیمی به معنای پاسخ اجتماعی به مسائلی کاملاً اجتماعی است.

با این اوصاف، مراحل آغازین مقابله با سوءاستفاده‌ها باید شامل گفت‌وگو و راهنمایی باشد که هدایت آن‌ها را ارکان و اعضای از «جامعه کارگری» کشور برعهده می‌گیرند.

•• زیرنظام آموزش و کاربایی

کاربایی‌ها یکی از مهم‌ترین بازیگران میدانی هستند که قرار است دوره‌های ابتدای نیروهای کار به «بیکاری» را به حداقل برسانند. به موازات تشدید بحران بیکاری در ایران، کاربایی‌ها نیز تکثیر شده‌اند. کاربایی تا سال‌ها در زمره خدماتی بود که دولت متولی اصلی آن بود، اما به تدریج نقش بخش خصوصی در آن افزایش یافت. شرایط اعطای مجوز تأسیس کاربایی در ایران بسیار ساده است و در آن هیچ نشانی از بحرانی بودن مقوله‌های بیکاری نمی‌توان یافت. در این پژوهش، سه گام «برقراری سامانه هوشمند کاربایی»، «در نظر گرفتن مهلتی برای ارتقای کاربایی‌های موجود» و «ترویج دانش بین‌رشته‌ای کاربایی» برای تحقق کارکردهای مورد انتظار از کاربایی‌ها در نظر گرفته شده است. به واسطه این گام‌ها، کاربایی‌ها در مسیر مشخصه‌یابی مستمر سه ضلع کاربایی قرار خواهند گرفت؛ چراکه کاربایی‌ها باید نقش مؤثری در تصحیح ساختار به‌شدت عمودی سیاستگذاری اشتغال در ایران ایفا کنند. آن‌ها همچنین باید در فرایند تطبیق حد‌آکثری نیازمندی‌های بازار کار و توانمندی‌های کارجویان مشارکت کنند. به این معنا، کاربایی‌ها می‌توانند از ارکان ارتقای «سرمایه انسانی» در کشور باشند و بر نرخ استخدام‌پذیری کارجویان بیفزایند.

📌 جمع‌بندی

بیمه بیکاری، خدمتی از سازمان تأمین اجتماعی محسوب شده و هدف آن، این است که به معیشت افراد شاغل بیمه‌شده بیکار تا زمانی که در شغل جدیدی مشغول شوند، کمک کند. بیمه بیکاری دارای مشکلات متعددی است و در این پژوهش به‌منظور ارائه راهکارهای حل مشکلات بیمه بیکاری، سایر نظام‌های بیمه بیکاری در جهان مورد بررسی قرار گرفته‌اند. بررسی‌ها نشان می‌دهد که نظام بیمه بیکاری در شیلی به نظام بیمه بیکاری ایران نزدیک است و می‌توان از آموزه‌های این کشور برای رفع چالش‌های بیمه بیکاری کمک گرفت. در این پژوهش، پیشنهاد‌های سیاستی جهت رفع مشکلات نظام بیمه بیکاری در سه زیرنظام «برقراری مقرری»، «قطع مقرری» و «کاربایی و آموزش» ارائه شده است. نتایج ارائه راهکارها حاکی از آن است که برای رفع مشکلات بیمه بیکاری باید بیشترین اقدامات در زیرنظام برقراری مقرری صورت پذیرد.

🔍 درباره پژوهش

«این مطالعه در مرکز توانمندسازی حاکمیت و جامعه با همکاری نوح منوری و حمید قیصری در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.»

الگو (مانند شیلی) به دولت ایران، با تأکید بر ارائه خدمات مشاوره‌ای؛

• **گام دوم:** اختصاص حد‌آکثر پوشش به حد‌آکثر مشمولان براساس ترکیب پس‌اندازهای فردی و حمایت‌های دولتی (که مترادف با کاهش چشمگیر دوره و میزان حمایت و نیز افزایش چشمگیر میزان شمول حمایت‌ها خواهد بود)؛

• **گام سوم:** فراخواندن نمایندگانی از تمامی گروه‌های شغلی فعال در کشور به‌منظور مشارکت در امور حکمرانی این نوع از نظام حمایت بیمه‌ای (که باید طی روندهایی دموکراتیک انتخاب شوند)؛

• **گام چهارم:** محوریت‌بخشی به گروه متشکل از نمایندگان صنوف شغلی فعال در کشور به‌منظور برقراری دیالوگ اجتماعی لازم برای آگاهی‌بخشی به عموم شهروندان درباره چرایی کاهش میزان و افزایش شمول حمایت‌های دوره بیکاری؛

• **گام پنجم:** تصویب الگویی از سهم‌پردازی سلسله‌مراتبی بر حسب بهره‌مندی‌های درآمدی گروه‌های شغلی با هدف گسترش منابع در دسترس نظام بیمه بیکاری، همراه با مشارکت کامل نمایندگان گروه‌های شغلی فعال در کشور؛

• **گام ششم:** واریسی صلاحیت‌ها و عملکرد کاربایی‌ها به‌عنوان ارکان کلیدی تحقق کارویژه تخصصی استخدام به‌عنوان یکی از سه کارویژه کلیدی حمایت‌های دوره بیکاری؛

• **گام هفتم:** به‌روز ساختن ارکان فعال در حوزه آموزش نیروهای کار با استفاده از منابع حاصل از سهم‌پردازی سلسله‌مراتبی، همراه با مشارکت مؤثر مؤسسات و مراکز ذی‌صلاح آموزش و توانمندسازی شغلی؛

• **گام هشتم:** ارائه گزارش‌های دوره‌ای نظام بیمه بیکاری درباره منابع و مصارف حاصل از تغییر الگو به تفکیک سه کارویژه تخصصی حمایتی، با تأکید بر ارائه شاخص‌های مربوط به عملکرد الگوی جدید در زمینه‌های توانمندسازی و کاربایی؛

• **گام نهم:** بکارگیری کارشناسانی که در الگوی پیشین، وظیفه تشخیص شمول یا عدم شمول متقاضیان حمایت‌های دوره بیکاری را بر عهده داشتند، برای نظارت بر هزینه‌کرد اثربخش منابع الگوی جدید.

•• زیرنظام قطع مقرری

سوءاستفاده از بیمه بیکاری عبارت است از هرگونه رفتاری که یک شهروند را در موقعیت استحقاق دریافت مساعدت‌های بیمه‌ای دوران بیکاری قرار می‌دهد؛ درحالی‌که در واقعیت می‌توان با ارجاع به چارچوب‌ها و مفاد قانونی یا اجرایی مشخص، او را فاقد شرایط دریافت چنین مساعدت‌هایی دانست. براساس مطالعات انجام‌شده، حد‌آقل دو مورد باید در تدوین چارچوب مقابله با سوءاستفاده‌ها مورد توجه قرار گیرد:

اول) تعیین دقیق مصادیق سوءاستفاده از جمله مصادیق اشتغال پنهان: سیاست کشف تفتیشی درآمدزایی شهروندان از مشاغل غیررسمی مانند مسافرکشی یا کار با حقوقی نازل‌تر از حد‌آقل‌های

اندیشکدهٔ
تعاون و توسعه

نقش تعاونی‌ها در توسعهٔ کارآفرینی

بررسی مهم‌ترین تأثیرات توسعهٔ تعاونی‌ها و کارآفرینی در برنامه‌های اقتصادی و ارائهٔ پیشنهادهایی جهت پیشرفت آن

حمیده ترابی

پیشرفت‌های اقتصادی بسیاری از کشورهای توسعه یافته مرهون توسعهٔ کارآفرینی به ویژه از طریق ایجاد کسب‌وکارهایی با ماهیت گروهی و تعاونی بوده است؛ جایگاه قانونی تأمین اشتغال در قالب شکل‌های تعاونی در کشور از یک‌طرف و پتانسیل‌ها و توانمندی‌های حاصل از انجام فعالیت‌ها در قالب تعاونی‌ها و نیز سابقهٔ دیرینه و تأکیدات مکرر متون اسلامی بر فعالیت‌های جمعی نسبت به انفرادی، فضای مساعدی را برای حل مشکل اشتغال و جلوگیری از تبعات بسیار اقتصادی و اجتماعی و حتی امنیتی ناشی از بیکاری در کشور به وجود می‌آورد.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های دولت‌ها در تحقق اهداف برنامه‌های توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی، ایجاد فرصت‌های شغلی و کاهش نرخ بیکاری است؛ بر اساس آمار رسمی مرکز آمار ایران، نرخ بیکاری در کشور در زمستان سال ۱۳۹۸، حدود ۱۱ درصد اعلام شده است. این در حالی است که بخش تعاونی به مثابه راهکاری مناسب و پایدار جهت ایجاد اشتغال برای کلیهٔ اقشار جامعه به ویژه کارآفرینان ضمن جمع‌بندی سرمایه‌های اندک افراد در کنار تسهیلات مالی و فنی با توجه به تأکیدات اسناد بالادستی بر کاهش تصدی‌گری بخش دولتی و لزوم برخورداری از سرمایه و امکانات مالی بسیار جهت فعالیت در بخش خصوصی، مورد پیشنهاد بسیاری صاحب‌نظران و دغدغه‌مندان بوده است.

در همین راستا و در شرایط کنونی با توجه به لزوم تکیه کشور بر ظرفیت‌های اقتصادی ملی در پی تجربه شکست غرب در آزمون جهانی ناشی از کرونا، نوشتار حاضر درصدد است با توجه به قابلیت‌ها و پتانسیل‌های بالای تعاونی‌ها، ضرورت توجه کارآفرینان کشور به این بخش را ضمن بیان مفهوم و ضرورت کارآفرینی، تعاونی‌ها و کارآفرینی، نقش دولت در توسعه کارآفرینی و در انتها توصیه‌های سیاستی مورد توجه قرار دهد.

کارآفرینی به‌منزلهٔ یکی از محورهای اصلی رشد و توسعه محسوب می‌شود. این فرایند ارزشمند، منجر به تولید کالاها یا خدمات جدید و بکارگیری سرمایه‌ها و استعدادهاى افراد در مسیر اشتغال‌زایی، افزایش سطح رفاه عمومی جامعه و پویایی اقتصاد کشور می‌شود. هم‌چنین تقویت و تکامل صنایع ملی، زمینهٔ رقابت صنایع داخلی را فراهم کرده و بهبود کیفیت کالاهاى ملی باعث افزایش صادرات و کاهش واردات می‌شود. از این‌رو در گزارش پیش‌رو به بررسی نقش تعاونی‌ها و کارآفرینی، برخی اثرات برجستهٔ کارآفرینی و ارائهٔ

پیشنهادهایی جهت پیشرفت آن‌ها پرداخته شده است.

●● اثرات برجستهٔ کارآفرینی

باتوجه به لزوم اتکای کشور بر ظرفیت‌های اقتصادی ملی و در پی تجربهٔ شکست غرب در آزمون جهانی ناشی از فراگیری کرونا، کارآفرینی و توسعهٔ آن توانسته است تأثیر قابل‌توجهی را در بهبود کیفیت زندگی، توزیع عادلانهٔ درآمد و بهره‌برداری از منابع در راستای بهره‌وری ملی فراهم آورد. تلاش لحظه‌به‌لحظهٔ کارآفرینان موجب توسعه و ابداع محصولات جدید، تولید ماشین‌آلات و سیستم‌های تولید مؤثرتر، بهبود دائمی استانداردهای زندگی و آسایش بیشتر می‌شود. برای مثال، امروزه تولیدات کشاورزی کاملاً مکانیزه شده و پیشبرد فرایند به کمک ماشین‌آلات مختلف صورت می‌پذیرد.

کارآفرینان برای دستیابی به عوامل تولید از قبیل مواد خام، با حضور در مناطق بکر و ایجاد مؤسسات و شرکت‌های مختلف موجب توسعه و بهبود اقتصادی مناطق محروم می‌شوند. همین امر، ایجاد اشتغال و توزیع درآمد در مناطق محروم را به همراه دارد و از مهاجرت‌های معکوس و ازدحام بیش‌ازحد جمعیت در مراکز استان‌ها و کلان‌شهرها جلوگیری می‌کند.

هم‌چنین خلاقیت و نوآوری کارآفرینان باتوجه به سطح مناسب برخورداری کشور از منابع غنی و طبیعی، موجب درآمدزایی افراد، صرفه‌جویی منابع و عدم نیاز به واردات می‌شود.

●● تأثیر تعاونی‌ها بر کارآفرینی

تعاونی‌ها با فراهم ساختن امکانات زیربنایی برای کارآفرینان، ارائهٔ خدمات مشاوره‌ای در زمینهٔ کارآفرینی و حمایت‌های فنی، توانسته‌اند به افزایش قدرت رقابت برای حضور در بازارهای محلی، ملی و منطقه‌ای منجر شوند.

تعاونی‌ها قادرند با استفاده از فعالیت‌های مطالعاتی نظیر

توصیه‌های سیاسی به منظور بهبود کارآفرینی

بکارگیری توصیه‌هایی از طریق تعاونی‌های کشور می‌تواند در زمینه بهبود کارآفرینی راهگشا باشد:

- **تعبیه برنامه‌های آموزشی عملیاتی منسجم و منظم در زمینه کارآفرینی:** توصیه می‌شود همان‌گونه که در اصول اصلی تعاون بر آموزش اعضا تأکید شده است، تعاونی‌ها برنامه‌های آموزشی عملیاتی و کاربردی منسجمی را در زمینه‌های مختلف آموزش کارآفرینی برای اعضا با در نظر گرفتن مشوق‌هایی جهت شرکت ایشان هم‌چون ارائه وام خارج از نوبت فراهم کنند.
- **شکل‌گیری گروه‌ها و واحدهای مختص نوآوری و خلاقیت:** این گروه‌ها می‌بایست تمام تلاش خود را صرف یافتن و ارائه ایده‌های نو برای تولید خدمات یا محصولات جدید، شیوه‌های نوین در ارائه خدمات، راهکارهای مناسب‌تر مدیریتی و نظایری از این دست کنند.
- **تعبیه سیستم تشویق و پاداش مناسب و مبتنی بر نوآوری:** مدیران تعاونی‌ها با ارزش قائل شدن برای فعالیت‌های نوآورانه و استفاده از انواع روش‌های تشویقی و حمایتی، زمینه تقویت و تثبیت این گونه فعالیت‌ها را در تعاونی‌ها فراهم می‌آورند. به‌دادن مادی و معنوی به خلاقیت اعضا توسط مدیران تعاونی، نه تنها در دراز مدت رشد و توسعه تعاونی‌ها را موجب می‌شود، بلکه زمینه مناسبی برای رشد و شکوفایی استعدادها و ظرفیت‌های انسانی نیز فراهم می‌کند.
- **فراهم‌سازی بسترهای لازم به منظور امکان بروز بیشتر خلاقیت و کارآفرینی اعضا:** بستری که می‌تواند در صورت لزوم، رهیافت‌ها و عملکردهای سنتی و قدیمی را کنار بگذارد و رهیافت‌های نوینی را برگزیند. به منظور ایجاد فرهنگ کارآفرینی در تعاونی‌ها استفاده از پاداش‌های درونی و معنوی، تقویت روحیه جمع‌گرایی و استفاده از نظرات اعضا به صورت مستمر در تصمیم‌گیری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها، ایجاد فضای دوستانه، تفویض اختیار و مسئولیت و اجتناب از کنترل‌های سفت و سخت امری ضروری است.

جمع‌بندی

کارآفرینی به‌مثابه فرایند ارزشمندی که یکی از محورهای اصلی رشد و توسعه اقتصادی را شکل می‌دهد، حائز اهمیت است. توسعه کارآفرینی می‌تواند عامل مؤثری در اشتغال‌زایی، بهبود اقتصاد کشور، ارتقای کیفیت زندگی افراد و زمینه‌ساز توزیع عادلانه درآمد در اقصی‌نقاط کشور باشد؛ لذا به‌منظور توسعه و پیشرفت در این زمینه لازم است که تدابیر مناسبی اندیشیده شود. یکی از این تدابیر حمایت و تقویت تعاونی‌ها است. تعاونی‌ها با انباشت سرمایه‌های کوچک در عرصه تولید و اقتصاد، قادر به ایجاد کسب‌وکارهای جدید و اشتغال‌زایی‌اند. در این پژوهش به کارایی تعاونی‌ها و ابزارهای دولت نظیر سیستم آموزشی، برخورداری از منابع جهت انواع حمایت‌ها، ارائه تسهیلات، اشاعه فرهنگ و ترویج روحیه کارآفرینی به‌منظور توسعه کارآفرینی اشاره شده است.

درباره پژوهش

این مطالعه در اندیشکده تعاون و توسعه توسط حمیده ترابی در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

شناخت تجارب و موانع کارآفرینی، تقویت مهارت‌هایی نظیر رهبری، تصمیم‌گیری و شیوه‌های حل مشکل، انجام فعالیت‌های مشاوره‌ای مانند شناخت قوانین، راه‌های ارتباطی و شیوه‌های جذب سرمایه، فرصت ویژه‌ای را در اختیار کارآفرینان قرار دهند. تعاونی‌ها هم‌چنین این امکان را برای کارآفرینان فراهم می‌آورند که منابع انسانی و مالی خود را در یک‌جا جمع کنند و به خلق و توسعه کسب‌وکارهای جدید و سرمایه‌های بیشتر بپردازند.

نقش دولت در توسعه کارآفرینی

نتایج بررسی‌های صورت‌گرفته نشان می‌دهد که عواملی چون بوروکراسی‌های ناکارآمد اداری، نقص قوانین مالیات‌ها، عوارض و عدم حمایت مالی لازم از تعاونی‌های نوپا توسط دولت به‌عنوان بالاترین موانع توسعه کارآفرینی در تعاونی‌ها موردتوجه بوده است. در کشور ایران، دولت‌ها به‌دلیل بهره‌مندی از بهترین موقعیت‌ها جهت تعیین سیاست‌ها و طراحی برنامه‌ها باهدف تشویق کارآفرینی در سطوح خرد و کلان، از امتیازات و امکانات ویژه‌ای برخوردارند؛ ازجمله این امکانات می‌توان به سیستم‌های آموزشی اشاره کرد. دولت‌ها از طریق وزارت آموزش و پرورش و مؤسسات آموزشی وابسته به آن، در ارتقا و بیان مفاهیم کارآفرینی نقش مؤثری دارند. هم‌چنین ارائه تسهیلات و مشاوره‌های مالی، فنی-مهندسی در کنار خدمات مناسب و حذف بروکراسی‌های زمان‌بر و پیچیده اداری توسط دولت می‌تواند باعث رجحان و ترغیب کارآفرینان برای فعالیت در مشاغل باشد. یکی دیگر از راهکارهایی که دولت می‌تواند به‌واسطه آن از کارآفرینی حمایت کند، استفاده از فضای رسانه‌ای و مجازی است؛ بدین‌معنا دولت می‌تواند با استفاده از رهبران محلی و تشویق و معرفی کارآفرینان موفق، در مسیر ترویج فرهنگ و روحیه کارآفرینی گام بردارد.

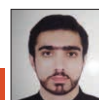

اندیشکدهٔ
حمل و نقل
ایران

بررسی فرصت‌ها، چالش‌ها و راهکارهای بخش ترانزیت

مروری بر ابعاد ترانزیت زمینی و ارائه پیشنهاداتی برای احیای فرصت ترانزیتی ایران

علی ضیائی

در حال حاضر تجارت جهانی مبتنی بر جریان کالا و اعتبار است. هر کشوری که بتواند این دو جریان را با کشورهای دیگر داشته باشد، می‌تواند دامنه نفوذ و قدرت خود را بر سایر کشورها گسترش دهد. اکثر تحریم‌های وضع شده علیه اقتصاد ایران نیز ناشی از تسلط آمریکا بر سازوکارهای جابه‌جایی اعتبار بین‌المللی است. توجه به این امتیاز مهم در کشور تاکنون به قدر کافی نبوده و ترانزیت در دو سال اخیر نه تنها رشد نداشته، بلکه دچار نزول شدیدی شده است. در این راستا تثبیت جریان عبور کالاها و تجارت بین‌المللی از خاک ایران به معنی گره خوردن منافع اقتصادی آن با امنیت، منافع ملی و اثرگذاری دیپلماسی جمهوری اسلامی خواهد بود.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

در دهه‌های اخیر اقتصاد ایران بیش از هر مؤلفه دیگری متکی به نفت بوده است. بیشتر درآمدهای ارزی ایران و ارتباطات تجاری با سایر کشورها از طریق فروش نفت صورت می‌گیرد. با اعمال تحریم‌ها از جانب قدرت‌های متخاصم، شوک‌های بسیاری به اقتصاد کشور وارد شده است. این در حالی است که ذخایر انرژی تنها نقاط قوت ایران در عرصه بین‌المللی نیستند. یکی از مهم‌ترین نقاط قوت ایران در بخش اقتصاد موقعیت جغرافیایی راهبردی است که مورد بی‌توجهی قرار گرفته است. این موقعیت، بهترین بستر جهت ترانزیت کالاهای مبادله شده بین‌المللی از خاک ایران است. در حال حاضر منطقه خاورمیانه نقطه اتصال سه قاره آسیا، اروپا و آفریقا است و این منطقه در گذشته به‌طور کامل در اختیار ایران بوده است. لذا هرگاه ثبات نسبی در ایران برقرار بوده، ترانزیت نیز به‌عنوان بخش جدایی‌ناپذیر این جغرافیا جریان یافته است. ترانزیت کالا علاوه بر تأمین درآمدهای ارزی قابل توجه، می‌تواند موقعیت سیاسی، راهبردی و امنیت ایران را در جوامع بین‌الملل ارتقا بخشد. از این رو ضرورت دارد با بررسی ترانزیت زمینی و ابعاد آن، راهکارهایی را برای احیای فرصت ترانزیتی ایران ارائه داد.

●● آشنایی با مسیرهای تجاری ایران

ترانزیت به‌عنوان میراثی پرسابقه و بخش جدایی‌ناپذیر موقعیت جغرافیایی کشور ایران شناخته می‌شود. به‌طورکلی مسیرهای ایران به دودسته «کریدور شمال-جنوب» و «کریدور شرق-غرب» تقسیم می‌شوند. کریدور شمال-جنوب، هند و روسیه را به یکدیگر و کشورهای محصور در خشکی آسیای میانه را به آب‌های آزاد بین‌المللی متصل می‌کند. همچنین کریدور شرق-غرب، چین و آسیای میانه را به اروپا متصل می‌نماید. عبور هر تن کالای ترانزیت

از ایران برای کشور درآمد ارزی دارد که متناسب با نوع کالا این درآمد متغیر است. این نرخ در حال حاضر بین ۲۰ الی ۱۰۰ دلار به ازای عبور هر تن کالا از کشور است؛ با این حساب درآمد ایران از طریق این کریدورها می‌تواند سالانه به مقدار ۱۵ میلیارد دلار از محل ترانزیت برسد. ترانزیت در کشور جزو اموری است که در معرض دخالت و اعمال نظر سازمان‌هایی مانند سازمان بنادر و کشتی‌رانی، گمرک ایران و سازمان راهداری است. همین موضوع موجب کندی، ضعف و ناکارآمدی مسیرهای ترانزیتی ایران شده است؛ چراکه کالای ترانزیتی در بدو ورود به کشور با بیش از ۱۰ سازمان و نهاد مواجه است. نکته مهم دیگر در امر ترانزیت فراهم کردن مزیت رقابتی برای کریدورهای کشور است که مهم‌ترین امتیاز جهت انتخاب مسیر، زمان حمل کالا و در اولویت‌های بعد هزینه و امنیت عبور کالا قرار می‌گیرد.

●● مسائل و مشکلات حوزه ترانزیت

مسائل حوزهٔ ترانزیت به‌طورکلی به دو بخش مسائل داخلی و مسائل حوزهٔ سیاست‌خارجی تقسیم‌بندی می‌شوند:

● مسائل حوزهٔ داخلی

در حوزهٔ داخلی به‌طورکلی، نبود متولی واحد در ترانزیت را می‌توان مهم‌ترین عارضه این حوزه دانست. خلأ نبود متولی باعث شده تا نهادها و سازمان‌های مختلفی در عبور کالای ترانزیتی کشور دخالت کرده و مزیت جغرافیایی ایران در ترانزیت را از بین ببرند. کریدور شمال-جنوب به‌عنوان یکی از مهم‌ترین کریدورهای کشور، اتکای زیادی بر حمل‌ونقل دریایی دارد اما باین وجود در کنار بهره‌وری پایین بنادر، قیمت خدمات بندری ایران بالا بوده و از گردونه رقابت با کشورهای همسایه خارج است. مهم‌ترین سازمانی که در مسیر همه کالاهای ترانزیتی در کشور قرار

میل چندانى به استفاده از اين محور نداشته باشند. دريای خزر نيز يك پل ارتباطى مستقيم به کشور روسيه است که به دليل ضعف ناوگان دريایى ايران تعاملات اين دو کشور از طريق دريای خزر به خوبى فراهم نشده است.

● راهکارهای پیشنهادی برای احیای ترانزیت

با توجه به مطالب ذکر شده راهکارهای ذیل برای شروع روند احیای ترانزیت در کشور ارائه می‌شود:

- **متولی واحد ترانزیت:** در غياب چنین جایگاهی در ساختار حکمرانى، نهادها و سازمان‌های مختلف به خود اجازه می‌دهند تا بدون محدودیت در امر ترانزیت مداخله کنند، بدون اینکه نسبت به ضربه‌های وارد آمده به ترانزیت پاسخگو باشند. در اين راستا پیشنهاد می‌شود تا يك متولى واحد با سطح اختیارات بالا تعريف شده و کلیه امور مرتبط با ترانزیت صرفاً توسط همین نهاد تعیین شود؛
- **حذف رویه‌ها و ابلاغیه‌های زائد قانونی و اداری:** تعدد قوانین، ابلاغیه‌ها و رویه‌های اداری از جمله اصلی‌ترین دلایل توقف رشد و توسعه فرصت ترانزیت در کشور است. لذا لازم است هرچه سریع‌تر کلیه قوانین و ابلاغیه‌های موجود در این حوزه جمع‌آوری شده، سپس طی یک فرآیند کارشناسی ستادی نسبت به بازبینی مجدد، زدودن موارد اضافه و یکپارچه کردن قوانین مفید اقدام شود؛
- **تقویت مسیر سبز گمرکی برای کالاهای ترانزیتی:** قوانین گمرکی تنها باید در کشور مبدأ و مقصد اعمال شود و اجرای قوانین گمرکی کشور واسط بر روی محموله الزامی ندارد. در این راستا فرآیندهای گمرکی و عبوری کالاهای ترانزیتی باید از فرآیند کالاهای وارداتی و صادراتی به‌کل جدا شده و با رویه‌های بسیار روان‌تر در کشور ادامه سیر داده و خارجی شود.

جمع‌بندی

امروزه توسعه ترانزیت مورد توجه بسیاری از کشورها قرار گرفته است. این امر در برخی کشورها جزو اولویتهای اصلی و هم‌چنین عامل درآمدزایی ملی است. در دهه‌های اخیر، اقتصاد ایران بیش از هر مؤلفه دیگری متکی به نفت بوده است. بیشتر درآمدهای ارزی ایران و ارتباطات تجاری با سایر کشورها از طریق فروش نفت صورت می‌گیرد؛ اما در سال‌های اخیر کشور ایران با داشتن موقعیت جغرافیایی ترانزیتی به دلیل «عدم وجود متولی واحد»، «دخالتهای مختلف» و «کند و زمان‌بر بودن رویه‌های قانونی» نتوانسته است از این امتیاز بهره‌مند شود. از این رو تعیین یک «نهاد متولی با اختیارات بالا»، «حذف رویه‌ها و ابلاغیه‌های زائد قانونی و اداری» و «تقویت مسیر سبز گمرکی برای کالاهای ترانزیتی» می‌تواند باعث تأمین درآمدهای ارزی قابل توجه، ارتقای موقعیت سیاسی، راهبردی و امنیت ایران در جوامع بین‌المللی شود.

درباره پژوهش

این مطالعه در اندیشکده حمل‌ونقل ایران با همکاری علی ضیائی و محمدجواد شاهجویی در سال ۱۴۰۰ انجام شده است.

می‌گیرد، گمرک است. طبق قوانین گمرک، کلیه کالاهای صادراتی، وارداتی و ترانزیتی باید فرایندهای گمرکی را بگذرانند. فرایندهای اداری طولانی، ظرفیت پایین بازبینی کالاها در بسیاری از پایانه‌ها و عبور دادن کالاها از طریق دادن رشوه، از مشکلاتی است که سازمان گمرک در مسیر ترانزیت ایجاد می‌کند. نهادهایی همچون نیروی انتظامی و ستاد مبارزه با قاچاق کالا و ارز نیز جز این نهادهای مداخله‌گر می‌باشند؛ این نهادها با انگیزه کشف قاچاق کالا مجاز هستند هر محموله‌ای را در جاده‌های کشور متوقف و بازبینی نمایند. در موارد زیادی کامیون‌های ترانزیتی که چندین کشور اروپایی و آسیایی را طی کرده و قصد عبور از ایران را دارند توسط نیروی انتظامی متوقف شده و به‌عنوان محموله قاچاق ضبط و توقیف می‌شود. این کار امنیت گذر کالای ترانزیتی از ایران را در چشم تجار خارجی خدشه‌دار کرده است. از دیگر نهادهای مداخله‌کننده وزارت نفت و سازمان حفظ نباتات هستند. این نهادها با بررسی و سنجش دوباره سوخت‌های پلمب‌شده و آزمایش کالاهای کشاورزی باعث ایجاد روندی بسیار کند و زمان‌بر می‌شوند. در کنار این نهادها قدمت ساختار مدیریتی و عملکرد ضعیف راه‌آهن نیز باعث شده است تا زمان عبور کالا در شبکه ریلی به‌شدت بالا رفته و این بستر مهم حمل‌ونقل را از بطن اقتصاد کشور و ترانزیت کالا خارج کند.

● مسائل حوزه خارجی

در حال حاضر میان ایران و ترکمنستان چهار مرز زمینی وجود دارد که دو مورد از آن‌ها ریلی است. پس از تشکیل کشور ترکمنستان، روابط خوبی میان ایران و همسایه شمالی برقرار شد و سطح تعاملات اقتصادی دو کشور رو به افزایش بود. در سال ۱۳۹۶ ایجاد تغییراتی در روند قرارداد خرید گاز ایران از ترکمنستان و انباشت بدهی‌ها منجر به ایجاد یک اختلاف سیاسی میان ایران و ترکمنستان شد. این اختلافات تجارت، حمل‌ونقل و ترانزیت را دچار تنش کرد. کشور ایران به دلیل نداشتن موافقت‌نامه حمل‌ونقل کالا با راه‌آهن امکان ورود واگن‌های خود را به کشورهای حوزه CIS (شورای حمل و نقل ریلی) ندارد. کشورهای CIS شامل روسیه، کشورهای آسیای مرکزی از جمله افغانستان، ازبکستان، تاجیکستان، ترکمنستان، قرقیزستان و هم‌چنین کشورهای حوزه دریایی بالتیک از جمله لیتوانی، لتونی و استونی است. هم‌چنین کشور آذربایجان را با ۴ مرز و گذرگاه زمینی می‌توان مهم‌ترین راه ارتباط لجستیکی میان ایران و روسیه دانست که اصلی‌ترین آن مرز آستارا است. تا اوایل پاییز سال ۱۳۹۹ ترانزیت معمول محموله‌های ایرانی از این مرز صورت می‌گرفت؛ اما پس از درگیری ارمنستان و آذربایجان بر سر قره‌باغ، آذربایجان اقدام به وضع محدودیت‌های شدید عبور و مرور کامیون‌ها و کالاهای ترانزیتی ایران در مرز آستارا کرد. این محدودیت‌ها با انگیزه حذف محصولات ایرانی از رقابت با محصولات ترک در بازار روسیه صورت گرفته و باعث فساد مستمر کالاهای ترانزیتی در پشت مرزها شد. یکی دیگر از راه‌های رسیدن به روسیه، عبور از گرجستان است که در این صورت کامیون‌های ترانزیتی باید از گلوگاه‌های ارمنستان عبور کنند. زیرساخت ضعیف و جاده صعب‌العبور این گلوگاه باعث شده است که تجار و رانندگان

پژوهشکدهٔ
مطالعات فناوری

بازطراحی معماری نظام ملی حکمرانی صنعت هوایی و هوانوردی کشور

بررسی صنعت هوایی کشور و شناسایی چالش‌های اصلی آن به منظور بازطراحی معماری نظام ملی حکمرانی این صنعت

سیدمحمد صاحبکار خراسانی

صنعت حمل و نقل هوایی و هوانوردی از ابتدا تا کنون شرایط خاصی را در کشور پشت سر گذاشته است. برای مثال، اولین فرودگاه خاورمیانه در ایران احداث و بسیاری از موارد مرتبط با صنعت حمل و نقل ابتدا در ایران شکل گرفت. پس از انقلاب اسلامی و وضع تحریم‌های ظالمانه علیه ایران، این صنعت نتوانست به روند رو به رشد خود ادامه دهد و رشد این صنعت با مشکلات بسیاری همراه شد. از آنجایی که میانگین سهم هوایی در اقتصاد جهان ۳٫۴ درصد از تولید ناخالص داخلی جهانی است، می‌توان برآورد کرد که در شرایط نسبی باید ۳٫۴ درصد از تولید ناخالص داخلی کشور را این صنعت تشکیل دهد. این رقم با توجه به اقتصاد کشور می‌بایست چیزی در حدود ۱۵ تا ۲۰ میلیارد دلار باشد که اعداد و ارقام برآورد شده بسیار کمتر از این رقم است. حال آن که، پتانسیل کشور در حوزهٔ صنعت حمل و نقل هوایی نشان می‌دهد این رقم به مراتب می‌تواند بیشتر باشد.

است. در ادامه و جهت تدقیق آن، با انجام مصاحبه با متخصصان و صاحب‌نظرانی از دولت، صنعت و دانشگاه تلاش شده است به شناخت عمیقی رسیده شود. سپس با انجام مصاحبه‌های هدفمند تلاش شده است چالش‌ها و و نواقص ساختاری نظام حکمرانی صنعت هوایی شناسایی شود. پس از شناسایی چالش‌های موجود، با ادامه روند برگزاری جلسات، راهکارهای اصلاحی اولیه جهت بهبود نظام حکمرانی تبیین شود. در ادامه به منظور تدقیق راهکارهای اولیه، نظام حکمرانی صنعت هوایی در کشورهای مختلف همچون آمریکا، فرانسه، کانادا، استرالیا، انگلیس، ترکیه و ... بررسی شد تا از طریق مطالعهٔ نظام حکمرانی این کشورها و اخذ نکات مثبت در ساختار آنها، راهکارهای ارائه شده توسط خبرگان را تکمیل و تدقیق نمود.

چالش‌ها و راهکارهای نظام حکمرانی صنعت هوایی و هوانوردی

چالش‌های صنعت هوایی و هوانوردی را می‌توان به چالش‌های «موضوعی» و بر اساس «بازیگران کلیدی نظام حکمرانی» تقسیم کرد. پس از بررسی چالش‌های شناسایی شده در جلسات خبرگی و صحبت با کارشناسان فنی این حوزه و همچنین، مقایسهٔ نگاشت نهادی موجود و مصوب، ۱۶ چالش اصلی استخراج شده است که با بر طرف کردن آنها قدم بزرگی در اصلاح ساختار حکمرانی صنعت هوایی کشور برداشته می‌شود.

ضرورت و اهداف پژوهش

صنعت حمل و نقل هر کشوری بیانگر وضعیت اقتصادی و میزان توسعهٔ صنعتی آن کشور است، به نحوی که این صنعت را باید یکی از عوامل مهم در توسعهٔ اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و ... هر جامعه‌ای به شمار آورد. صنعت حمل و نقل هوایی کشور در حال حاضر از کیفیت پایین خدمات، میانگین عمر بالا و بگونه‌ای از مشکلات ساختاری رنج می‌برد. اقتصادی نبودن فعالیت، محدودیت‌های قانونی در حمل و نقل هوایی منجر به کاهش سطح ارائهٔ خدمات و ایمنی در صنعت هوایی شده است. در کنار دلایل مهمی همچون تحریم‌های ظالمانه حاکم بر این صنعت، می‌توان گفت ناکارآمدی و عدم اثربخشی نظام حاکم بر حکمرانی صنعت هوایی و هوانوردی کشور، یکی از علل مهم پیشامد این وضعیت می‌باشد. در حقیقت ساختار حکمرانی صنعت هوانوردی کشور به گونه‌ای رقم خورده است که سازمان هواپیمایی کشوری به عنوان تنها تنظیم‌گر و نماینده دولت در صنعت حمل و نقل هوایی، نتواند بدرستی نقش راهبری این صنعت را ایفا نماید. در این پژوهش تلاش شده است علل و دلایل این ناکارآمدی شناسایی شده و راهکارهای اصلاحی آن پیشنهاد شود.

روش شناسی

در این پژوهش، ابتدا از طریق مطالعات کتابخانه‌ای شناخت اولیه نسبت به ساختار و زنجیره ارزش صنعت هوایی صورت گرفته

ناوبری، کاهش نقاط پرواز ممنوع کشور و تدوین قوانین و مقررات بروز و به‌هنگام» تدوین شود.

چالش «عدم توسعه هوانوردی عمومی به عنوان یکی از ارکان مهم توسعه هوانوردی در کشور» را با «تدوین برنامه جامع توسعه صنعت هوایی با محوریت شورای عالی هوایی و سازمان هواپیمایی کشوری» می‌توان برطرف نمود.

چالش دیگر در توسعه کاربرد پهپادهای تجاری «ضعف یا کمبود قوانین و مقررات و عدم تعیین نقش و جایگاه بازیگران» است. برای رفع این چالش باید «قوانین و مقررات حمایتی جهت استانداردسازی و توسعه کاربردهای پهپادهای تجاری با همکاری ذی‌نفعان مختلف» تدوین شود.

پانزدهمین چالش این صنعت، «عدم بروزسانی قانون هواپیمایی کشوری مطابق با نیازهای روز صنعت» است که باید «تدوین پیش‌نویس قانون جدید هواپیمایی کشوری مطابق با نیازهای روز صنعت» صورت پذیرد.

آخرین چالش احصا شده در صنعت هوایی «عدم شکل‌گیری سازوکار پایدار، جهت رفع موانع و مشکلات محیط بر صنعت هوایی» است. بدین منظور باید در جهت «شکل‌گیری کمیته تخصصی هوایی ذیل شورای عالی امنیت ملی» تلاش شود.

جمع‌بندی

در این پژوهش چالش‌های صنعت هوایی و هوانوردی کشور از منظر حکمرانی شناسایی و راهکارهای سیاستی جهت فائق آمدن بر آن‌ها پیشنهاد شده است. می‌توان گفت در کنار دلایل مهمی همچون تحریم‌های ظالمانه حاکم بر این صنعت، یکی از علل مهم پیشامد این وضعیت، ناکارآمدی و عدم اثربخشی نظام حاکم بر حکمرانی صنعت هوایی و هوانوردی کشور، می‌باشد.

در حقیقت سازمان هواپیمایی کشوری به عنوان تنها تنظیم‌گر و نماینده دولت در صنعت حمل و نقل هوایی، نتوانسته به درستی نقش راهبری این صنعت را ایفا نماید که این امر منجر به بروز مشکلات جدی از قبیل عدم هدایت صحیح جریان‌های مالی حاکمیتی صنعت در راستای توسعه آن، بهره‌وری پایین فرودگاه‌ها نسبت به سرمایه‌گذاری انجام شده، بروز تعارض منافع میان بازیگران و متولیان حکمرانی صنعت و... شده است.

به منظور فائق آمدن بر مشکلات موجود، تلاش شده است با بهره‌گیری از نظرات خبرگان و نیز بررسی وضعیت کشورهای مشابه و پیشرو در جهان، پیشنهادهای جهت اصلاح نظام حکمرانی در این صنعت پیشنهاد شود.

درباره پژوهش

«این مطالعه در پژوهشکده مطالعات فناوری با همکاری سید محمد صاحبکار، محمد زمانی میاندشتی و مصطفی زمانیان به سفارش گروه هوایی مرکز همکاری‌های تحول و پیشرفت ریاست جمهوری در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.»

اولین چالش اصلی در صنعت هوایی «ضعف در ساختار سیاستگذاری و عدم مدیریت یکپارچه توسعه صنعت» است که بایستی «سیاستگذاری متمرکز و مدیریت یکپارچه توسعه صنعت» صورت گیرد.

چالش دوم «عدم توجه کافی قوای مقننه و مجریه به توسعه صنعت هوایی علی‌رغم اهمیت بالای آن» است. برای رفع این چالش باید در جهت «شکل‌گیری کمیسیون حمل و نقل در مجلس شورای اسلامی» تلاش شود.

سومین و چهارمین چالش شناسایی شده به ترتیب «وجود مشکلات در تأمین منابع مالی توسعه صنعت هوانوردی» و «عدم هدایت صحیح جریان‌های مالی حاکمیتی صنعت در راستای توسعه آن» است. برای رفع این چالش‌ها به ترتیب «شکل‌گیری شرکت ناوبری هوایی ایران» و «شکل‌گیری شرکت بازرسی پرواز ایران» ذیل سازمان هواپیمایی کشوری پیشنهاد شده است.

پنجمین چالش موجود «بهره‌وری پایین فرودگاه‌ها نسبت به سرمایه‌گذاری انجام شده» است که باید به سمت «خصوصی‌سازی شرکت فرودگاه‌ها و حمایت از شکل‌گیری شرکت‌های خصوصی بهره‌بردار فرودگاه» حرکت کرد.

برای چالش‌های «عدم جداسازی کارکرد ناوبری هوایی و مدیریت فرودگاه‌ها از یکدیگر» و «عدم جداسازی کارکرد بازرسی پرواز و مدیریت فرودگاه‌ها از یکدیگر» پیشنهاد می‌شود «واگذاری مدیریت و راهبری فرودگاه‌ها به بازیگران منطقه‌ای» انجام گیرد و به «تقویت دفتر نظارت بر فرودگاه‌ها، شرکت‌ها و مؤسسات هوانوردی» پرداخته شود.

چالش دیگر این صنعت «نیاز به انجام اصلاحات ساختاری و تفویض وظایف غیرحاکمیتی در سازمان هواپیمایی کشوری» است که می‌توان این وظایف را به «شرکت‌های کارگزار تخصصی» تفویض کرد.

چالش دیگر صنعت هوانوردی «جایگاه نامناسب نهاد متولی بررسی سوانح و حوادث هوایی در ساختار حاکمیتی» است که یکی از راهکارهای آن «انجام رایزنی‌های لازم جهت شکل‌گیری دادسرای ویژه در قوه قضائیه جهت بررسی تخصصی سوانح و حوادث در حوزه حمل‌ونقل» است.

چالش «وجود تعارض منافع در نظام حکمرانی صنعت هوایی» را می‌توان با «تدوین قانون/آیین‌نامه/دستورالعمل مدیریت تضاد منافع مختص صنعت هوایی متناسب با معماری جدید نظام حکمرانی صنعت هوایی» رفع کرد.

یکی دیگر از چالش‌های این صنعت «بروز ناکارآمدی اقتصادی به واسطه تعیین دستوری قیمت‌ها و مسیرهای پروازی» است که نیاز است «حمایت از شکل‌گیری نظام بازار آزاد رقابتی منصفانه و متکی بر حاکمیت قانون» انجام گیرد.

چالش دوازدهم صنعت هوایی «وجود ناهماهنگی و ضعف در برنامه‌ریزی مناسب در جهت افزایش درآمدهای ناشی از پروازهای عبوری از کشور» است. بدین منظور نیاز است «برنامه جامع افزایش درآمدهای حاکمیتی از پروازهای عبوری کشور از طریق همکاری و هماهنگی میان ذی‌نفعان اصلی در راستای توسعه زیرساخت‌های

دفتر مطالعات
راهبردی رونق
تولید

بررسی و تحلیل مفاد قرارداد تجاری ۲۵ سالهٔ ایران و چین

بررسی مفاد قرارداد و راهکارهای بهره‌برداری مطلوب از قرارداد ۲۵ سالهٔ ایران و چین

رضا موسایی

یکی از راهبردهای اساسی ایران به منظور مقابله با تحریم‌های ظالمانهٔ غربی‌ها به سردستگی آمریکا، نگاه به شرق است که در دستورکار دستگاه دیپلماسی کشور قرار گرفته است. سند جامع همکاری‌های ۲۵ ساله با چین، چشم‌انداز و نقشهٔ راهی میان دو کشور در حوزه‌های نفت، انرژی، گردشگری، ترانزیت، تجارت، راه‌آهن و... است. این سند از جمله مهم‌ترین تاکتیک‌های ایران محسوب می‌شود که با تحلیل‌های مختلفی در داخل و خارج همراه شده است. چین به‌عنوان دومین اقتصاد جهان در راستای موازنهٔ قدرت با ایالات متحده و تأمین انرژی موردنیاز خود به‌دنبال حضوری پررنگ در خاورمیانه است. کم‌توجهی چین به تحریم‌های آمریکا در زمینهٔ خرید نفت خام، در کنار صنعت و اقتصاد قدرتمند این کشور می‌تواند چین را به‌عنوان شریکی مناسب برای توسعهٔ زیرساخت‌های اقتصادی ایران مطرح کند.

صنعت نفت مصرف کند. این تحقیق می‌کوشد مفاد اصلی قرارداد مذکور را مورد بررسی قرار دهد.

●● مفاد قرارداد ۲۵ سالهٔ ایران و چین

قرارداد تجاری و اقتصادی ایران و چین، ابعاد و سطوح مختلفی را دربرمی‌گیرد. مهم‌ترین ابعاد این قرارداد در حوزه‌هایی نظیر نفت و گاز، تجارت خارجی، صنعت خودرو، تأمین مالی، فناوری و... است. در ادامه، به مهم‌ترین ابعاد این حوزه‌ها اشاره می‌شود:

● نفت و گاز

یکی از معضلات صنعت نفت و گاز ایران، خام‌فروشی است. تکمیل زنجیرهٔ ارزش صنعت نفت علاوه‌بر حل این معضل می‌تواند ظرفیت مناسبی را جهت دور زدن تحریم‌های نفتی ایجاد کند. صنعت گول‌پیکر چین در دهه‌های گذشته همواره به‌عنوان یک تقاضاکنندهٔ بزرگ نفت و گاز، فراورده‌های پتروشیمی و پالایشی مطرح بوده است؛ به‌طوری‌که واردات نفت خام این کشور در سال ۲۰۰۰ از حدود ۱ میلیون بشکه در روز به بیش از ۱۰ میلیون بشکه در سال ۲۰۱۹ رسیده است. مهم‌ترین مفاد این سند در حوزهٔ نفت و گاز شامل «تشویق شرکت‌های طرفین برای توسعهٔ میادین نفتی ایران از طریق مشارکت در سرمایه‌گذاری مشترک»، «مشارکت در ساخت و تجهیز مخازن ذخیره‌سازی نفت و فراورده‌های نفتی در ایران، چین و سایر کشورها»، «انعقاد قرارداد همکاری در پروژه‌های بالادستی و پایین‌دستی صنعت نفت ایران با شرکت‌های توانمند چین» و «افزایش صادرات محصولات پتروشیمی از ایران به چین» است.

● تجارت خارجی

انعقاد این قرارداد با دیدگاه‌های مخالف و موافق بسیاری از

●● ضرورت و اهداف پژوهش

مطابق با گزارش‌ها و تحلیل‌های ارائه‌شده توسط کارشناسان، چین طی چند سال اخیر به‌عنوان ابرقدرت اقتصادی، جایگاه نخست تأثیرگذاری را در سطح منطقه و جهان دارا بوده است. دو کشور چین و آمریکا در مناطق مختلف جهان بر سر تأمین منافع ملی مطلوب خود رقابت دارند. آمریکا که پس از انقلاب اسلامی و به‌طور خاص در دههٔ ۸۰ شمسی، شدیدترین تحریم‌های مالی، تجاری و اقتصادی را علیه ایران اعمال کرده است، می‌کوشد به‌واسطهٔ ابزار تحریم و فشارهای اقتصادی به مقابله با نفوذ و دخالت‌های ایران در سطح منطقه بپردازد.

جمهوری اسلامی ایران نیز در چارچوب سیاست نگاه به شرق و جهت مقابله با تحریم غربی‌ها به سردستگی آمریکا قرارداد اقتصادی - تجاری با چین را به‌منظور تحقق اهداف میان‌مدت و بلندمدت خود در جهان و منطقه منعقد کرده است. انعقاد این قرارداد، فرصت‌ها و چالش‌هایی را برای تأمین منافع ملی ایران به همراه دارد. چین به‌دنبال یک منبع تأمین انرژی مطمئن و بلندمدت است تا تنوع سبد واردات انرژی خود را افزایش و ریسک احتمالی که شاید به‌وسیلهٔ آمریکا و تحریم‌هایش ایجاد شود را کاهش دهد. در چند سال گذشته سهم ایران از واردات نفتی چین به حدود ۳ درصد تقلیل یافته است؛ درحالی‌که عربستان و روسیه درحال افزایش سهم خود در بازار نفت چین هستند. در این قرارداد، ایران تعهد می‌دهد که نفت خام موردنیاز چین را به‌مدت ۲۵ سال تأمین کند و در عوض، چین متعهد می‌شود که منابع حاصل از فروش نفت را در مسیر توسعهٔ زیرساخت‌های اقتصادی ایران ازجمله

استارت‌آپ، اجرای پروژه‌های مشترک به‌ویژه در حوزه محیط‌زیست، تغییرات اقلیمی و در نهایت، فراهم‌سازی بسترهای تأمین مالی، امکان انتقال وجه و تأمین مالی دانش‌بنیان‌ها تأکید کرد.

● راهکارهای استفاده مطلوب از قرارداد ۲۵ ساله

ایران و چین

برای استفاده مناسب و تحقق مطلوب منافع ملی کشور، نهادهای متولی باید رویه‌های زیر را در حوزه‌های مختلف مدنظر قرار دهند؛ در گام نخست، باید جزئیات این قرارداد مشخص و هم‌چنین آورده‌های چینی‌ها اعلام شود تا بتوان از قرارداد به نفع خود بهره برد. هم‌چنین در مقابل آنچه که در اختیار چینی‌ها قرار می‌گیرد، آن‌ها نیز باید گام‌های متناسبی را بردارند تا این قرارداد برای هر دو طرف سود داشته باشد و توافقی یک‌طرفه به سود چینی‌ها نباشد.

لازم است امکانات کشور را به‌جای پراکنده‌سازی در همه بخش‌های این صنعت، در بخش پایین‌دستی یعنی پتروشیمی و پالایشگاه‌ها متمرکز ساخت تا توسعه‌ای متوازن در بخش‌های پایین‌دستی و بالادستی صنعت صورت پذیرد. نقشه راه این همکاری‌ها باید به‌صورت مرحله‌ای نوشته و متناسب با دستیابی به اهداف هر مرحله، منافع طرف چینی تأمین شود تا مشکلاتی که پیش‌تر در توافق با کشورهای غربی وجود داشت رخ ندهد؛ هم‌چنین شرکت‌های چینی نیز باید به‌طور کامل به تعهدات خود عمل کنند. در این قرارداد باید چین را در بهره‌برداری از پتروشیمی‌ها و پالایشگاه‌ها شریک کرد؛ به‌نحوی که آن‌ها نیز سهمی از منافع حاصل از فروش فرآورده‌ها داشته باشند و بدین ترتیب، برای فروش محصولات، ترغیب و متعهد شوند. هم‌چنین وجود استراتژی‌های پیش‌معین در تمامی سطوح و مشارکت شرکت‌ها و نیروهای بومی با‌انگیزه در طرح‌های مشترک، گامی ضروری است. از آنجاکه به نظر می‌رسد قرارداد بلندمدت میان ایران و چین منعقد خواهد شد و تحریم‌های آمریکا ادامه خواهد داشت، باید مشخص شود که سازوکار نقل و انتقال پول چگونه خواهد بود.

جمع‌بندی

قرارداد ۲۵ ساله ایران و چین را می‌توان یکی از گام‌های مهم در توسعه بازار و گسترش همکاری‌های سیاسی و اقتصادی میان جمهوری اسلامی ایران و چین دانست. سرمایه‌گذاری چین به‌عنوان دومین ابرقدرت اقتصادی و سیاسی کنونی دنیا می‌تواند موجب شکوفایی زیرساخت‌های علمی، فناوری و صنایع مختلف ایران شود؛ اما چنانچه استراتژی مناسبی توسط دستگاه‌های تصمیم‌گیر اتخاذ نشود، می‌تواند به وابستگی کشور در زمینه‌های مختلف منجر شود. در این پژوهش تأکید شده است که برای تحقق منافع مطلوب طرفین و تحقق اصل برد-برد باید راهکارهایی مطلوب مدنظر قرار گیرد. هم‌چنین جزئیات قرارداد مذکور نیز باید مشخص و آورده‌های چینی‌ها اعلام شود تا بتوان از این قرارداد به نفع خود بهره برد. چینی‌ها نیز باید متناسب با قرارداد، گام‌های مناسبی را بردارند تا قرارداد برای هر دو طرف سودآور باشد و توافقی یک‌طرفه به سود چینی‌ها حاصل نشود.

درباره پژوهش

این مطالعه در دفتر مطالعات راهبردی رونق تولید توسط رضا موسایی در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

کارشناسان داخلی و خارجی مواجه شد. برای تحقق مطلوب اهداف ملی در قرارداد مذکور، موارد زیر باید به‌درستی مدنظر قرار گیرند:

- **همکاری در کنار استقلال:** یکی از مواردی که به‌عنوان تجربه تلخ قراردادهای ایران با کشورهای بیگانه نزد افکار عمومی متبادر می‌شود، وابستگی و استعمار منابع داخلی ایران است. در این قرارداد نهادهای تصمیم‌گیر ضمن مبنا قراردادن ظرفیت‌های مختلف جهت تحقق استراتژی برد-برد، باید اصل دوراندیشی و واقع‌نگری در آینده را هم مدنظر قرار دهند تا اسباب وابستگی ایران به چین میسر نشود؛

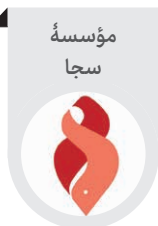
- **انتقال فناوری:** با توجه به پیشرفت چین در عرصه‌های مختلف، در این قرارداد باید تلاش شود تا انتقال فناوری در حوزه‌های مختلف به‌طور جدی مدنظر قرار گیرد. تحقق مطلوب این رویکرد از طریق دو فعالیت امکان‌پذیر است؛ نخست، تأسیس مناطق آزاد تجاری-صنعتی با سرمایه‌گذاری چینی‌ها در زیرساخت‌های این مناطق و دوم، مبنا قرار دادن احیای جاده ابریشم جدید (کریدور ترانزیتی بزرگ شرق-غرب) جهت انجام مبادلات و تجارت میان دو کشور و کشورهای همسایه.

● صنعت خودرو

صنعت خودرو به‌دلیل ارتباط با بیش از ۶۰٪ صنعت دیگر به لوکوموتیو صنایع معروف است. در ساخت خودرو، تکنولوژی رشته‌های مختلف صنعتی (فلزی، پلاستیک، شیمیایی، پارچه، عایق، شیشه، الکترومکانیک، برق، متالوژی و...)، طراحی، مدیریت و اقتصاد بکارگرفته شده است که می‌تواند نقش مهمی در اشتغال کشور داشته باشد. صنعت خودروی ایران، بنابر تغییر و تحولات و از همه مهم‌تر، ضعف در تکنولوژی و تحریم‌های شدید غربی‌ها با فراز و نشیب‌های مختلفی مواجه است که به ساماندهی جدی نیاز دارد. بازار چین به‌صورت تخصصی در زمینه تولید خودروهای کیفی و ارزان‌قیمت در دنیا وارد عمل شده است و می‌توان این کشور را به‌عنوان بهترین مرجع خودروهای کیفی و ارزان‌قیمت برای سید محصولات خودروی ایران تشخیص داد. در این زمینه دو اصل باید مبنا قرار گیرد؛ اول، مشارکت شرکت‌های خودرویی چینی با دو خودروساز ایرانی در زمینه اشتراک‌گذاری دانش‌های فنی نظیر ایجاد پلتفرم‌های مشترک و... دوم، طراحی شهرک صنعتی تولید خودرو و صنایع مرتبط با تمرکز بر استفاده از فناوری انرژی تجدیدپذیر.

● فناوری و نوآوری

یکی از مهم‌ترین ابعاد قرارداد ایران و چین می‌تواند در حوزه علم و فناوری مطرح شود. در این قرارداد به موضوعات اقتصادی توجه ویژه‌ای شده است و حوزه دانش و فناوری نیز به‌طور خاص مدنظر قرارگرفته‌اند. اصولاً کشورها تمایلی به انتقال فناوری مخصوصاً در زمان اجرای پروژه ندارند؛ چراکه اساساً همین فناوری موجب درآمدزایی آن‌ها می‌شود و به‌راحتی با انتقال آن موافقت نمی‌کنند. تجربه نشان داده است که در قراردادهای بین‌المللی، بدون طراحی استراتژی مناسب، نمی‌توان انتظار انتقال فناوری از طرف مقابل را داشت. در این زمینه باید بر اقدامات و رویه‌های مختلفی نظیر گسترش همکاری‌های دانشگاهی، اولویت‌دهی به شرکت‌های دانش‌بنیان، برگزاری نمایشگاه‌های مشترک در زمینه نوآوری و

بررسی تأثیرات دگرگونی‌های اجتماعی بر نهاد خانواده

مشارکت در تدوین سیاست‌های کلی برنامه هفتم توسعه در عرصهٔ علمی، فرهنگی و اجتماعی

زهرا عباسپور

جایگاه والای خانواده، به عنوان با هویت‌ترین نهاد اجتماعی از دیرباز و خصوصاً قرون اخیر، مورد توجه دانشمندان قرار گرفته است. اهمیت خانواده در مجادله بی‌امان و مستمر تاریخ ملت‌ها به حدی است که هیچ یک از مکاتب سیاسی، فلسفی و اجتماعی از پرداختن به آن بی‌نیاز نبوده‌اند. امروزه خانوادهٔ ایرانی با خانوادهٔ متعادلی که باید سنگ بنای یک جامعهٔ سالم باشد، فاصلهٔ زیادی گرفته است. این خانواده، از یک سو هنوز گرفتار بعضی سنت‌های غلط گذشته مانند بی‌عدالتی و ظلم به زنان بوده و از سوی دیگر آموزه‌های مدرن مانند انکار تفاوت‌های جنسیتی، اختلاط نقش‌ها، فردگرایی و اصالت لذت‌های دنیایی منجر به خطر انداختن سلامت، ثبات و حتی کیان خانواده شده و آسیب‌های جدی اجتماعی به وجود آورده است.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

هیچ جامعه‌ای نمی‌تواند ادعای سلامت کند چنانچه از خانواده‌هایی سالم برخوردار نباشد و هیچ یک از آسیب‌های اجتماعی نیست که فارغ از تأثیر خانواده پدید آمده باشد. همچنین هیچ نهادی همچون خانواده تحت تأثیر دگرگونی‌های اجتماعی قرار نمی‌گیرد. این موضوع آنچنان که لازم است، به دغدغهٔ اصلی اندیشمندان و مسئولان جامعه تبدیل نشده و این در حالی است که سلامت خانواده شرط لازم برای آسایش و سلامت زنان است و با هدف گیری آن، تعالی کل جامعه نیز حاصل می‌شود؛ لذا آسیب‌شناسی این نهاد باید به طور جدی مورد توجه قرار گیرد. با توجه به آنچه گفته شد، نیاز به آگاهی در این زمینه از ضروریات است، زیرا تا زمانی که نتوان از پس زندگی خانوادگی مطلوب و آموزش فرزندان سالم از نظر جسمی و روانی برآمد، نمی‌توان امید چندانی به بهبود وضعیت در سایر زمینه‌های اجتماعی داشت.

●● تغییر ساختار قدرت در خانواده

تغییر در مفهوم «نقش مرد» و «نقش زن»، یکی از دگرگونی‌هایی است که در ساختار خانواده و بالاخص کنش‌های متقابل بین زن و شوهر ایجاد شده است. دگرگونی‌های اجتماعی و تحول الگوهای زندگی جوامع شهری و ورود زنان به اجتماع در امر اشتغال موجب تغییر نگرش افراد در توزیع نقش‌ها و به تبع آن توزیع قدرت در خانواده شده است.

● آسیب‌های ناشی از تغییر ساختار قدرت در خانواده

با افزایش آگاهی‌های اجتماعی و تمایل زنان برای ورود به بازار کار

و عرصه‌های اجتماعی، میزان نارضایتی عمومی آنان از جایگاه و نقش‌های زنانه نیز بیشتر شده است. همچنین، تحولات فرهنگی در دهه‌های اخیر سبب شده است که مردان هم از مسئولیت‌های خود در قبال سرپرستی خانواده تا حدودی فاصله بگیرند. تغییرات ساختار رهبری و مدیریت در خانواده باعث آسیب‌های متعددی به خانواده نظیر «کاهش همکاری میان همسران»، «تغییر نقش عاطفی زن در خانواده»، «تغییر نقش حمایتی و مدیریتی مرد در عرصه‌های عاطفی، اقتصادی و امنیتی خانواده»، «تأثیر ناخوشایند بر روابط جنسی زوجین» و... شده است.

● عوامل تغییر ساختار قدرت در خانواده

عوامل متعددی در تغییر ساختار قدرت در خانواده مؤثر هستند که در ادامه به برخی از آنها اشاره می‌شود:

- **عدم تبیین صحیح مفهوم «قوامیت و مدیریت مرد در خانواده» از منظر دینی:** ارائهٔ برخی برداشت‌های «اختیارمحور» و «قیم‌آبانه» برای مردان، خصوصاً از مفاد آیهٔ ۳۴ سورهٔ مبارکهٔ نساء و عدم توجه به مفاد «مسئولیت‌محور» از آن موجب شده است که مفهوم مدیریت مرد در ساختار خانواده به «برتری جنسیتی» نزدیک شود. در نتیجه در تقابل با جامعهٔ جهانی و با توجه به حساسیت‌های به وجود آمده در حوزهٔ حقوق زنان در عصر اخیر، مفهوم مدیریت خانواده با مردسالاری اشتباه گرفته شود. در نتیجه در ساختارهای اجتماعی به چیزی شبیه «عدم تساوی زن و مرد» و «برتری مرد» تعبیر شود. ایجاد چنین دیدگاه منفی در مورد مردسالاری باعث دگرگونی این ساختار قدرت در خانواده شده است.

● رسانه‌های رسمی

- توجه به نقش حمایتی مرد و نقش سکنتیت زن در خانواده؛
- توجه به سبک زندگی دینی در موضوع خانواده؛
- مقابله با رویکردهای تحجرآمیز و همچنین فمینیستی در موضوع نقش‌های خانوادگی.

● قوانین حمایتی از نقش‌های خانگی زنان

- احتساب نقش‌های خانگی زنان به عنوان شغل؛
- ارتقای هدفمند بیمه‌های فراگیر اجتماعی و چندلایه با تاکید بر مادران دارای فرزند و زنان خانه‌دار.

● پیشنهادات سیاستی در راستای تقویت نهاد خانواده

در کلیه سیاست‌های توسعه در موضوع خانواده در پنج برنامه توسعه از عبارت «تقویت نهاد خانواده و جایگاه زن در آن و استیفای حقوق شرعی و قانونی بانوان در همه عرصه‌ها و توجه ویژه به نقش سازنده آنان» استفاده شده است و هدف آن تقویت نهاد خانواده و احیای جایگاه زن در خانواده و عرصه اجتماع ذکر شده است. با بررسی متون دینی در مورد نقش مرد در خانواده می‌توان گفت مهم‌ترین نقش مرد در خانواده سرپرستی و رهبری اجرایی و سرپرستی تربیتی و معنوی خانواده است. از این رو، عبارت «تقویت نهاد خانواده با توجه به جایگاه واقعی مرد و زن در خانواده به عنوان همسر، پدر و مادر و توجه به نقش اساسی مرد به عنوان سرپرست مالی و تربیتی و معنوی خانواده و نقش اساسی زن به عنوان رهبر عاطفی و آرامش‌بخشی خانواده در رشد و توسعه انسانی و تربیت نسلی بالنده در جامعه» به عنوان سیاست جایگزین در سیاست‌های برنامه هفتم توسعه پیشنهاد می‌شود.

جمع‌بندی

نهاد خانواده، به عنوان مهم‌ترین نهاد جامعه، تاثیرپذیری زیادی از تغییرات اجتماعی می‌پذیرد. توجه به برخی سنت‌های گذشته و بهره بردن از آموزه‌های مدرن، آسیب‌هایی را برای نهاد خانواده به وجود آورده است. از طرفی، تغییر ساختار قدرت در خانواده باعث کاهش همکاری میان همسران و تغییر نقش عاطفی و سکینه‌ای زن در خانواده شده است که از عوامل ایجاد این تغییرات می‌توان به اشتغال زنان و تقویت نگرش‌های جنسیتی برابرگرا اشاره کرد. بر این اساس، با استفاده از قوانین اشتغال، اصلاح برخی از قوانین مدنی خانواده، قوانین حمایتی از نقش‌های خانگی زنان و... می‌توان فرصت‌ها و ظرفیت‌های کشور جهت فعال‌سازی جایگاه مرد در خانواده در راستای تحکیم خانواده و حفظ حقوق زن را تقویت کرد.

درباره پژوهش

این مطالعه در مؤسسه رصد، مطالعات و سیاستگذاری اجتماعی سلامت جنسی اسلامی (سجا) توسط زهرا عباسپور در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

● عدم توجه کافی به ساختار سرپرستی مرد در خانواده از منظر دینی در سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها: اشکالات اساسی در قوانین مربوط به حق سرپرستی، حق نفقه و عدم تمکین زن وجود دارد. به عنوان مثال در ماده‌های ۱۱۰۵ و ۱۱۱۷ قانون مدنی، عدم توجه به ویژگی‌ها و قلمرو ریاست خانواده و عدم منافات شغل زن با مصالح خانواده دیده می‌شود. همچنین، عدم توجه به حق نفقه زن در حوزه سیاست‌گذاری و قانون‌گذاری در «سیاست‌های اشتغال زنان در جمهوری اسلامی ایران»، «منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران» و «قانون کار» دیده می‌شود.

● اشتغال زنان: اشتغال زنان سبب کاهش ساعات حضور در خانه و در پی آن باعث کاهش زمان با هم بودن زوجین و فاصله عاطفی و جسمانی زوجین، پذیرش مسئولیت‌های اجتماعی برابر با مردان، دستیابی به منابع اقتصادی و در پی آن افزایش قدرت تصمیم‌گیری در خانه می‌شود.

● تقویت نگرش‌های جنسیتی برابرگرا: از آنجا که نگرش‌ها بر رفتار افراد تأثیر می‌گذارند، امروزه با پیدایش شرایط جدید اجتماعی و اقتصادی، نگرش‌های جنسیتی جدیدی گسترش پیدا کرده‌اند. جنبش‌های فمینیسم در جهان و ترویج ارزش‌های سکولار در جامعه توسط رسانه‌ها باعث گسترش و تقویت نگرش‌های جنسیتی جدید تحت عنوان «برابرها» شده است که در آن به برابری زنان و مردان در همه و یا بیشتر جنبه‌های زندگی اجتماعی تأکید می‌شود. این تمایل در بین زنان و نسل‌های جوان‌تر بیشتر است که منجر به تضادها و تنش‌های متفاوتی در سطح جامعه و خانواده شده است.

● فرصت‌ها و ظرفیت‌های توجه به جایگاه مرد در خانواده جهت تحکیم خانواده و حفظ حقوق زن

در کشور فرصت‌ها و ظرفیت‌های زیادی در بطن قوانین جهت توجه به جایگاه مرد در خانواده جهت تحکیم خانواده و حفظ حقوق زن وجود دارد که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌شود.

● قوانین اشتغال

- توجه به اولویت استخدام مردان متأهل در مشاغل دولتی؛
- توجه به حق نفقه زنان در فیش حقوقی مردان شاغل؛
- توجه به انواع دیگر اشتغال بانوان مانند دورکاری، پروژه‌ای، پاره‌وقت و مشاغل خانگی در برابر اشتغال تمام وقت بانوان.

● نظام آموزش و پرورش و آموزش عالی

- لزوم توجه به تربیت جنسیتی در نظام رسمی آموزش و پرورش کشور؛
- توجه به مهارت‌افزایی در خصوص نقش‌های خانوادگی؛
- ارتقای دانش نقش‌های خانوادگی مردان و زنان؛
- توجه به تناسب رشته تحصیلی دانشگاهی با جنسیت در آموزش عالی.

اندیشکده
پیشرفت
گردشگری ایران

برنامه جامع پیشرفت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ایران

بررسی جایگاه، مهم‌ترین چالش‌ها و راهکارهای پیش روی صنعت گردشگری ایران

حامد فروزان

گسترش صنعت گردشگری به عنوان صنعتی که با حوزه‌های مختلفی نظیر میراث فرهنگی، صنایع دستی، کشاورزی، بخش‌های مختلف اقتصادی، محیط‌زیست و خدمات در تعامل بوده، از اهمیت بسیاری برخوردار است و توسعه آن موجب رشد و پیشرفت اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، دیپلماسی سیاسی و... خواهد شد. اکنون بسیاری از کشورها منافع اقتصادی و اجتماعی خود را از طریق توسعه گردشگری تأمین می‌کنند و درآمدهای حاصل از گردشگری را در مسیر توسعه زیرساخت بخش‌های مختلف اقتصادشان بکار می‌گیرند. این صنعت در سال‌های اخیر به سرعت روبه‌رشد بوده است؛ به نحوی که در سال ۲۰۱۷، ۱۰٫۴ درصد از تولید ناخالص داخلی، ۱۰ درصد از کل اشتغال و یک شغل از هر ۵ شغل ایجاد شده جهانی را به خود اختصاص داده است.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

برخورداری از تاریخ غنی و طبیعت شگفت‌انگیز، ایران را جزو ۱۰ کشور برتر دنیا در حوزه گردشگری قرار داده است؛ از این رو پیمودن گام‌های پیشرفت باهدف افزایش درآمدهای ارزی و اشتغال‌زایی در کشور، یکی از اولویت‌های اساسی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است. با این حال، سهم ایران از این صنعت سودآور، چه از حیث تعداد و چه از حیث گردش مالی، بسیار ناچیز و کمتر از ۰٫۵ درصد است. این حوزه از نظر اقتصادی می‌تواند شرایط ایجاد اشتغال، کاهش بیکاری و افزایش درآمد را تسهیل کند. هم‌چنین میزان سرمایه‌گذاری برای ایجاد یک فرصت شغلی در صنعت گردشگری بسیار پایین‌تر از دیگر صنایع است. از این رو بازآفرینی سبد محصولات صنایع دستی، برندسازی مجدد و افزایش تبلیغات به منظور تغییر ذهنیت مشتریان و بازدیدکنندگان بین‌المللی در راستای جلب اعتماد شمار بیشتری از مشتریان و گردشگران، گامی ضروری است. پژوهش حاضر ضمن بررسی جایگاه گردشگری ایران، به مهم‌ترین چالش‌های این بخش پرداخته است. در ادامه، چشم‌انداز و رویکرد استراتژیک جامع پیشرفت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ایران بررسی شده و در پایان، راهکارهایی فراروی این صنعت قرار گرفته است.

●● وضعیت گردشگری ایران

آمارها نشان می‌دهد که گردشگری ایران طی سال‌های ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۶ درحال رکود بوده است. نکته مهمی که درباره رقابت‌پذیری مبتنی بر تقاضای گردشگری در ایران به عنوان یک مقصد گردشگری وجود دارد، به دیدگاه گردشگران درباره ایران بازمی‌گردد. به طور کلی، بازدیدکنندگان، کیفیت کالاها و خدمات ارائه شده در ایران را از سطح

متوسط بالاتر دانسته و همه آن‌ها تمایل خود را برای بازگشت به ایران ابراز کرده‌اند. توصیه آن‌ها می‌تواند دیگران را هم به بازدید از ایران تشویق سازد. براساس آخرین رتبه‌بندی بانک جهانی، اقتصاد ایران در میان ۱۹۰ اقتصاد دنیا از حیث سهولت کسب و کار در رتبه ۱۲۸ قرار دارد. با بررسی دقیق بخش‌های مختلف تحقیق بانک جهانی، متصدیان بخش گردشگری می‌توانند به تحلیل مهم‌ترین موانع موجود در مسیر رشد و فعالیت شرکت‌های خصوصی بپردازند و ویژگی‌های هر بخش را به درستی شناسایی کنند. در مجموع، نمره ایران در شاخص رقابت‌پذیری سفر و گردشگری نامطلوب است؛ به گونه‌ای که در سال ۲۰۱۹ نمره کل ایران به ۳٫۵ رسید و در میان ۱۴۰ کشور در جایگاه ۸۹ قرار گرفت. در حوزه منابع طبیعی، رتبه ایران از میانگین رتبه جهانی پایین‌تر و تنها در حوزه منابع فرهنگی از میانگین جهانی بالاتر است.

●● مهم‌ترین چالش‌های پیش روی صنعت گردشگری ایران

به‌رغم نقاط قوت و ظرفیت بالقوه بخش‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، این بخش‌ها با چالش‌هایی نیز مواجه هستند. تحقق ظرفیت تجاری بخش‌های مذکور، نیازمند شناسایی علل بنیادی چالش‌های عمده و یافتن راه‌حلی برای آن‌ها است. این چالش‌ها از محدودیت‌های گردشگری در حوزه رقابت در شرایط کنونی، برقراری ارتباط از طریق دسترسی و استفاده از دانش و اطلاعات و نیز ایجاد دگرگونی از طریق انطباق با شرایط و فرصت‌های متحول نشأت می‌گیرد. مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی صنعت گردشگری ایران عبارتند از:

- نبود افراد مسئول و تصمیم‌گیر جهت حفاظت از جاذبه‌ها؛ به‌رغم وجود کمیته ملی طبیعت‌گردی، فقدان یک مرجع ملی گردشگری

و شبکه‌سازی معطوف است. هم‌چنین پیشرفت در صنایع دستی اسلامی - ایرانی هم تشویق می‌شود؛

۳) **بروزرسانی رویه‌ها و الگوهای موجود در بخش‌های دولتی، خصوصی و دارایی‌های بلااستفاده میراث فرهنگی:** راهبرد سوم بر تجدید یا تقویت رقابت‌پذیری از راه به‌روزرسانی فرایندهای وزارتخانه متمرکز است که شامل رویه‌ی ارائه خدمات جهت پیشرفت در حوزه صنایع دستی، گردشگری و میراث فرهنگی می‌شود. این امر به تلفیق فعالیت‌ها و زیربخش‌های مختلف وزارتخانه و بهبود همکاری ذینفعان نیاز دارد.

●● راهکارهای پیش‌روی صنعت گردشگری ایران

با بررسی روندهای جهانی و ملی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی، سنجش ظرفیت‌های ملی ایران و تحلیل سناریوهای جاری در دنیا، بی‌تردید می‌توان گفت که صنعت گردشگری ایران به بازبینی اساسی در سیاست‌گذاری و بینش مدیریتی نیاز دارد. از این رو راهکارهای پیش‌روی صنعت گردشگری ایران عبارتند از:

● **فراغت از اسلام‌هراسی:** در برخی مقاصد گردشگری، جرم‌های ناشی از اسلام‌هراسی افزایش یافته که موجب ایجاد نگرانی‌هایی نزد مسافران مسلمان شده است. مسلمانان به‌واسطه پایش اخبار و بررسی تجارب اطرافیان در این زمینه، می‌توانند زمان و مکان سفر خود را انتخاب کنند؛

● **کاروان گردشگری بانوان:** نزدیک به نیمی از گردشگران مسلمان را زنان تشکیل می‌دهند که قریب به یک‌سوم آن‌ها در گروه‌های تمام‌زنان سفر می‌کنند. به‌منظور جلب این گروه‌ها فعالیت‌های پویا در تفرجگاه‌های مناسب بانوان در ایران، قابل‌برنامه‌ریزی است؛

● **معرفی مفاخر جهان اسلام:** گردشگران مسلمان به‌دنبال میراث گمشده معنوی هستند که می‌توانند آن را در زیارت قبور بزرگان، عالمان و متفکران مسلمان مدفون در ایران بیابند، با افکارشان آشنا شوند و از معرفت ایشان در زندگی خود بهره ببرند.

📌 جمع‌بندی

پیمودن گام‌های پیشرفت باهدف افزایش درآمدهای ارزی و اشتغال‌زایی در کشور، یکی از اولویت‌های اساسی وزارت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی است. با این حال، سهم کشور ایران از این صنعت سودآور چه از حیث تعداد و چه از حیث گردش مالی، بسیار ناچیز و کمتر از ۵ درصد است. صنعت گردشگری ایران با چالش‌های گوناگونی نظیر نبود افراد مسئول و تصمیم‌گیر جهت حفاظت از جاذبه‌ها، کمبود سرمایه‌گذاری ملی و بین‌المللی و سطح پایین خلاقیت مسئولان، تورگردانان و تصمیم‌گیران مواجه است. لذا چشم‌انداز و رویکرد استراتژیک جامع پیشرفت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی کشور، تبدیل ایران به مقصد گردشگری خانواده است. از این رو در گزارش پیش‌رو اقدامات موردنیاز جهت دستیابی به چنین چشم‌اندازی تشریح شده است.

🔍 درباره پژوهش

◀ این مطالعه در اندیشکده پیشرفت گردشگری ایران با همکاری حامد فروزان، پگاه یآوری‌فر و بابک یآوری‌فر در سال ۱۴۰۰ انجام شده است.

به‌عنوان نهادی فراگیر که حفظ منابع طبیعی و جلوگیری از تضاد میان گردشگری و سایر بخش‌های اقتصادی را تضمین کند، بارها مورد تأکید قرار گرفته است. در بسیاری از مقاصد گردشگری نیز مناقشاتی جهت استفاده از مناطق طبیعی میان گردشگری و سایر بخش‌های اقتصادی وجود دارد و گردشگران نیز اغلب، متهم اصلی در آسیب‌رسانی به مناطق طبیعی محسوب می‌شوند؛ بنابراین، ایجاد اشکال تازه درآمدزایی، مستلزم توانایی‌های جدید و اتخاذ سیاست‌هایی خاص در سطح استانی به‌منظور حفظ و مراقبت از جاذبه‌های میراث فرهنگی و گردشگری است؛

● **کمبود سرمایه‌گذاری ملی و بین‌المللی:** فقدان سرمایه‌گذاری خصوصی به‌ویژه در بخش اقامت، بسیار جدی است. در نتیجه، بسیاری از هتل‌ها هنوز توسط دولت اداره می‌شوند و این امر به‌معنای وجود نقایص ذاتی در یک نهاد دولتی عمومی (ازجمله فقدان رقابت‌پذیری) است؛

● **سطح پایین خلاقیت مسئولان، تورگردانان و تصمیم‌گیران:** به‌دلیل تحریم‌ها، اطلاعات ذینفعان گردشگری ایران در زمینه آخرین روندها و فرصت‌های میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی بین‌المللی بروز نیست. این امر هم بر مدارس / مؤسسات آموزش حرفه‌ای و نیروی کار آینده در حوزه میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و هم بر توسعه محصولات جدید و خلاقانه تأثیر می‌گذارد. عدم آگاهی نسبت به رویه‌های خلاقانه گردشگری به نقطه‌ضعفی در حمایت از کارآفرینان جوان و کسب‌وکارهای نوپا و فعال در این عرصه بدل شده است.

●● چشم‌انداز و رویکرد استراتژیک جامع پیشرفت در حوزه صنایع دستی و گردشگری

چشم‌انداز و رویکرد استراتژیک جامع پیشرفت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی کشور، تبدیل ایران به مقصد گردشگری خانواده است. برنامه جامع پیشرفت میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی ایران با در نظر گرفتن محدودیت‌های موجود و بهره‌برداری فراگیر و حداکثری از فرصت‌ها، شرایط تحقق این چشم‌انداز را فراهم می‌آورد. اقدامات موردنیاز جهت تحقق اهداف استراتژیک عبارتند از:

① **مردمی‌سازی ناظر به تقویت هماهنگی، همکاری و مشارکت مردمی جهت صیانت از میراث فرهنگی و گردشگری جامعه‌محور:** راهبرد اول بر ایجاد هماهنگی و انسجام در بخش میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی و زیربخش‌های آن متمرکز است. این راهبرد به تدوین سیاست‌های جدید جهت مردمی‌سازی میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری جامعه‌محور به‌منظور نظارت بهتر و تضمین کیفیت از طریق استانداردسازی، صدور مجوز و شبکه‌سازی معطوف است؛

② **بهره‌گیری از تخصص ایران در زمینه علوم اسلامی جهت دستیابی به مزیت رقابتی در حوزه گردشگری اسلامی-ایرانی:** راهبرد دوم مبتنی بر ایجاد هماهنگی و انسجام در زیربخش‌های حوزه گردشگری اسلامی است. این هدف به خلق فرآیندهای جدید اعطای گواهی جهت نظارت بهتر و تضمین کیفیت از طریق استانداردسازی، صدور مجوز

پژوهشکده
فرهنگ و هنر
اسلامی

تحلیل نقش سلبریتی‌ها در افزایش مصرف تصویری کاربران اینستاگرام

بررسی مهم‌ترین چالش‌ها و مسائل مربوط به نقش سلبریتی‌ها در فضای رسانه‌ای اینستاگرام و ارائه پیشنهادها

مهدی شهبازی

امروزه رسانه‌های نوین با امکان تولید محتوای عکس‌محور به جای متن‌محور، توانسته‌اند شمار کاربران خود را افزایش دهند. عکس و تصویر، پرکاربردترین نوع محتوا در شبکه‌های اجتماعی به حساب می‌آیند. اینک شبکه‌های اجتماعی فرصتی را برای کاربران فراهم آورده‌اند تا فارغ از هویت واقعی خود، هویتی را که دوست دارند، عرضه کنند. امروزه بصری شدن، روشی کارآمد برای تأثیرگذاری بر سبک زندگی و کنش‌های روزمره مردم محسوب می‌شود. از این رو مطالعه، نظارت و حل مسائل و مشکلات روانی و اجتماعی کاربران در فضای اینستاگرام، حائز اهمیت است.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

در میان رسانه‌های اجتماعی، اینستاگرام با ارائه خدماتی نظیر اشتراک‌گذاری عکس و ویدئو توانسته است کاربران بسیاری را به خود جلب کند. این موضوع، نشان‌دهنده افزایش جذابیت و علاقه‌مندی کاربران به رسانه‌های اجتماعی تصویری است. اینستاگرام هم‌چنین توانسته است عرصه جدیدی را برای فعالیت سلبریتی‌ها ایجاد کند و به آن‌ها اجازه دهد با انتشار تصاویر زندگی روزمره‌شان رشد کنند و فرهنگ سلبریتی را شکل دهند. امروزه خودبازنمایی اجتماعی، پرکاربردترین نوع محتوا به حساب می‌آید. در این شرایط، شبکه‌های اجتماعی در پیچه‌ای را برای سلبریتی‌ها گشوده‌اند که بتوانند فارغ از ساختارها و محدودیت‌های اجتماعی، هویتی تازه برای خود خلق کنند. اکنون بصری شدن، روشی کارآمد برای تأثیرگذاری بر سبک زندگی و کنش‌های روزمره مردم محسوب می‌شود. از این رو گزارش پیش‌رو به بررسی نقش سلبریتی‌ها در افزایش مصرف تصویری و تأثیر روان‌شناختی و اجتماعی بر کاربران اینستاگرام می‌پردازد.

●● بررسی نقش سلبریتی‌ها در فضای رسانه‌ای اینستاگرام

امروزه اینستاگرام به‌عنوان ابزاری «عکس‌محور» بستر مناسبی برای فعالیت سلبریتی‌ها ایجاد کرده است. در این فضا، سلبریتی‌ها به بازنمایی بی‌واسطه خود می‌پردازند و خواسته یا ناخواسته سبک زندگیشان را معرفی می‌کنند. کاربران یا هواداران، الگوهای رفتاری و فکری سلبریتی‌ها را جالب و قابل تقلید می‌پندارند و آن‌ها را در زندگی روزمره خود بکار می‌بندند. علاقه و گرایش هواداران به سلبریتی‌های

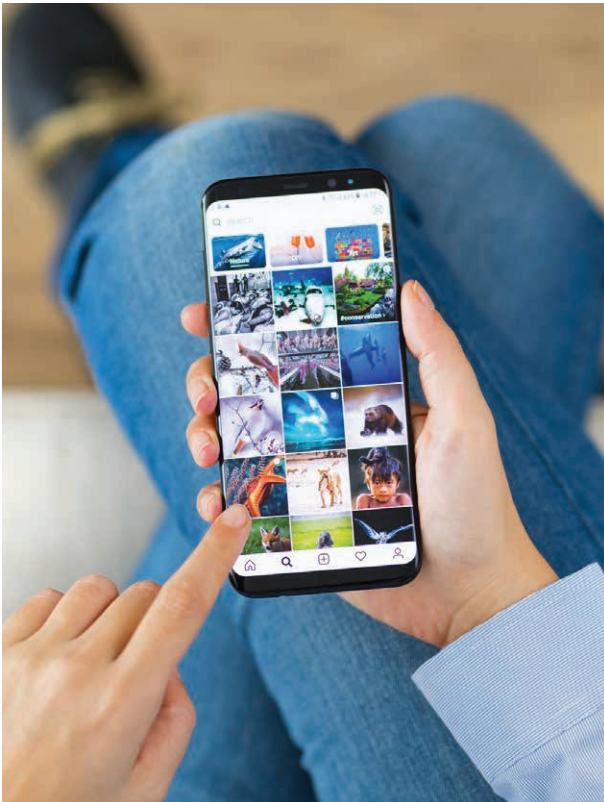
موردعلاقه‌شان، اغلب ممکن است هویت‌هایی فردی و اجتماعی افراد را تحت تأثیر قرار دهد. در تعامل هواداران با سلبریتی‌ها ممکن است سه کنش «روان‌شناختی و اجتماعی»، «روابط فرا اجتماعی» و «همذات‌پنداری و پرستش» شکل بگیرد.

مقصود از روابط فرا اجتماعی این است که کاربران، برخی از شخصیت‌های مردم‌پسند تلویزیون و رادیو را به‌عنوان الگوهایی بارز برای باورها و رفتارهای خود قلمداد می‌کنند. این رفتار به ایجاد روابط میان شخصی یک‌سویه مخاطبان با سلبریتی‌های محبوبشان منجر می‌شود؛ به نحوی که اخبار مربوط به سلبریتی‌ها را با جدیت پیگیری کرده و نسبت به عکس یا پیام‌های مربوط به آن‌ها واکنش‌های بسیاری نشان می‌دهند.

همذات‌پنداری در زمینه رسانه، هنگامی رخ می‌دهد که مصرف‌کننده رسانه، نگرش‌ها، ارزش‌ها، باورها یا رفتارهای یک شخصیت را مبنای الگوی رفتاری خود قرار دهد. در زمینه فرایند الگوسازی مبتنی بر همذات‌پنداری با سلبریتی‌ها، برخی کاربران از نگرش‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اعتقادی سلبریتی‌ها در زندگی روزمره خود استفاده می‌کنند.

سلبریتی‌ها به‌منظور افزایش هواداران‌شان به انتشار تصاویر و فیلم‌هایی از زندگی روزمره، احساسات اجتماعی و فرهنگی خود ادامه می‌دهند و هواداران به‌صورت مداوم تحت تأثیر سبک زندگی آن‌ها قرار می‌گیرند. برخی از کاربران، سلبریتی‌ها و سبک زندگی آن‌ها را مانند قهرمانان پرستش کرده و مثل سایه آن‌ها را تعقیب می‌کنند. در زمینه پرستش و تقلید از سبک زندگی سلبریتی‌ها، بعضی از کاربران اینستاگرام عنوان کرده‌اند که از سبک پوشش، سبک مصرف و سبک زندگی سلبریتی محبوبشان در زندگی شخصی خود استفاده می‌کنند.

ترویج گروه‌های مبتذل) و هنجارشکنی اجتماعی (ترویج رفتار پرخاشگرانه، ایجاد شکاف قومیتی) اقدام می‌کنند. از این رو باید سیاست‌های انبساطی و انقباضی در زمینه فعالیت سلبریتی‌ها وجود داشته باشد. بر این اساس، سلبریتی‌هایی که درصد ترویج ارزش‌های فرهنگی و اجتماعی هستند، مورد حمایت قرار گیرند و سلبریتی‌هایی که درصد هنجارشکنی فرهنگی و اجتماعی هستند، محدود شوند.

جمع‌بندی

از میان رسانه‌های اجتماعی، اینستاگرام با ارائه خدماتی نظیر اشتراک‌گذاری تصویر، موفقیت بسیاری یافته است. اینستاگرام عرصه جدیدی برای نمایش فعالیت سلبریتی‌ها و سبک زندگی آن‌ها فراهم آورده است. برخی سلبریتی‌ها با اشتراک‌گذاری سبک زندگی، ترویج رفتارهای نامناسب و فرهنگ‌های مغایر با جامعه باعث ایجاد کنش‌های روان‌شناختی و اجتماعی، روابط فرا اجتماعی و هم‌ذات‌پنداری و پرستش نزد هواداران خود می‌شوند؛ لذا برای جلوگیری از بروز آسیب و انحراف کاربران، نهادهای فرهنگی باید با نظارت بر الگودهندگان فضای اینستاگرامی، شناسایی آسیب‌های روان‌شناختی و محدودسازی هنجارشکنان فرهنگی و اجتماعی، بستری امن را برای کاربران اینستاگرام ایجاد کنند.

درباره پژوهش

این مطالعه در پژوهشکده فرهنگ و هنر اسلامی و به سفارش سازمان تبلیغات اسلامی توسط مهدی شهبازی در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

رابطه هواداران با سلبریتی‌ها طی چند دهه گذشته به اندازه‌ای رشد کرده که با گسترش فضای مجازی و ایجاد فرصت‌های جدید رسانه‌ای، به تقویت موضع کاربران و هواداران انجامیده است. در مجموع، می‌توان گفت که تعامل هواداران با سلبریتی‌ها در سطح فرا اجتماعی بیش از تعامل در سطح همذات‌پنداری و پرستش است. افزایش سطح تعامل فرا اجتماعی به عنوان موضوعی نوظهور در سطح جامعه، می‌تواند بر نگرانی تصویر افراد از خودشان تأثیر بگذارد. سلبریتی‌ها با استفاده از قابلیت‌های تصویری، رفتارها و گرایش‌های نوینی را جایگزین عادات و ارزش‌های سنتی جامعه کرده و درباره نگرش‌های سیاسی، فرهنگی و اجتماعی به ترویج و موضع‌گیری می‌پردازند. هم‌چنین استفاده از نگرش‌های اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اعتقادی سلبریتی‌ها از سوی هواداران موجب اختلال هویتی و بحران هویت هواداران می‌شود.

راه‌های پیشنهادی به منظور مدیریت فضای

رسانه‌های اینستاگرام

باتوجه به مطالب بیان‌شده، آسیب‌ها، تهدیدها و انحرافات حول الگوگیری از سلبریتی‌ها در فضای رسانه‌ای وجود دارد که پیش‌تر به برخی از آن‌ها اشاره شده است. از این رو به منظور رفع آسیب‌های مذکور، سیاست اصلاح و برخورد با هنجارشکنان اخلاقی و اجتماعی در فضای رسانه‌ای باید در دستور کار نهادهای فرهنگی و تبلیغی قرار گیرد. در ادامه، اقدام‌های مدیریتی که باعث اصلاح و بهبود استفاده از فضای رسانه‌ای اینستاگرام است، بیان می‌شود:

- برخی از شاخ‌های اینستاگرامی با هنجارشکنی اجتماعی و اخلاقی به دنبال‌کنندگان زیادی دست‌یافته‌اند و تولیدات رسانه‌ای و تبلیغی آن‌ها مخاطبان بسیاری دارد. در همین راستا تولیدکنندگان سینما و تلویزیون به منظور افزایش مخاطب یا فروش بیشتر در گیشه از شاخ‌های اینستاگرامی استفاده می‌کنند. درحالی‌که این افراد در تولیدات محتوایی اینستاگرام و بازنمایی تصویر خود، دارای ناهنجاری‌های اخلاقی و اجتماعی فراوانی‌اند. نهادهای فرهنگی و رسانه‌ای در استفاده از شاخ‌های اینستاگرامی به منظور جذب مخاطب باید با اغماض برخورد کنند؛
- سلبریتی‌ها با انتشار عکس‌هایی از سبک پوشش، مصرف و زندگی خود باعث هویت‌سازی و شهرت بیشتر می‌شوند. این چرخه هویت‌سازی و هویت‌گیری به صورت مداوم در اینستاگرام جریان پیدا می‌کند و باعث ایجاد الگوهای فرهنگی مغایر با جامعه می‌شود. نهادهای فرهنگی و تبلیغی کشور باید الگودهندگان فرهنگی فضای اینستاگرامی را شناسایی و نسبت به کنش‌های فرهنگی و هویتی آن‌ها واکنش نشان دهند؛
- گرایش و وابستگی عاطفی به سلبریتی‌ها یکی از چالش‌های روان‌شناختی جامعه است. ایجاد کارگروه آسیب‌شناسی روانی در نهادهای فرهنگی و تبلیغی می‌تواند به شناسایی مسائل روان‌شناختی در اینستاگرام منجر شود؛
- بنابر دیدگاه کاربران اینستاگرام، برخی سلبریتی‌ها درصد ترویج ارزش‌های فرهنگی (تبلیغ امور خیریه) و ارزش‌های اجتماعی (تبلیغ پویای اجتماعی) هستند. هم‌چنین برخی سلبریتی‌ها به هنجارشکنی فرهنگی (ترویج رفتارهای نامناسب جنسی،

اندیشکدهٔ
تعاون و
توسعه

تعاونی‌ها و باشگاه‌های فوتبال در ایران

بررسی تجربه‌های بین‌المللی کشورهای منتخب و توصیه‌های سیاستی
به منظور رشد تعاونی‌های ایران در زمینهٔ باشگاه‌داری

حنیف عموزاد

طی ۱۲ سال اخیر، بحث خصوصی‌سازی باشگاه‌های پرسپولیس و استقلال بارها مطرح شده است. اگرچه بزرگ بودن دولت و گستردگی سطح دخالت آن در بسیاری از فعالیت‌های ورزشی به مثابه یک معضل است، اما خصوصی‌سازی همچنان انجام نشده است. وجود بدهی زیاد و پرونده‌های مالی متعدد این دو باشگاه، موجب این نافرجامی شده است. امروزه الگوی تعاونی در باشگاه‌های مختلف جهان استفاده می‌شود و انتظار می‌رود که بتواند به خصوصی‌سازی این دو باشگاه نیز کمک کند. اکنون، باشگاه‌های معروف بارسلونا و رئال مادرید با استفاده از الگوی تعاونی و توسط مردم اداره می‌شوند. در آلمان نیز برخی باشگاه‌ها از این الگو استفاده می‌کنند.

به صورت تعاونی، مجدداً در افکار عمومی مطرح شود. در این پژوهش، الگوهای تعاونی بکار گرفته شده در فوتبال برخی کشورها مورد بررسی قرار گرفته است:

• اسپانیا

در میان باشگاه‌های اسپانیایی، تنها چهار تیم رئال مادرید، بارسلونا، اتلتیکو بلبائو و اوساسونا توسط مردم اداره می‌شوند. باشگاه بارسلونا دارای ۱۴۴ هزار عضو رأی‌دهنده است که به آن‌ها «سوسیوس» به معنای شریک و عضو گفته می‌شود. اعضای دیگر باشگاه، «صخره‌ها» نام دارند که با وجود پرداخت حق عضویت و حمایت از باشگاه، حق رأی دادن ندارند و عموماً شامل افراد خارجی می‌شوند. بدین ترتیب، مجموعه‌ای از افراد ثروتمند و علاقه‌مند به تیم بارسلونا حامیان مالی این تیم هستند. باشگاه رئال مادرید نیز شامل ترکیب مشابهی از چنین اعضای است. در هر دو باشگاه، هیئتی از نمایندگان توسط هواداران انتخاب می‌شوند.

• آلمان

در آلمان، تمامی تیم‌های فوتبال از حیث مالکیت و نحوهٔ ادارهٔ باشگاه، مشابه تعاونی‌ها فعالیت می‌کنند. شرط حضور تیم‌ها در دستهٔ اول و دوم لیگ آلمان این است که حداکثر ۵۱ درصد سهامشان توسط مردم خریداری شود. سرمایه‌گذاران بزرگ، تنها قادر به خرید سهام محدودی هستند. قانون (۵۰+۱)، بندی از مقررات سازمان لیگ آلمان است که در اکتبر ۱۹۹۸ تصویب شد. این قانون، راه را برای ورود سرمایه به باشگاه‌های این کشور که نیاز مبرمی به سرمایه‌گذاری در بازسازی بنیادین زیرساخت‌های خود داشتند، باز کرد. پیش از تصویب قانون مذکور، باشگاه‌ها در آلمان به شکل سازمان‌هایی غیرانتفاعی اداره می‌شدند و مالکیت خصوصی ممکن نبود؛ اما این قانون به باشگاه‌ها اجازه داد که به صورت شرکت‌های سهامی خاص مدیریت شوند. قانون (۵۰+۱) سازوکار را به گونه‌ای

• ضرورت و اهداف پژوهش

مسئلهٔ خصوصی‌سازی استقلال و پرسپولیس، باشگاه‌های پرتعداد تهرانی یکی از بحث‌برانگیزترین اتفاقات حال حاضر فوتبال ایران است. این دو باشگاه، روی هم رفته نزدیک به ۳۸۰ میلیارد تومان بدهی دارند. سوءمدیریت در این باشگاه‌ها باعث ایجاد پرونده‌های مالی متعدد در فیفا و CAS (دادگاه حکمیت ورزش) شده است. مسئلهٔ خصوصی‌سازی نیز پس از ۱۲ سال پیگیری توسط دولت‌های دهم، یازدهم و دوازدهم، کماکان بی‌نتیجه مانده است. عدم سوددهی و بدهی‌های کلان این دو باشگاه، مهم‌ترین مشکلات آن‌ها در زمینهٔ ناتوانی در امر خصوصی‌سازی محسوب می‌شود. همین امر موجب شده است که واگذاری این دو باشگاه در بورس و فروش به یک مالک دارای اهلیت، دشوار شود. از این رو، رئیس اتاق تعاون ایران، قالب تعاونی سهامی عام را قالب مناسبی برای واگذاری سهام این باشگاه‌ها عنوان کرده است. تأسیس تعاونی سهامی عام، می‌تواند فصل جدیدی را در روند گسترش سهم تعاونی‌ها در اقتصاد کشور رقم بزند. این پژوهش، تلاش می‌کند به دو پرسش مهم پاسخ دهد؛ نخست اینکه آیا الگوی تعاونی می‌تواند راه‌حلی برای معضل باشگاه‌داری این دو تیم پرتعداد باشد؟ و دوم آنکه موانع تحقق الگو و مدل تعاونی برای باشگاه‌داری استقلال و پرسپولیس چیست؟! پاسخ به این پرسش‌ها می‌تواند به ارائهٔ مدلی مطلوب برای فوتبال ایران منجر شود.

• تجربه‌های بین‌المللی الگوی تعاونی

در میان باشگاه‌های فوتبال جهان، الگوی تعاونی کم‌وبیش مورد استفاده قرار گرفته است. باشگاه‌هایی نظیر بارسلونا و بایرن مونیخ، نمونه‌های موفق الگوهای تعاونی هستند. مخالفت مردم با فرآیندهای خصوصی‌سازی فوتبال در انگلستان موجب شد که باشگاه‌داری

باشگاه‌هایی که پیش‌تر توسط بخش خصوصی خریداری شده‌اند را مستثنی کرد. این الگو برای باشگاه‌های دسته دوم و سوم ایران توصیه نمی‌شود؛ مگر آن‌که باشگاهی در این رابطه داوطلب باشد. مدل باشگاه‌داری آلمانی می‌تواند تهدیدهای مربوط به اعتراضات امنیتی نسبت به نحوه مدیریت باشگاه‌های پرفرمدار تهرانی را نیز کاهش دهد؛ اگرچه الگوی اول، تجربه موفق‌تری است.

جمع‌بندی

مسئله خصوصی‌سازی استقلال و پرسپولیس، باشگاه‌های پرفرمدار تهرانی، یکی از بحث‌برانگیزترین اتفاقات کنونی فوتبال ایران است. این مسئله با گذشت ۱۲ سال و گذر از دولت‌های دهم، یازدهم و دوازدهم، کماکان بی‌نتیجه باقی مانده است. عدم سوددهی و بدهی‌های کلان این دو باشگاه، از جمله مهم‌ترین مشکلات آن‌ها در زمینه ناتوانی در خصوصی‌سازی است. به نظر می‌رسد که قالب تعاونی سهامی عام، می‌تواند قالب مناسبی برای واگذاری سهام این دو باشگاه باشد. تجربه‌های بین‌المللی الگوهای متفاوتی را در این زمینه بکار گرفته‌اند؛ استفاده از الگوی اتحادیه‌های هوادار-مالک در اسپانیا و قانون «۵۰+۱» آلمان و مشارکت توأمان بخش خصوصی و هواداران در اداره باشگاه‌ها، نمونه‌ای از الگوهای موفق بکار گرفته شده در کشورهای اروپایی محسوب می‌شوند. با توجه به الگوهای موفق موجود، این پژوهش پیشنهادهایی را به منظور باشگاه‌داری تعاونی در ایران ارائه می‌کند. ایجاد زمینه‌های لازم برای اتحادیه‌های هوادار-مالک و تصویب قانون متناسب در زمینه نحوه مالکیت باشگاه‌ها، از جمله پیشنهادهای پژوهش پیش‌رو در این زمینه هستند.

درباره پژوهش

این مطالعه در اندیشکده تعاون با همکاری حنیف عموزاده، علی فتوتیان و رضا اخباری در سال ۱۴۰۰ انجام شده است.

تعریف کرد که باشگاه هم‌چنان ۵۰ درصد به‌علاوه یک سهم خود را در اختیار داشته باشد و یک سرمایه‌گذار هرگز نتواند به سهامدار عمده باشگاه بدل شود. بدین ترتیب، اکثریت حق رأی همچنان در اختیار اعضای باشگاه باقی می‌ماند. استدلال اصلی قانون مذکور این است که باشگاه‌ها نهادهای اقتصادی نیستند که لازم باشد به صورت مستقیم وارد بازار شوند. به تعبیر دیگر، حق رأی هواداران برای انتخابات باشگاه‌های آلمانی حتماً باید حداقل ۵۰+۱ باشد و هیچ فرد یا بنگاه تجاری نمی‌تواند سهام را به‌گونه‌ای خریداری کند که حق رأی اکثریت را در اختیار بگیرد؛ زیرا اکثریت حق رأی تنها در اختیار هواداران است. البته این قانون در آلمان برای تیم‌های لیگ دسته سوم اجرا نمی‌شود. هم‌چنین باشگاه‌هایی که بیش از ۲۰ سال پیش از وضع این قانون، سرمایه‌گذار ثابت یک تیم بوده‌اند نیز از قانون مزبور مستثنی شده‌اند.

آسیا

در آسیا، تنها دو کشور کره جنوبی و هندوستان، باشگاه‌های فوتبال تحت اداره مردم دارند (هرکدام فقط یک باشگاه فوتبال). Travancore Royal FC در هند و Seoul United FC در کره جنوبی که دومی کاملاً مانند یک تعاونی اداره می‌شود. به جز هندوستان و کره جنوبی، تعدادی از تیم‌های باشگاهی اندونزی و دو باشگاه ژاپنی نیز از مدل سوسیوس بارسلونا در امور باشگاه‌داری و مالکیت خود پیروی می‌کنند که هیچ‌یک از آن‌ها باشگاه‌های شناخته‌شده‌ای محسوب نمی‌شوند.

توصیه‌های سیاستی به منظور رشد تعاونی‌ها در امر باشگاه‌داری

به‌طور کلی، تعداد بسیار کمی از باشگاه‌های دنیا که عموماً باشگاه‌های ناشناخته‌ای هستند، کاملاً مانند یک تعاونی اداره می‌شوند حال، چنان‌چه فوتبال ایران بخواهد با بهره‌گیری از تجربه اسپانیا و آلمان اقدام کند، راه‌حل‌های زیر برای شروع، قابل تأمل به نظر می‌رسند:

الف) یکی از راه‌های پیشنهادی، ایجاد زمینه‌های لازم برای اتحادیه‌های هوادار-مالک به منظور مشارکت هواداران و توسعه کنشگری آن‌ها برای مشارکت در امر مدیریت باشگاه است؛ بدین صورت که اتحادیه‌ای از هواداران یک باشگاه به وجود آید، هواداران حق عضویت سالیانه پرداخت کنند و در انتخاب مدیران باشگاه نقش مستقیم داشته باشند. بدیهی است که حق عضویت نمی‌تواند تنها منبع مالی باشگاه باشد. پرداخت حق عضویت توسط هواداران، تنها بخشی از هزینه‌های مدیریتی و حمایت از اتحادیه هواداران را پوشش می‌دهد. این قابلیت برای باشگاه‌های پرهوادار وجود دارد که مدیران منصوب از طریق ظرفیت‌های هواداری باشگاه مانند فروش بلیت استادیوم، فروش پیراهن تیم و سایر اقلام مرتبط با نام تجاری باشگاه یا از طریق درآمدهای حاصل از حق پخش، بتوانند هزینه‌های باشگاه را تأمین کنند. البته الگوی اول تنها برای باشگاه‌های پرهوادار مانند استقلال، پرسپولیس و تراکتورسازی توصیه می‌شود.

ب) تصویب قانون متناسب با نحوه مالکیت باشگاه‌ها (به‌طور مثال قانون ۵۰+۱) و الزام باشگاه‌ها به عرضه سهام که باید توسط فدراسیون فوتبال ایران وضع شود. در این راستا، می‌توان مانند آلمان،

اندیشکدهٔ
حقوق بشر و
شهروندی

چالش‌های فراروی آزادی تجمعات و اعتراضات در جمهوری اسلامی ایران

بررسی و تحلیل محدودیت‌ها و شروط تعهد حکومت جهت حمایت و تضمین آزادی اجتماعات در اصل ۲۷ قانون اساسی و ارائهٔ راهکار

محمدطاهر صفرزاده

آزادی تجمعات در زمره مسائلی است که از بدو تشکیل جمهوری اسلامی مورد نظر مجلس خبرگان قانون اساسی قرار داشته است. براین اساس، یکی از مهم‌ترین اصول قانون اساسی در زمینهٔ آزادی‌های سیاسی و مدنی، اصل ۲۷ است. آنچه در ارتباط با اصل ۲۷ قانون اساسی به چشم می‌خورد، تصریح بر آزادی عامهٔ مردم جهت بیان نظرات خود به شیوهٔ جمعی است. این اصل، آزادی تجمع و تظاهرات را در ایران تضمین می‌کند و بیان می‌دارد که «تشکیل اجتماعات و راهپیمایی‌ها بدون حمل سلاح به شرط آنکه مخل به مبانی اسلام نباشد آزاد است»؛ اما ظهور این آزادی در بستر جامعه با چالش‌هایی مواجه بوده است. از جمله این چالش‌ها وجود شروطی است که در اصل مذکور بدان‌ها اشاره شده و نیز ملاحظات سیاسی و امنیتی که معمولاً دولت‌ها را به سمت محافظه‌کاری می‌کشاند.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

با وجود تحولات و چالش‌های موجود در مسیر آزادی تجمعات، جمهوری اسلامی پس از گذشت قریب به چهار دهه هم‌چنان مشکلات بسیاری را در عملیاتی ساختن آن فراروی خود می‌بیند؛ از برقراری امنیت گرفته تا حفظ کیان اسلام در زمره چالش‌های اجرایی این آزادی محسوب می‌شوند. هرچند مسئولان دولتی در مقام ایفا، متعهد به ضمانت آزادی تجمعات برای ملت هستند و گام‌هایی هرچند ناتمام را هم در این مسیر برداشته‌اند، اما هم‌چنان ضعف و کمبود در این زمینه هویدا است؛ به‌نحوی که مردم در استیفای آزادی مشروع خود با مشکلات متعددی مواجه‌اند. از این رو پژوهش حاضر تلاش می‌کند ضمن بررسی ظرفیت‌ها و شناسایی چالش‌های موجود، به ارائهٔ راه‌حلی مؤثر بپردازد و گامی کوچک به‌منظور حل چالش‌های موجود در این زمینه بردارد.

●● آزادی تجمعات

آزادی تجمعات به‌معنای «آزادی عموم مردم در سطح جامعه‌ای معین، برای بیان نظر خود که به‌شکل جمعی و در قالب یک گروه‌مایی ارادی و موقتی نمود پیدا می‌کند» تعریف می‌شود. آزادی تجمعات از جمله مسائلی است که از دوران مشروطه مورد نظر قانون‌گذاران قانون اساسی کشور قرار داشته و یکی از مسائل مهم در بدو تشکیل جمهوری اسلامی بوده است. در پیش‌نویس اصل ۳۱ آمده بود: «تشکیل اجتماعات و راهپیمایی‌ها بدون حمل سلاح و با اعلام قبلی در خیابان‌ها، میدان‌ها و مراکز عمومی آزاد است به‌شرط آن‌که مخل امنیت، نظم عمومی و برخلاف مبانی

اسلام نباشد. دولت باید امنیت اجتماع‌کنندگان، مراکز و مسیرها را تضمین کند و از درگیری‌های خشونت‌بار جلوگیری نماید.» درنهایت، این شکل از آزادی، در اصل ۲۷ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران جای گرفت.

●● محدودیت‌ها و شروط اجرای آزادی تجمعات

در نظام حقوقی ایران با توجه به اصل ۲۷ قانون اساسی که حق آزادی تجمعات را در پرتو موازین شرعی برای ملت به رسمیت شناخته، دو قید اجرایی پیش‌بینی شده است؛ نخست «عدم اخلال به مبانی اسلام» و دیگری «عدم حمل سلاح». هم‌چنین دولت موظف است که امنیت اجتماع‌کنندگان را تضمین کند و این امر جز از طریق اعمال برخی قیود متصور نخواهد بود. در ادامه، به این قیود اشاره می‌شود:

●● اجازه و اطلاع

یکی از مسائل چالش‌برانگیز در زمینهٔ آزادی تجمعات، اطلاع و کسب مجوز از دولت است. رویهٔ عملی این امر در نظام‌های حقوقی شامل سه رویکرد متفاوت است؛ در رویکرد کسب اجازهٔ پیشینی، برای استفاده از آزادی مورد بحث باید از مرجع یا مقامی خاص کسب اجازه شود. در رویکرد استطلاعی، تنها افرادی که تمایل به استفاده از این حق را دارند مطابق با قانون، مکلف‌اند تا مقامات ذی‌ربط را مطلع کنند. رویکرد عدم اطلاع و تعقیب پسینی نیز دقیقاً در نقطهٔ مقابل رویکرد کسب مجوز پیشینی قرار دارد. این رویکرد، بنا را بر آزادی مطلق می‌گذارد و بیان می‌کند که نباید این محدودیت را جز در صورت اضرار به غیر، بر آن افزود؛

کرده است بلکه زمینه شکل‌گیری فرهنگ تجمعات ناصحیح را نیز به شهروندان می‌آموزد؛ بنابراین در تهیه این قانون باید توجه داشت که اصل بر آزادی است و اعمال محدودیت، امری مستثنی است که نیاز به دلیل دارد و محدودیت‌زایی نباید به‌عنوان اصلی سراسری در تدوین قانون مورد استفاده قرار گیرد.

● راهکار پیشنهادی جهت آزادی تجمعات

لازمه تضمین حقوق ملت در زمینه آزادی تجمعات، طرح و تصویب قانونی صریح در مجلس شورای اسلامی است که ضمن رعایت حقوق ملت، مقدمات اجرایی شدن این امر را فراهم سازد؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود به‌منظور تأمین امنیت مردم و حفظ نظم اجتماعی، تجمع‌کنندگان در زمانی معقول پیش از آغاز تجمع، زمان و مکان دقیق تجمع یا مسیر راهپیمایی را به همراه موضوع آن در سامانه‌ای وابسته به وزارت کشور ثبت کنند. بدین ترتیب، ابتدا درخواست ثبت‌شده توسط «کمیته ویژه تجمعات مردمی» از حیث انطباق با شروط مطرح در اصل ۲۷ و دیگر موارد مربوطه، حداکثر ظرف مدت ۴۸ ساعت بررسی می‌شود؛ چنانچه مغایرتی یافت نشد و یا شورای مذکور نظری بر رد یا تأیید آن ارائه نکرد، منعی بر برگزاری تجمع نخواهد بود. از حیث وجود ابهامات در تعریف «اخلال به مبانی اسلام» نیز حضور یک فقیه در کمیته ویژه تجمعات مردمی پیش‌بینی شده است. هم‌چنین در زمینه مدیریت نظم و امنیت توسط نیروی انتظامی، ضمن حفظ تمامی مراتب حقوق شهروندی، باید مکانیسم دقیقی طراحی شود. براین اساس، در صورت بروز تخلفات گسترده از قبیل هتک حرمت، فحاشی، استعمال انواع سلاح گرم و سرد، آسیب‌رسانی و تخریب اموال عمومی و خصوصی، نیروی انتظامی می‌تواند پس از اعلان دو اخطار رسمی به تجمع‌کنندگان، به‌منظور حفظ امنیت اجتماعی و رعایت مصلحت عمومی، جمعیت را متفرق سازد.

جمع‌بندی

آنچه در وضعیت فعلی نظام حقوقی جمهوری اسلامی به چشم می‌خورد، ضعف در رفع خلأ آزادی تجمعات، اعتراضات و تضمین ایجابی این آزادی برای مردم است. مهم‌ترین چالش ایفای آزادی مشروع برای مردم، نبود متن قانونی متقن به‌منظور تأمین امنیت عامه مردم و پوشش محدودیت است. لازمه تضمین حقوق ملت در زمینه آزادی تجمعات، طرح و تصویب قانونی صریح در این باره توسط مجلس شورای اسلامی است؛ بنابراین پیشنهاد می‌شود در این قانون، برای ساماندهی وضعیت تجمعات و به‌منظور حمایت از آن، ابتدا موضوع تجمع از طریق سامانه‌ای در وزارت کشور ثبت شود و سپس توسط «کمیته ویژه تجمعات مردمی» مورد بررسی قرار گیرد. هم‌چنین در زمینه مدیریت نظم و امنیت، مکانیسم دقیقی طراحی شود تا در صورت بروز تخلفات گسترده، نیروی انتظامی بتواند جمعیت را متفرق سازد.

درباره پژوهش

این مطالعه در اندیشکده حقوق بشر و شهروندی دانشگاه امام صادق (ع) توسط محمدطاهر صفرزاده و علی شکرالهی در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

● عدم اخلال به مبانی اسلام

تشکیل راهپیمایی و اجتماع از دیدگاه اسلامی به‌عنوان نمودی از اصل امر به معروف و نهی از منکر، براساس کلام صریح آیه ۴۶ سوره سبأ به رسمیت شناخته شده است؛ اما از جمله چالش‌های اصلی موجود در ارتباط با اصل ۲۷ قانون اساسی تفسیر این عبارت است که اساساً چه چیزی به‌عنوان مبانی اسلام شناخته می‌شود؟ برخی این محدودیت‌ها را مشمول اقلیت‌های دینی می‌دانند و بعضی دیگر ضمن برشمردن برخی مصادیق، سعی در تبیین این مفهوم داشته‌اند؛ اما در نهایت، تشخیص این امر را با قانون می‌دانند؛ این دیدگاه را می‌توان با توجه به سایر اصول قانون اساسی مانند اصل ۲۴ قانون اساسی نیز توجیه کرد.

● عدم حمل سلاح

حفظ نظم عمومی و امنیت شهر و کشور، یکی از مهم‌ترین قیودی است که مانع از برگزاری تجمعات خواهد شد و ذکر قید «عدم حمل سلاح» با توجه به مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی، به‌منظور صیانت از نظم عمومی و امنیت بوده است.

● تعهد حکومت نسبت به حمایت و تضمین

آزادی اجتماعات

باتوجه به محدودیت‌های موجود و به‌منظور صیانت از حقوق عامه مردم در تشکیل تجمعات و تظاهرات، به قانونی جامع نیاز است. هرچند در اصل ۲۷ قانون اساسی به قانون عادی ارجاع نشده است؛ اما منعی برای قانون‌گذاری در این زمینه وجود ندارد و حکومت نیز متعهد به تضمین این حق و آزادی است. تعهد به تضمین از سوی حکومت، بدین معناست که این آزادی توسط قانون برای افراد شناسایی شده است و سازوکارهای قانونی برای تضمین و اجرایی شدن آن در نظر گرفته می‌شود. هرچند دولت‌ها با در اختیار داشتن اقتدار و قدرت خود می‌توانند محدودیت‌هایی را برای آزادی و حقوق شهروندان ایجاد کنند؛ اما توجه به یک نکته، لازم و ضروری است؛ اگر دولت به دلایل غیرموجه تجمعات را سرکوب یا محدود کند یا اساساً اجازه شکل‌گیری آن‌ها را ندهد، نه فقط اعتراضات را خاموش

مرکز
پژوهش‌های
توسعه و
آینده‌نگری

مرکز
پژوهش‌های
توسعه و
آینده‌نگری

آسیب‌ها و چالش‌های برنامه‌ریزی توسعه در طول هفتاد سال گذشتهٔ ایران

بررسی و آسیب‌شناسی برنامه‌های توسعه در ایران و ارائهٔ راهکارهای
حل و فصل چالش‌های توسعه در ایران

فتح‌الله آقاسی‌زاده

برنامه‌ریزی توسعه برای بهبود وضعیت اجتماعی - اقتصادی شهروندان جامعه توسط نظام‌های سیاسی مختلف دنیا بکارگرفته می‌شود. در ایران نیز از دیرباز با هدف برون‌رفت از وضعیت بخرنج فرهنگی - اقتصادی و ایجاد محیطی باثبات، تلاش‌هایی از سوی حُکام وقت صورت گرفته است؛ اما به‌طور خاص از سال ۱۳۲۷ به بعد، تلاش‌های مدوئی از سوی برخی تحصیل‌کردگان جهت برنامه‌های عمرانی توسعه در ایران صورت پذیرفت. پس از انقلاب و همزمان با پایان جنگ تحمیلی نیز تلاش‌هایی برنامه‌محور به‌منظور بهبود وضعیت زیرساخت و توسعهٔ کشور مدنظر قرار گرفت، اما به‌رغم تلاش‌های مذکور، نتایج حاصل‌شده نتوانسته است انتظارات را برآورده سازد. در تحلیل استمرار وضع موجود، عدم بهبود شرایط و فقدان تحقق چشم‌انداز بلندمدت برنامه‌ریزی توسعه در ایران، دلایل و چالش‌های مختلفی نقش داشته است که باید مورد بررسی و آسیب‌شناسی قرار گیرد.

● برنامه‌های توسعهٔ پیش از انقلاب

پیش از انقلاب، هفت برنامهٔ توسعه به‌منظور پیشرفت کشور، اجرا و ابلاغ شد. نخستین برنامه با عنوان «برنامهٔ هفت سالهٔ عمرانی کشور» در سوم اسفند ۱۳۲۷ توسط محمدرضا پهلوی اجرا و ابلاغ شد و در ۲۶ بهمن ۱۳۲۷ به تصویب مجلس شورای ملی رسید. دورهٔ اجرایی این برنامه از ۱۳۲۴ تا ۱۳۲۸ بود که متأثر از فضای سیاسی متشنج ایران و به دلایلی مانند اشغال نظامی کشور، عدم خروج نیروهای شوروی از ایران، ملی شدن صنعت نفت، کودتای ۲۸ مرداد، فعالیت گروه‌های فدائیان اسلام و ترور برخی وزیران وابسته، تحریم خرید نفت ایران، تیرگی روابط با انگلستان، مداخلات آمریکا و... ناتمام ماند. در ادامه، پنج برنامهٔ دیگر نیز در دستورکار قرار گرفت. برنامهٔ دوم توسعه (از سال‌های ۱۳۴۱ - ۱۳۳۵)، برنامهٔ سوم توسعه (۱۳۴۶ - ۱۳۴۲)، برنامهٔ چهارم توسعه (۱۳۵۱ - ۱۳۴۷) و برنامهٔ ششم توسعه (۱۳۶۱ - ۱۳۵۷) از جمله مهم‌ترین آن‌ها هستند.

● برنامهٔ توسعه پس از انقلاب

انقلاب اسلامی در ایران، تغییرات بنیادین فرهنگی، اقتصادی و سیاسی را در نظام سیاسی حاکم ایجاد کرد. در دههٔ نخست انقلاب، شرایط مختلفی از جمله فضای آرمانی و انقلابی، وقوع جنگ تحمیلی و اختلافات جناحی. سیاسی، برنامه‌ریزی توسعهٔ کشور را تحت تأثیر قرار داد؛ اما سرانجام، اهمیت برنامه‌ریزی برای توسعه باعث شد که در سال ۱۳۶۱ نخستین برنامهٔ توسعهٔ اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی توسط سازمان برنامه‌بودجهٔ وقت و ضمن استمداد از تلاش‌های

● ضرورت و اهداف پژوهش

مفاهیم و مسائل اجتماعی بنابر ماهیت و محتوای چندبعدی، اغلب با تفاسیر و نگرش‌های مختلف و گاه متعارضی مواجه بوده‌اند. در همین چارچوب، توسعه در نظام‌های سیاسی مختلف از جمله ایران با تصمیمات و سیاستگذاری‌های متفاوتی مواجه شده است. بااینکه هفتاد سال از نخستین برنامهٔ توسعه در ایران می‌گذرد، اما کماکان چشم‌انداز منسجمی برای نشان دادن مسیر و ارائهٔ برنامه‌های توسعه‌ای مذکور در کشور وجود ندارد. این پژوهش می‌کوشد با صورت‌بندی منظم، منسجم و به‌دور از قضاوت‌های شخصی، برنامه‌های توسعهٔ هفتاد سال گذشته را به شیوه‌ای دقیق توصیف کند تا از این رهگذر، بتوان به چارچوب نگرشی و تبیینی منصفانه‌ای از تلاش‌های صورت‌گرفته در مسیر توسعهٔ ایران دست یافت و در پایان برای برون‌رفت از وضع موجود به وضع مطلوب، راهکارهای بلندمدت و کوتاه‌مدت ارائه داد.

● برنامه‌های توسعه در ایران

برنامه و برنامه‌ریزی به‌منظور سازمان‌دهی حکومت و نظام‌های سیاسی از دیرباز در همهٔ جوامع مطرح بوده است. در ایران نیز بنابر ماهیت فرهنگی و تمدنی گذشتهٔ کشور، تلاش‌های منسجمی جهت بهبود وضعیت حکمرانی و حکومت‌داری بکارگرفته شد. این برنامه‌ریزی‌ها از هفتاد سال گذشته به‌صورت مدون در قالب نهادها و ساختارهایی منسجم در دو بازهٔ زمانی قبل و بعد از انقلاب مدنظر قرار گرفته است.

راهکارهای حل و فصل چالش توسعه در ایران

- به منظور برون رفت از وضعیت موجود و نیل به شرایط مطلوب، باید موارد زیر به طور جدی مدنظر قرار گیرند:
- کاهش دوره زمانی توسعه از پنج سال به یک سال با توجه به شرایط اقتصادی حاکم ناشی از تحریم‌های ظالمانه آمریکا موسوم به جنگ اقتصادی؛
- هم‌راستاسازی برنامه سالانه توسعه با بودجه کشور و تقدم بودجه سالانه هدفدار بر برنامه توسعه؛
- به رسمیت شناختن دیدگاه‌های میان مدت و بلندمدت رئیس‌جمهور مستقر و حذف مسیرهای موازی و فرابرنامه؛
- مبنا قراردادن اصول برنامه‌ریزی سیاستی و برنامه هسته‌های کلیدی جهت مقابله با کلان‌محوری در اجرای برنامه‌ها؛
- توانمندسازی مردم و بخش‌های خصوصی به منظور دخالت حداکثری در اداره کشور و شکل دهی به اقتصاد و زیست پایدار؛
- مبنا قراردادن سبک مدیریتی ایرانی با شاخص‌هایی چون اقتدارگرایی، الزام به اجرای قوانین اداری و اجرایی، عدم اهتمام و مقاومت در اجرای قوانین مصوب و ...

جمع‌بندی

برنامه عمرانی توسعه در ایران، سابقه‌ای هفتاد ساله دارد. پیش از انقلاب در قالب یک برنامه ۶ دوره‌ای تلاش شد تا مسیر توسعه و پیشرفت کشور در بازه‌های زمانی متفاوت محقق شود. پس از انقلاب و به طور خاص با پایان جنگ تحمیلی، ضرورت تدوین برنامه عمرانی توسعه توسط دولت‌های مختلف مدنظر قرار گرفت و تاکنون نیز شش دوره برنامه عمرانی توسعه مطرح شده، اما به دلایل و عوامل درونی و بیرونی مختلف، امکان تحقق مطلوب آن‌ها در زیست اجتماعی - اقتصادی کشور فراهم نشده است؛ این امر منجر به استمرار برخی چالش‌های اقتصادی در نظام سیاسی شده است.

درباره پژوهش

این مطالعه با همکاری دکتر فتح‌آقا آقاسی زاده و سعید غلامی نتاج امیری در سال ۱۴۰۰ انجام شده است.

قبلی و تطبیق آن با شرایط انقلابی در دستورکار قرار گیرد. این برنامه به دلیل وضعیت بی‌ثبات سیاسی داخلی در مرحله اجرا قرار نگرفت. پس از پایان جنگ تحمیلی تاکنون، شش برنامه توسعه در دستورکار نظام جمهوری اسلامی ایران قرار گرفته است. برنامه نخست توسعه طی سال‌های (۱۳۷۲ - ۱۳۶۸)، برنامه دوم (۱۳۷۸ - ۱۳۷۴)، برنامه سوم (۱۳۸۳ - ۱۳۷۹)، برنامه چهارم توسعه (۱۳۸۸ - ۱۳۸۴)، برنامه پنجم توسعه (۱۳۹۴ - ۱۳۹۰) و برنامه ششم (۱۴۰۰ - ۱۳۹۶) بوده است.

طبقه‌بندی آسیب‌های برنامه‌ریزی در ایران

در دو بازه زمانی پیش و پس از انقلاب، برنامه‌های توسعه کشور با چالش‌ها و آسیب‌های محتوایی، شکلی و سازماندهی شده مواجه بودند. این چالش‌ها و آسیب‌ها را می‌توان به دو دسته آسیب‌های درون برنامه‌ای و چالش‌های برون برنامه‌ای با تأکید بر بازه زمانی برنامه‌های چهل ساله اخیر تقسیم‌بندی کرد.

آسیب‌های درون برنامه‌ای

مهم‌ترین آسیب‌های درون برنامه‌ای که می‌توان به آن‌ها اشاره نمود عبارتند از:

- ۱ جامعیت؛
- ۲ تقلیل برنامه به احکام؛
- ۳ فرمت (مورفولوژی) غیرموثر؛
- ۴ تکرار؛
- ۵ نظارت و پایش؛
- ۶ بودجه-برنامه.

چالش‌های برون برنامه‌ای

مهم‌ترین آسیب‌های درون برنامه‌ای که می‌توان به آن‌ها اشاره نمود عبارتند از:

- ۱ شرایط ناپایدار و مقتضیات و مخاطرات زمانی دوره پنج‌ساله هدف برنامه؛
- ۲ زاویه دید (فن‌سالاران / تکنوکرات‌ها / نظام و دولت)؛
- ۳ جزایر تصمیم‌گیری؛
- ۴ سیاست‌های کلی؛
- ۵ جاده‌های موازی و فرابرنامه (چالش دولت قبل و دولت بعد)؛
- ۶ رویکرد مجلس؛
- ۷ سپهر اداری ایران و مدیریت ایرانی؛
- ۸ سازمان متولی برنامه؛
- ۹ عدم مسئولیت در برابر بحران‌های آتی؛
- ۱۰ چالش مردم (نادیده گرفتن مردم)؛
- ۱۱ بقا یا استمرار.

به‌طورکلی در یک اولویت‌سنجی، به‌ترتیب ۷ علت اصلی چالش‌برانگیز برنامه توسعه در ایران شامل: «سیطره قدرت و اراده فردی»، «فقدان نظام رصد و پایش مطلوب»، «ساختار اقتصادی نفتی»، «شخصی شدن سازمان‌ها و افراد»، «نبود نگاه و نگرش برنامه‌محوری و حاکمیت سیستم روزمرگی»، «تقدم اولویت‌های آتی بر نگرش‌های چشم‌اندازی و عقلانی» و «انبوه چالش‌ها و بحران‌های مختلف و ناکارآمدی مدیریت بحران دولت‌ها در قبال آن‌ها» می‌شود.

اندیشکدهٔ
راهبردی
مهاجر

بررسی اکوسیستم فرهنگی منطقه دانشگاه تهران

ارائهٔ پیشنهادات راهبردی در جهت حل مسائل و ارتقای اکوسیستم فرهنگی منطقه دانشگاه تهران (محلهٔ میدان انقلاب تا میدان فردوسی)

زهرا بادامچی

خیابان انقلاب با پیشینهٔ تاریخی خود مهم‌ترین محور شرقی-غربی در تهران است. این منطقه به عنوان بستری پرروداد در تاریخ معاصر شهر تهران، دربرگیرندهٔ لایه‌های درهم پیچیده‌ای از آموزش، فرهنگ و تجارت است و کنش‌های متنوعی در دل این منطقه تا امروز گسترش پیدا کرده‌اند. فارغ از حضور دانشجویان در محدودهٔ انقلاب، یا مراجعهٔ خریداران کتاب و محتوای آموزشی در این منطقه، خیابان انقلاب و خیابان‌های اطراف آن، به پاتوقی فرهنگی تبدیل شده است؛ خیابان انقلاب حد فاصل تهران تاریخی و تهران مدرن، در طرح‌های بالادستی به عنوان «محور خاطره‌ای شهر تهران» معرفی شده است. امروزه، این منطقه که عموماً به نام منطقهٔ دانشگاه تهران شناخته می‌شود، تحت تأثیر حضور شرکت‌های تجاری خصوصی قرار گرفته است و در حال از دست دادن وجههٔ فرهنگی خود و تبدیل شدن به منطقه‌ای تجاری است.

مجموعه فعالیت‌هایی است که در این منطقه شکل گرفته و یا حتی از بین رفته‌اند، مجموعه‌ای متنوع از فضای دانشگاهی، کتاب فروشی‌ها، کافه‌ها و رستوران‌ها، ادارات و شرکت‌های خصوصی و بافت مسکونی، مراکز فرهنگی (سینما، سالن‌های تئاتر و ...) بافت تاریخی شهری، خاطره جمعی، اقتصاد، امنیت و فرهنگ مصرفی در منطقه از مواردی هستند که در این پژوهش در نظر گرفته شده‌اند.

●● بررسی وضعیت پیشین و وضعیت کنونی

اکوسیستم فرهنگی منطقه

میدان انقلاب تا میدان فردوسی و محلات پیرامون دانشگاه تهران، قلب تپندهٔ فرهنگی تهران معاصر و محل تلاقی، تعامل و تنش میان چهار تهران قاجار، پهلوی اول، پهلوی دوم و جمهوری اسلامی بوده است. این منطقه که در گذشته به عنوان آستانهٔ شمالی تهران قدیم تلقی می‌شد، محور اصلی برنامه‌ها و تحولات نوسازی و توسعه در طول صد سال گذشته بوده است. با تأسیس عمده نهادهای آموزشی جدید ایران در دوران پهلوی اول، این منطقه به پایگاه اصلی طبقهٔ نخبگان جدید ایران در چهار دههٔ آغازین قرن چهاردهم شمسی تبدیل شد. با افزودن محور تجاری اداری و لیعصر-فردوسی و همینطور خیابان طالقانی، طبقهٔ متوسط جدیدی از کارمندان موردنظر محمدرضاشاه، پس از سیاست‌های انقلاب سفید و نوسازی ایران در همین منطقه پیاده‌سازی شد.

این منطقه نقشی مهم در پیروزی انقلاب اسلامی نیز ایفا کرد و به یکی از نقاط عطف پیروزی انقلاب مبدل شد تا جایی که آن نقطه را به

●● ضرورت و اهداف پژوهش

منطقه دانشگاه تهران منطقهٔ مرکزی تهران شامل دانشگاه‌های تهران، صنعتی امیرکبیر، هنر فارابی، دانشکدهٔ هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی است که از غرب با دانشکدهٔ دامپزشکی بیمارستان امام خمینی و از شرق با دانشگاه تربیت معلم و خانه هنرمندان ایران تعریف می‌شود. برخی از اصلی‌ترین سینماهای شهر، ساختمان تئاتر شهر، تالار وحدت، تالار فرهنگ و مهم‌ترین مرکز چاپ و نشر و توزیع کتاب در این محدوده قرار دارند. منطقهٔ دانشگاه تهران با تمام ویژگی‌هایش، همواره دستخوش تغییر و تحول بوده است.

برخی جریان‌ها به صورت پابین به بالا و با حضور مردم منجر به شکل‌گیری ویژگی‌های خیابان می‌شود، که شاید ظهور کافه‌ها در این دسته‌بندی قرار بگیرد؛ برخی هم متأثر از تصمیم مسئولان برای جهت‌دهی و فرم‌دهی به منطقه است. حفاظت از ارزش‌های محیطی ملموس و ناملموس بافت شهری این منطقه به عنوان یکی از ارزشمندترین بافت‌های شهری معاصر تهران، بسیار حایز اهمیت است و برای اجرای هرگونه برنامهٔ توسعه‌ای و ساماندهی باید تغییر تحولات و وضعیت کنونی منطقه مورد بررسی قرار بگیرد. تعریف هرگونه کاربری برای این منطقه، نیازمند شناخت هویت تاریخی و ظرفیت‌های آن است.

به این منظور در این پژوهش به بررسی اکوسیستم فرهنگی این منطقه پرداخته شده است. منظور از اکوسیستم فرهنگی

دولت، دانشگاه و جامعه در صورت جایابی صحیح می‌تواند حلقه گمشده اتصال اکوسیستم فرهنگی منطقه باشد. البته این در شرایطی است که اندیشکده‌ها با از دست دادن موضع عمومی و انتقادی و عام‌المنفعه خود در اکوسیستم تجاری-خدماتی ادغام نشوند که خود نیازمند مدیریت هوشمندانه و با اهداف روشن است.

۴) شکاف ایجادشده میان مردم محلی و نهادهای رسمی در این منطقه، به لحاظ اجتماعی مخرب و زیان‌بار است، به طوری که مردم این منطقه در مواجهه با بحران سکونت در منطقه و عقب‌افتادن از سیاست‌های توسعه‌ای، مجبور به مهاجرت به مناطق پیرامونی تهران می‌شوند. این اتفاق علاوه بر به هم خوردن اکوسیستم اجتماعی تهران و محله‌زدایی، طبقه اجتماعی جدیدی در این منطقه جایگزین نمی‌کند. تنها کارگران روزمزد و بیکاران مهاجر از شهرستان را در قلب پایتخت جای خواهد داد که خود به تدریج، خطری امنیتی برای مراکز حساس سیاسی مرکز تهران خواهد بود. آشکار است که هر سیاست توسعه اقتصادی لازم است که در متن یک سیاست توسعه اجتماعی تدوین شود. برنامه توسعه‌ای کنونی در حال تبدیل مرکز پایتخت به یک منطقه توسعه‌یافته به لحاظ اقتصادی و تکنولوژی اما غیرقابل سکونت است که باید در این مورد تجدیدنظر اساسی شود.

۵) از آنجا که بخش عمده‌ای از تحرکات حوزه عمومی ایرانی و تهرانی در فضای مجازی در حال وقوع است، لازم است که پایگاه‌های عمده برای ارائه خدمات مجازی و اینترنتی در اکوسیستم فرهنگی این منطقه حضور داشته باشند. به عبارت دیگر، اگر قرار باشد که در سال‌های آینده کشور به سمت نوعی فضای مجازی مقبول، مشروع و عمومی ایرانی با مشارکت گروه‌های مختلف اجتماعی و نخبگانی حرکت کند، منطقه انقلاب-فرودسی می‌تواند محل تولد اصلی شکل‌گیری این فرهنگ مجازی نوظهور ایرانی، در تداوم میراث فرهنگی تهران معاصر باشد.

جمع‌بندی

این پژوهش به بررسی اکوسیستم فرهنگی منطقه مرکزی تهران حدفاصل میدان انقلاب تا فردوسی که به منطقه دانشگاه تهران نام‌گذاری شده و تحولات آن در چند دهه اخیر می‌پردازد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که شش جریان اکوسیستمی- فرهنگی کلی در این منطقه وجود دارد.

در دو دهه اخیر برخی از این جریان‌ها از قبیل طرح توسعه دانشگاه تهران، تجاری‌شدن کالای آموزشی و کتاب، تخریب فضای عمومی، گردشگری و اوقات فراغت، منجر به تغییر ذائقه فرهنگی و محله‌زدایی شده است. در این پژوهش با تصریح بر این نکته که ارائه پیشنهاد راهبردی در جهت حل مسائل و ارتقای منطقه انقلاب-فردوسی بدون بازاندیشی اساسی در سیاست‌های اجتماعی و توسعه‌ای سال‌های پس از انقلاب ممکن نیست، پیشنهاداتی در جهت حل مسائل این منطقه ارائه شده است.

درباره پژوهش

این مطالعه در اندیشکده راهبردی مهاجر توسط زهرا بادامچی در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

نقطه برپایی همیشگی نماز جمعه در تهران تبدیل کرد. با وجود این، نهادهای آموزشی، اداری-تجاری، تاریخی، کافه‌ها و کتاب‌فروشی‌های آن منطقه، بدون آنکه از منظر یک دستگاه طراحی اکوسیستمی جدید پردازش و سنجش شوند، به حال خود رها شدند. وضع کنونی برآیندی از اتفاقات و جریان‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی و دولتی در سال‌های مختلف است. شش جریان اکوسیستمی- فرهنگی کلی در این منطقه که دو دهه اخیر شناسایی شده‌اند، شامل «طرح توسعه دانشگاه تهران»، «تجاری‌شدن کالای آموزشی و کتاب»، «تخریب فضای عمومی»، «گردشگری و اوقات فراغت»، «تغییر ذائقه فرهنگی» و «محله‌زدایی» است.

برآیند کلی این شش محور به سمت زوال کارکرد عمومی و فرهنگی این منطقه و همچنین غلبه رویکرد تجاری بنگاهی است. غلبه اکوسیستم تجاری-خدماتی بر اکوسیستم آموزشی-فرهنگی-سیاسی این منطقه یک تفاوت اساسی با گسترش روح سرمایه‌دارانه بر تهران در سال‌های دهه چهل و پنجاه شمسی دارد. به پشتوانه سیاست‌های رسمی و بودجه‌های دولتی، باقی اکوسیستم منطقه و از جمله مردم محلی و مراکز فرهنگی، آموزشی و پژوهشی مجبور هستند که به هر نحوی با این اکوسیستم تجاری-خدماتی هماهنگ شوند و یا از صحنه حذف شوند.

دانشگاه تهران نیز خود به تنهایی نمادی از تناقضات موجود در این منطقه است. از یک سو، با طرح توسعه‌ای خود به سرعت به سمت دانشگاهی کارآفرین در حال حرکت است و منطقه را نیز به دنبال خود می‌کشد و از سوی دیگر، مهم‌ترین کانون‌های اعتراض مردم محلی، کالایی‌شدن آموزش و پژوهش، تخریب عرصه‌های مشاع و عمومی شهری و ناامنی و بزهکاری شهری را در کنار خود ایجاد کرده است.

راهکارهای حل مسائل و ارتقای منطقه دانشگاه تهران

ارائه پیشنهاد راهبردی در جهت حل مسائل و ارتقای منطقه انقلاب-فردوسی بدون بازاندیشی اساسی در سیاست‌های اجتماعی و توسعه‌ای سال‌های پس از انقلاب ممکن نیست. با وجود این، به عنوان پیشنهاداتی اولیه می‌توان این موارد را مدنظر قرار داد:

۱) منطقه انقلاب-فردوسی، قلب تپنده فرهنگی پایتخت، نمودار کامل سیاست‌های توسعه‌ای کشور و چشم‌اندازی از ایران آینده است. علی‌رغم میراث و ظرفیت ارزنده آن، زیر فشار سیاست‌های تجاری‌سازی و در بی‌اعتنایی کامل به کارکردهای اجتماعی آن از نفس افتاده است. لذا در بازطراحی سیاست توسعه‌ای این منطقه باید «اکوسیستم فرهنگی» در اولویت قرار گیرد.

۲) دولت، دانشگاه، بخش خدماتی خصوصی و حوزه عمومی به طور تاریخی در این منطقه حضور دارند و حضورشان به هم گره خورده است. با وجود این، به نظر می‌رسد توازن اکوسیستمی میان این چهار نهاد به هم خورده است و بخش خدماتی خصوصی با سرعت و زور بسیار در حال بلعیدن سه نهاد دیگر است. این در حالی است که بر پایه ارزش‌ها و آرمان‌های نظام جمهوری اسلامی و همین‌طور آسیب‌های موجود، لازم است که اولویت به حوزه عمومی و بازطراحی سه نهاد دیگر، از جهت مناسبات آن‌ها با حوزه عمومی داده شود.

۳) در راستای بند دوم، نهاد اندیشکده‌ها، به عنوان نهادی فی ما بین

مرکز بررسی‌های
استراتژیک
ریاست جمهوری

مسئله‌شناسی ساختارها و نهادهای آب

در ایران

آسیب‌شناسی شورای عالی آب بر مبنای تحلیل ساختار، هدف و مصوبات

مهدی فصیحی‌هرندی

شورای عالی آب، مطابق با اساسنامهٔ خود به منظور هماهنگی در سیاستگذاری‌های مرتبط با آب در کشور تأسیس شده است. بررسی‌ها نشان می‌دهند که این شورا از اهداف فعلی خود دور شده و این موضوع، موجب افزایش تضادهای بین‌بخشی شده است. بررسی‌ها هم‌چنین نشان‌دهندهٔ آن است که این شورا به دلیل عدم تطبیق هدف و ساختار، خود؛ به نوعی در حال تبدیل به یکی از مسائل آب ایران است. در نتیجه، کمیسیون امور زیربنایی، صنعت و محیط زیست، هیئت دولت را به عنوان ساختاری معرفی کرده است که امکان ارجاع امور مربوط به مسائل آب کشور به آن وجود دارد؛ علاوه بر این، تقریباً تمامی وظایف و اهداف شورای عالی آب به نحوی در شرح وظایف و هدف کمیسیون زیربنایی دولت نیز تعریف شده است.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

ذات مسائل سیستم‌های آبی، درهم‌تنیده است. به همین دلیل، این سیستم‌ها قابلیت واکنش‌های بزرگ، جدی و غیرقابل پیش‌بینی به تغییرات کوچک را دارند. از این رو، به محض ارائهٔ راه‌حل برای بخشی از مسائل، مسئلهٔ جدیدی در این حوزه سر برمی‌آورد. این مسائل پی‌درپی، مرزها و مقیاس‌های هیدرولوژیکی، اجتماعی و سیاسی را درمی‌نوردند، از حوزه‌ای به حوزهٔ دیگر منتقل می‌شوند و به شکل یک‌باره و بطنی به تضادهای دامن می‌زنند. مشخص نیست که نظام حکمرانی آب کشور در زمان تشکیل شورای عالی آب، به این سطح از درهم‌تنیدگی واقف بوده است یا خیر؛ اما تقابل یا سازگاری با مسائل نوظهور آب کشور از سال ۱۳۸۱ برعهدهٔ شورای عالی آب گذاشته شده است.

این شورا مبتنی بر مادهٔ ۱۰ قانون تشکیل جهاد کشاورزی، مصوب سال ۱۳۷۹ مجلس شورای اسلامی، با هدف هماهنگی سیاستگذاری‌ها در زمینهٔ تأمین، توزیع و مصرف آب کشور تشکیل شد و پس از یک دوره رخوت در دولت‌های نهم و دهم، در دولت‌های یازدهم و دوازدهم بار دیگر احیا شد. در این پژوهش، ضمن بررسی تطبیق مصوبات شورای عالی آب با اساسنامهٔ شورا، تعدادی از مصوبات شورای مذکور که برای حل مسائل درهم‌تنیدهٔ آب کشور تصویب شده، مورد آسیب‌شناسی ساختاری قرار گرفته است.

●● بررسی نقاط تضاد هدف، شرح وظایف و

مصوبات

شورای عالی آب به منظور حل مسائل آب کشور و نیل به هدف هماهنگی سیاستگذاری، از ابزار مصوبه‌گذاری بر مبنای نفوذ،

قدرت و اختیارات حاصل از ریاست بالاترین مقام اجرایی کشور (رئیس‌جمهور) بهره می‌برد. در ادامه، برای آسیب‌شناسی هدف شورا به بررسی تناقضات و تداخلات احتمالی در مفاد شرح وظایف آن با سایر وزارتخانه‌ها و دستگاه‌ها پرداخته می‌شود.

● تضاد شرح وظایف با هدف هماهنگی در سیاستگذاری‌ها

مطابق با اساسنامه، هدف از تأسیس شورا، هماهنگی سیاستگذاری‌های مرتبط با آب است. در مبنای مدیریت، شرح وظایف یک سازمان، جزئی از ساختار مدیریت محسوب می‌شود. با بررسی شرح وظایف شورای عالی آب، مشخص می‌شود که بسیاری از مفاد شرح وظایف شورا با وظایف وزارت نیرو هم‌پوشانی داشته و حتی یکسان است. این موضوع نه تنها به هماهنگی سیاستگذاری نمی‌انجامد، بلکه از زمان تأسیس شورا تاکنون موجب افزایش تضادهای بین‌بخشی شده است. اکنون سایر بازیگران بخش آب در کشور، وزارت نیرو (که طبق مصوبات، دبیری شورای عالی آب را برعهده دارد) را به عنوان بازیگری می‌شناسند که از جایگاه شورا برای تثبیت سیاست‌های خود بهره می‌گیرد. هرچند فرضیهٔ تضاد مصوبات با شرح وظایف، در روابط دیگر نهادها با سازمان‌های مرتبط با آب نیز نمود دارد، اما بخش اعظمی از مصوبات شورا در عمل به تأمین اعتبار طرح‌های وزارت نیرو انجامیده است.

● تضاد مصوبات با هدف هماهنگی در سیاستگذاری

شورا در تعداد زیادی از مصوبات خود به هدف هماهنگی بی‌توجه بوده و سعی کرده است نه در هماهنگی با سیاستگذاری سایر سازمان‌ها بلکه با استفاده از قدرت و نفوذ خود به سیاستگذاری بپردازد؛ این موضوع، به وضوح با هدف هماهنگی در تضاد است.

هیئت دولت به جای شورای عالی آب اقدام کند. در کمیسیون امور زیربنایی، صنعت و محیط زیست دولت، وزرای نیرو، جهاد کشاورزی، صنایع و معادن کشور و رؤسای سازمان برنامه و بودجه و سازمان حفاظت محیط زیست عضو هستند؛ طبق شرح وظایف و برحسب مورد، امکان دعوت از متخصصین و کارشناسان نیز در این کمیسیون وجود دارد، در نتیجه، انعطاف لازم برای تغییر ترکیب اعضا متناسب با مسائل، موجود است؛

- هدف اصلی کمیسیون در مدیریت مسائل آب باید مبتنی بر مشارکت دست‌اندرکاران، نقش حیاتی تنظیم‌کننده سلامت محیط زیست، زیستگاه‌های طبیعی و اثرات متقابلی که حفاظت از منابع آب و سلامت زیستگاه‌های طبیعی و محیط‌های آبی بر یکدیگر دارند، تعریف شود؛
- تجربه تداوم بدون تغییر تشکیل جلسات شورای عالی آب، هم‌زمان با تداوم مسائل آب در ایران نشان می‌دهد که مصوبه‌گذاری به‌تنهایی کمکی به حل مسائل آب که ذاتاً دارای تغییرات مکرر هستند، نمی‌کند؛ لذا باید سازوکار مناسبی برای حل مناقشات تعریف شود. باتوجه به اینکه کارگروه‌های سازگاری با کم‌آبی به‌صورت محلی عمل می‌کنند، می‌توانند بخشی از مسئولیت حل این موضوع را برعهده گیرند؛
- لازم است ساختار (اساسنامه، قواعد و ترکیب اعضای حقیقی و حقوقی) کمیسیون بازتعریف شود.

جمع‌بندی

وجود تناقضات و موازی‌کاری در مصوبات شورای عالی آب، نشان می‌دهد این شورا که به‌منظور هماهنگی سیاستگذاری در زمینه تأمین، توزیع و مصرف آب کشور تشکیل شده، نه در نقش سیاستگذار و نه در نقش میانجی مؤثر نبوده است. بررسی نقاط تضاد و اصطکاک اهداف، شرح وظایف و مصوبات شورای عالی آب نشان‌دهنده آن است که در مواردی نظیر شرح وظایف و مصوبات که ناظر به هماهنگی سیاستگذاری‌ها هستند، تضادهایی وجود دارد. در بخش‌های مختلف سیاستگذاری آب، میان وزارتخانه‌های جهاد کشاورزی و نیرو ناهماهنگی‌هایی از جنس تدوین برنامه‌های مدیریت خشکسالی و سیلاب، سیاست‌های سازگاری با کم‌آبی و مدیریت تقاضای آب، وجود دارد. از این رو راهکارهایی مانند اقدام به جایگزینی تدریجی کمیسیون امور زیربنایی برای رفع مشکلات مذکور ارائه شده است.

درباره پژوهش

این مطالعه در مرکز بررسی‌های استراتژیک ریاست جمهوری توسط مهدی فصیحی هرندی در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

برای نمونه، شورا درباره اکتشاف و استخراج آب‌های ژرف به سیاستگذاری اقدام کرده است نه هماهنگی سیاستی؛ به‌همین دلیل، در زمان تحریر این پژوهش هم‌چنان دو بخش از بدنه سیاستگذار دولت در موضوع آب ژرف، دچار تضاد شده و پروژه علاوه بر مسائل فنی با مسائل ساختاری نیز مواجه شده است.

تضاد مصوبات شورا با شرح وظایف وزارت‌های نیرو و جهاد کشاورزی

بسیاری از مصوبات این شورا به‌منزله ورود به شرح وظایف دیگر نهادها و سازمان‌ها است. شورا در این مصوبات، دستوراتی را در قالب مصوبه ارائه کرده است که وظایف بدیهی دیگر نهادها مانند وزارت نیرو و وزارت جهاد کشاورزی به‌شمار می‌آیند. (توسعه کشاورزی) در وزارت جهاد کشاورزی و جریان «تأمین آب» در وزارت نیرو نیاز مبرمی به تغییر در اهداف خود دارند. نیاز به وجود مصوباتی که وظایف دیگر نهادها را یادآوری می‌کند، از اختلال و لزوم اصلاح عملکرد آن نهادها خبر می‌دهد؛ بنابراین باید در اهداف و اساسنامه‌های وزارتخانه‌های مرتبط با منابع آب بازنگری شود.

تضاد هدف شورای عالی آب با دیگر نهادها

کمیسیون امور زیربنایی، صنعت و محیط زیست هیئت دولت، ساختاری است که امکان ارجاع امور مربوط به مسائل آب کشور به آن وجود دارد. در شرح وظایف این کمیسیون آمده است: «تشکیل کارگروه‌ها و نشست‌ها جهت استفاده از نظرات کارشناسان، مشاوران، دانشگاهیان و مدیران دستگاه‌ها در روند تصمیم‌سازی کمیسیون». همچنین در بند دیگری از وظایف کمیسیون مذکور ذکر شده است: «هماهنگی موردی درباره تصمیمات کمیسیون با مراجع مختلف تصمیم‌گیری». لذا تقریباً تمامی وظایف و اهداف شورای عالی آب به‌نحوی در شرح وظایف و هدف کمیسیون زیربنایی دولت نیز موجود است که می‌تواند در قالب فوق به انجام برسد و به این ترتیب، هدف هماهنگی سیاستگذاری در امور آب محقق شود. ضمن اینکه هیئت دولت در صورت اهتمام به روتین‌های گذراندن مصوبات، می‌تواند در عمل، نقش تسهیل‌گر هماهنگی در سیاستگذاری‌ها را ایفا کند. عملکرد شورای عالی آب طی سه دهه اخیر نشان می‌دهد که این شورا نه‌تنها نتوانسته کمکی به حل معضلات و چالش‌های آب کشور رساند، بلکه خود به مانعی در مسیر نقش‌آفرینی مؤثر سایر بدنه‌های اجرایی و سیاستگذار حکمرانی آب کشور برای پاسخ به مسائل درهم‌تنیده‌ی حوزه آب، بدل شده است. علاوه بر این، شورای عالی آب نه‌تنها در نقش سیاستگذار که حتی در نقش میانجی نیز توفیق تأثیرگذاری نداشته است (برای نمونه می‌توان به مصوبه ۹ ماده‌ای احیای زاینده‌رود در سال ۱۳۹۳ اشاره کرد که سال‌هاست روی زمین مانده است).

اقدامات پیشنهادی به منظور یافتن راه‌حل

مسائل همواره در حال تغییر آب

در این بخش از پژوهش، اقدامات پیشنهادی به‌منظور یافتن راه‌حل مسائل آب ارائه شده است:

- دولت باید در قالب برنامه‌ای شش‌ماهه نسبت به جایگزینی تدریجی کمیسیون امور زیربنایی، صنعت و محیط زیست

پژوهشکدهٔ
بیمه

ضرورت تدوین برنامهٔ ملی بیمهٔ سیل

بررسی شرایط فعلی و آتی کشور در زمینهٔ وقوع سیل و ضرورت تدوین برنامهٔ ملی بیمهٔ سیل در مواجهه با شرایط تغییر اقلیم

محمد رضا فرزانه

بر مبنای آمار دو دههٔ ابتدایی قرن حاضر، سیل سهم عمده‌ای از مجموع مخاطرات طبیعی رخ داده در دنیا را به خود اختصاص داده است. آسیب‌پذیری مناطق مختلف ایران در مواجهه با خطر سیل، یکی از چالش‌های اصلی کشور در طول تاریخ بوده است و پیش‌بینی می‌شود که ایران در آینده بیشتر در معرض خطر سیل باشد. با وجود ایجاد صندوق بیمهٔ همگانی حوادث طبیعی در کشور، کماکان خلأ برنامه‌ریزی ملی در زمینهٔ توجه به این موضوع احساس می‌شود. تجارب بین‌المللی از بکارگیری رویکردی پیشگیرانه و تبدیل تهدیدهای ناشی از وقوع سیل به فرصت‌هایی چون احیای آبخوان‌ها حکایت دارد. با سازماندهی برنامه‌ای ملی نظیر برنامهٔ ملی بیمهٔ سیل در کشور، می‌توان به ایجاد و تقویت سازوکارهای مرتبط امیدوار بود.

در مواجهه با تغییر اقلیم و به‌منظور تدوین «برنامهٔ ملی بیمهٔ سیل» تهیه شده است.

روش‌شناسی پژوهش

در این گزارش از سه منظر به ضرورت تدوین برنامهٔ ملی بیمهٔ سیل در مواجهه با شرایط محتمل تغییر اقلیم پرداخته شده است. در بخش اول، با رویکردی مبتنی بر روش تحقیق کیفی و با اتکا به اسناد مکتوب و تجارب بین‌المللی، مباحث مربوط به سیلاب مورد بررسی قرار گرفت. خسارت‌ها و تأثیر اقتصادی سیل، عوامل مؤثر بر افزایش ریسک سیل، مجموعه خطر و تأثیر تغییر اقلیم بر ریسک، تأثیر تغییر اقلیم بر شدت و فراوانی وقوع سیل، خطر ناپدیدانگاری تغییر اقلیم، اهمیت بررسی اثر تغییر اقلیم و چشم‌انداز جهانی و منطقه‌ای ریسک سیل‌های آینده، از جملهٔ این مباحث است.

در بخش دوم، با بهره‌گیری از رویکرد مبتنی بر روش تحقیق کمی، شرایط سیل‌خیزی دورهٔ گذشته در مقیاس ملی برای ایران ارائه شد. برای بررسی اثرات محتمل تغییر اقلیم بر وضعیت زمانی و مکانی سیل‌خیزی در کشور، مدل‌سازی آماری مبتنی بر روش رگرسیون لجستیک انجام شد. براساس این مدل، ۶ مؤلفهٔ تأثیرگذار بر پیش‌بینی شانس وقوع سیل در دورهٔ آتی مورد استخراج قرار گرفت. هم‌چنین، تحت تأثیر سه سناریو انتشار تغییر اقلیم برای دوره‌های آیندهٔ نزدیک، میانی و دور، نقشهٔ پارامترهای مزبور برای شرایط محتمل دورهٔ آتی تا افق ۲۱۰۰ تصویرسازی شد.

در نهایت، تأثیر تغییر اقلیم بر شانس وقوع سیل در مناطق مختلف کشور و طی دوره‌های مختلف آتی، با در نظر گرفتن تأثیر منابع مختلف عدم قطعیت مورد استخراج قرار گرفت. در سومین بخش از گزارش، باتوجه به وقوع سیلاب‌های شدید در سال ۱۳۹۸، ضمن بهره‌گیری از روش تحقیق کیفی و تحلیل محتوای اسناد مکتوب، شرایط سیلاب در کشور طی سال‌های اخیر تبیین شده است.

ضرورت و اهداف پژوهش

پیامدهای تغییر اقلیم تقریباً بر همهٔ جوانب زندگی بشر سایه افکنده است. بخش‌های مختلف اقتصادی اعم از کشاورزی، جنگل‌داری، آب، صنعت، گردشگری، انرژی و هم‌چنین صنعت بیمه نیز تحت تأثیر این پدیده است. به دلیل وابستگی فراوان خسارت‌های مرتبط با مخاطرات طبیعی به افزایش وقایع حدی، پدیدهٔ تغییر اقلیم، چالش و تهدیدی اساسی در بخش‌های مختلف محسوب می‌شود. مخاطرات گوناگون نظیر سیل از مرحلهٔ ایجاد تا مرحلهٔ تحمیل خسارت، روندی را طی می‌کنند که با مباحث هواشناسی به‌ویژه پارامتر بارندگی آغاز می‌شود.

یک واقعهٔ بارندگی به‌واسطهٔ ویژگی‌های خاصی نظیر شدت، مدت و فراوانی می‌تواند خطرآفرین باشد. خطر سیل، هنگامی رخ می‌دهد که در یک واقعهٔ بارندگی، بر مبنای شرایط حوضهٔ آبریز و میزان رواناب از نقاط مرتفع به نقاط پست جاری در طول مسیر به قدرت رواناب اضافه شود. دخالت‌های انسان در طبیعت باعث تبدیل خطر هواشناسی در مقیاس حوضه به خطر هیدرولوژیکی در مقیاس رودخانه می‌شود. طی دو دههٔ اخیر میلادی، بیش از ۲ میلیارد نفر در دنیا در معرض سیل بوده‌اند که این رقم، ۴۵٪ از آمار افراد تحت تأثیر مخاطرات طبیعی را شکل می‌دهد. آینده‌پژوهی‌های صورت‌گرفته حول خطرات ناشی از سیل به سه طبقه قابل تقسیم است که در حالت بحرانی تا سال ۲۱۰۰ آمار تلفات سالانهٔ ناشی از سیل در دنیا به ۱۲ میلیون نفر خواهد رسید.

اکنون در صورت توقف انتشار گازهای گلخانه‌ای، این رقم ۶۰ میلیون نفر و در حالت خوشبینانه با کاهش انتشار گازهای گلخانه‌ای به میزان ۷۶٪، می‌توان قربانیان ناشی از سیل را کاهش داد. گزارش حاضر باهدف اجرایی‌سازی نخستین گام از نقشهٔ راه صنعت بیمه

کشاورزی و محیط زیست

- طراحی صندوق بیمه سوانح طبیعی شامل همه مراحل فنی و حقوقی؛
- تأسیس و طراحی فنی صندوق بیمه همگانی سوانح طبیعی و اجرای آن؛
- گسترش بیمه‌های ریسک محور مبتنی بر ارزیابی و مدل‌سازی ریسک؛
- تعامل صنعت ساخت‌وساز با صنعت بیمه؛
- جمع‌آوری نظام‌مند و بکارگیری اطلاعات مربوط به دارایی‌های در معرض تهدید سوانح طبیعی؛
- توسعه و بهره‌مندی صنعت بیمه از سامانه‌های پایش مخاطره سیل و مدل‌سازی ریسک سیلاب؛
- ایجاد بازار ارزیابی و مدل‌سازی ریسک در صنعت بیمه کشور باهدف گسترش فناوری و ارائه خدمات بیمه ریسک محور؛
- تربیت نیروی انسانی متخصص در زمینه بیمه سوانح طبیعی همراه با آشنایی و استفاده از ابزار نوین انتقال ریسک سوانح طبیعی در بیمه؛
- در نظر گرفتن دروس مرتبط با خطرات ناشی از سوانح طبیعی و روش‌های تخمین و مدل‌سازی ریسک سوانح طبیعی در برنامه‌های آموزشی رشته‌های اقتصاد و بیمه؛
- سرمایه‌گذاری و پیاده‌سازی سیستم‌های فرهنگ‌سازی و تبلیغاتی در صنعت بیمه.

جمع‌بندی

سیل یکی از گسترده‌ترین و مخرب‌ترین مخاطرات طبیعی است. اکنون خسارت‌های جانی، اقتصادی و محیط زیستی ناشی از سیلاب‌ها به شدت افزایش یافته است و آمارها از تأثیر قابل توجه تغییر اقلیم بر افزایش این پدیده حکایت دارد. مدل‌ها نیز افزایش میزان بارش‌های شدید و سیلاب‌ها به خصوص در جنوب و جنوب شرق کشور طی آینده را نشان می‌دهند. از این رو، پوشش بیمه این‌گونه حوادث در داخل کشور امری ضروری است. باوجود ایجاد صندوق بیمه همگانی حوادث طبیعی در کشور، کماکان خلأ برنامه‌ریزی ملی در زمینه توجه به این موضوع احساس می‌شود. تجربه‌های بین‌المللی بیانگر بکارگیری رویکردی پیشگیرانه و تبدیل تهدیدهای ناشی از سیل به فرصت‌هایی چون احیای آبخوان‌ها است که با سازماندهی برنامه‌ای ملی نظیر برنامه ملی بیمه سیل و دیگر برنامه‌های مشابه در زمینه مخاطرات طبیعی می‌توان به ایجاد و تقویت سازوکارهای مرتبط امیدوار بود.

درباره پژوهش

این مطالعه در پژوهشکده بیمه توسط محمدرضا فرزانه در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

نتایج مدل و تأثیر تغییر اقلیم بر سیل خیزی

این بخش از پژوهش با بهره‌گیری از رویکردی مبتنی بر روش تحقیق کمی به صورت بزرگ‌مقیاس برای کشور صورت گرفته است. داده‌ها از ۴۳ ایستگاه طی یک دوره اقلیمی استاندارد ۳۰ ساله به دست آمده‌اند. در میان پارامترهای مهم و تأثیرگذار بر شرایط سیل خیزی، پارامتر بارندگی و خصوصیات آن از اهمیت قابل‌توجهی برخوردار است. در این پژوهش، ۱۵ مدل تحت تأثیر سناریوهای انتشار مختلف برای دوره‌های آینده نزدیک، میانی و دور با اتخاذ شاخص‌های روزهای تر، احتمال وقوع سیلاب و احتمال وقوع سیلاب شدید استخراج شد. در بیشتر حالت‌ها، با حرکت از آینده نزدیک به آینده دور، مناطق وسیع‌تری با افزایش متوسط بارندگی سالانه مواجه خواهند بود. آمار دهه‌های پیش نشان می‌دهد که مناطق جنوب شرق کشور به دلیل فقر پوشش گیاهی و مناطق شمال غرب به سبب تعداد وقایع سیلابی از ظرفیت زیادی برای سیل برخوردارند. مدل‌ها نشان می‌دهد که مناطق جنوب و جنوب شرق کشور بیشتر با شرایط سیل خیزی متأثر از تغییر اقلیم در دوره آتی مواجه خواهند شد؛ این در حالی است که این مناطق در گذشته شرایط نگران‌کننده‌ای داشته‌اند.

چالش‌های صنعت بیمه کشور در مواجهه با

سوانح طبیعی به‌ویژه سیلاب

طبق بررسی‌ها، یکی از علل خسارت زیاد سیلاب‌های اخیر، فقدان دستورالعمل‌های اثربخش به منظور بیمه ساختمان‌ها و زیرساخت‌ها است. تاکنون آیین‌نامه ویژه‌ای باهدف جبران خسارت سوانح طبیعی (به‌طور ویژه سیلاب) در صنعت بیمه تعریف نشده است. تأسیس صندوق سوانح طبیعی در سال ۱۳۸۱ نخستین اقدام ارائه پوشش همگانی بیمه سوانح در کشور محسوب می‌شود که به تصویب نهایی رسیده است و ضرورت دارد در این صندوق جهت مواجهه با مخاطرات مختلف از جمله سیل، برنامه‌ریزی بنیادی صورت پذیرد. از جمله چالش‌های این صنعت می‌توان به ریسک محور نبودن، کمبود اطلاعات، آزادسازی نرخ بیمه، عدم فرهنگ‌سازی کافی و ... اشاره کرد. آمارها از نفوذ بسیار کم صنعت مذکور در پوشش سوانح طبیعی به دلایلی چون توان مالی اندک عموم مردم و کم‌کمی دولت به آسیب‌دیدگان بدون فرهنگ‌سازی در کشور حکایت دارد. افزون‌براین، صنعت بیمه فاقد ظرفیت‌های مالی لازم بوده و تحریم‌ها نیز مانع از توسعه ظرفیت بیمه شده‌اند. البته در کشور فرصت‌هایی نیز برای صنعت بیمه وجود دارد. وسعت زیاد ایران و تأثیر از سوانح طبیعی، توسعه فرهنگی فرآیند و مدیریت ریسک، توسعه بکارگیری نیروهای متخصص و... از جمله فرصت‌های پیش روی بیمه محسوب می‌شوند.

راهکارهای پیشنهادی به منظور گسترش

نفوذ بیمه سیل

برای رفع چالش‌ها، گسترش نفوذ بیمه و تأمین بودجه جهت جبران خسارت سیلاب‌ها، راهکارهایی ارائه می‌شود که عبارتند از:

اندیشکده
سیاستگذاری
اقتصادی تهران

ورود به بازار محصولات کشاورزی و مواد غذایی روسیه

بررسی و تحلیل فرصت‌ها و چالش‌های صادرات کشاورزی و مواد غذایی به روسیه و ارائه راهکارهای بهبود صادرات کشور

امین اعظمی

ورود و افزایش ضریب نفوذ در بازار محصولات کشاورزی، سیاستی پرهزینه و زمان‌بر است؛ چراکه به‌طور معمول تصاحب سهم کشورهایی که حضور پایداری در بازار دارند، دشوار است. بروز بحران در روابط اروپا و روسیه در جولای سال ۲۰۱۴ فرصت ایجاد بازاری بزرگ را برای رقبای این اتحادیه در بازار روسیه فراهم ساخت. گزارش حاضر نشان می‌دهد که جمهوری اسلامی ایران با وجود تمایل روسیه نتوانست سهم خود را در بازار کشاورزی این کشور افزایش دهد. از جمله دلایل این ناتوانی می‌توان به تحولات ارزی ایران و روسیه، لجستیک و پشتیبانی ضعیف تجاری در ایران، ضعف نهادی، فقدان زنجیره‌های عرضه کالایی و تبعیض تعرفه‌ای واردات کالا از ایران اشاره کرد.

اختصاص داشت. خروج اتحادیه اروپا از این بازار در سال ۲۰۱۴ حدود ۶٫۵ میلیارد دلار فرصت بازاری در اختیار سایر کشورها قرار داد. با خروج اتحادیه اروپا از بازار روسیه، حجم بازار آزاد شده حدود ۹۳۵ میلیون دلار برای سبزی، ۱۵۲۰ میلیون دلار برای میوه، ۱۸۹۷ میلیون دلار برای لبنیات و ۲۱۲۵ میلیون دلار برای گوشت بود که ایران در تصاحب چنین بازارهایی توفیق نداشت؛ اما سایر رقبای سهم خود را در این بازار افزایش دادند. در ۶ ماهه سال ۲۰۱۶ سهم ایران به ترتیب در بازارهای سبزی و صیفی روسیه ۸ درصد و در بازارهای میوه با افت صادرات نسبت به سال‌های پیش معادل، ۲٫۲۸ درصد بود. از نظر کالایی نیز سهم ایران در بازار سیب‌زمینی ناچیز و در بازار انگور روسیه با افت صادرات، ۵ درصد بوده است.

آسیب‌شناسی صادرات محصولات مواد غذایی به روسیه

عدم توفیق ایران در بهره‌برداری از بازار بزرگ محصولات کشاورزی روسیه، ریشه در دلایل تجاری، اقتصادی و ساختاری دارد. این دلایل عبارتند از:

سیاست‌های تجاری روسیه و آثار آن بر صادرات ایران

روسیه در سال ۲۰۱۲ به عضویت سازمان تجارت جهانی درآمد و میانگین تعرفه کشاورزی این کشور ۱۱٫۶ درصد است. آمارها نشان می‌دهند که ناتوانی در کسب سهم قابل قبول در برخی از کالاها در سال ۲۰۱۶ به سیاست تبعیض‌آمیز وارداتی روسیه علیه کالاهای ایرانی باز می‌گردد.

ضرورت و اهداف پژوهش

بحران در روابط روسیه و غرب که به شکل‌گیری دامنه وسیعی از تحریم‌ها علیه اقتصاد این کشور منجر شد، فرصت ایجاد بازاری بزرگ را در اختیار بسیاری از کشورهای جهان قرار داد. روسیه در مواجهه با وضع تحریم بر بخش‌های اقتصادی خود از سوی اتحادیه اروپا، بخش حساس کشاورزی این اتحادیه را هدف تحریم قرار داد. وضع تحریم بر واردات کالاهای کشاورزی اتحادیه اروپا، بازار بزرگ این کشور را دچار خلأ جدی کرد. جمهوری اسلامی ایران یکی از کشورهای روسیه‌ای بود که روسیه برای واردات بخشی از مواد غذایی از آن ابراز تمایل کرد. با وجود تعامل و مذاکرات صورت‌گرفته میان دو کشور، ایران نتوانست از وضعیت موجود بهره‌برداری را مناسبی انجام دهد. چرایی و دلایل ضعف ایران برای تصاحب بخشی از بازارهای کشاورزی روسیه، موضوع اصلی گزارش پیش رو است.

فرصت‌های بازار روسیه

اقتصاد روسیه در دهه اخیر، گرفتار فراز و نشیب‌های بسیاری بود. تجارت کشاورزی این کشور نیز متأثر از متغیرهای اقتصادی نظیر تورم، نرخ ارز، تحولات سیاسی و تحریم‌های غرب، روندهای متفاوتی را پشت سر گذاشته است. مجموع تحولات سیاسی و اقتصادی، حجم واردات کشاورزی و مواد غذایی روسیه را ظرف دو سال حدود ۴۰ درصد کاهش داد و ارزش واردات این کشور از ۴۴٫۷۵ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۳ به ۲۷٫۱۴ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۵ تقلیل یافت. از کل حجم ۴۴٫۷۵ میلیارد دلاری واردات کشاورزی و مواد غذایی روسیه در سال ۲۰۱۳ حدود ۲۰ میلیارد دلار آن به تولیدات گوشتی، لبنی، سبزی و میوه

- ایجاد یک مرکز لجستیک و پشتیبانی در نزدیک‌ترین نقطه ممکن به روسیه جهت ورود به بازار بزرگ محصولات کشاورزی و مواد غذایی این کشور در بلندمدت؛
- تلاش برای ایجاد نهادهای تجاری مرتبط با تولیدکنندگان و حرکت به سمت زنجیره عرضه به منظور افزایش ورود و بقا در این بازار؛
- شناسایی و اولویت‌بندی بازارهای صرف صادراتی برای محصولات مهم صادراتی کشور همراه با پایش مستمر وضعیت رقابتی و مزیت نسبی کالاها در مقابل رقبای بازارهای هدف به منظور پایداری صادرات کشاورزی.

جمع‌بندی

روسیه با تحریم اتحادیه اروپا که تأمین قریب به یک سوم بازارهای کشاورزی و منابع غذایی این کشور را در اختیار داشت، حدود ۶٫۵ میلیارد دلار از بازار این گروه کالاها را در اختیار سایر رقبای قرار داد؛ اما در کنار تحولات مختلف، برخی تغییرات مثبت و منفی در اقتصاد ایران و روسیه، فرصت‌های بهره‌برداری از موقعیت پیش‌آمده برای ایران را به حد اقل رساند. تنزل ارزش پول ملی روسیه، کاهش ارزش واردات کشاورزی، مواد غذایی و لجستیک در کنار پشتیبانی ضعیف تجاری ایران، در زمره این دلایل بود. بر این اساس، پذیرش بخشی از هزینه تبلیغات، گسترش بازار و یارانه صادراتی، جدیت و پیگیری برای امضای موافقت‌نامه تجاری با کشورهای اوراسیا با محور کاهش تعرفه کالاهای مشمول تبعیض تعرفه‌ای و ایجاد مرکز لجستیک و پشتیبانی، از جمله راهکارهای بهبود صادرات کشور است.

درباره پژوهش

این مطالعه در اندیشکده سیاستگذاری اقتصادی تهران توسط امین اعظمی در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

کالاهایی مانند کشمش، سیب و زعفران مشمول چنین سیاست تبعیض‌آمیز تعرفه‌ای بودند؛ تبعیضی که در مورد برخی از کالاها از جمله کشمش در نتیجه مذاکرات با کشورهای عضو اوراسیا از بین رفته است و در ارتباط با سایر کالاها نیز رفع تبعیض تعرفه‌ای به افزایش قدرت رقابتی آن‌ها در بازار روسیه کمک می‌کند؛ اما در مورد بسیاری از کالاهای کشاورزی تبعیض خاصی در واردات از ایران اعمال نشده است و ضعف در صادرات چنین کالاهایی دلایل دیگری دارد.

سیاست‌های ارزی ایران و روسیه و اثر آن بر صادرات ایران به روسیه

سیاست‌ها و تحولات ارزی ایران و روسیه از جمله متغیرهای مهم و اثرگذار بر جریان صادرات کشورمان به روسیه محسوب می‌شود. مسیر تقویت پول ملی روسیه پس از بحران سال ۲۰۰۸ متوقف شد و ارزش روبل روندی کاهشی به خود گرفت. افت ارزش پول ملی این کشور از ۴٫۰۴ سنت در سال ۲۰۰۸ به ۱٫۴۷ سنت در سال ۲۰۱۶ به افزایش قیمت کالاهای وارداتی منجر شد که این گرانی از جمله دلایل کاهش واردات صنعتی و کشاورزی روسیه به‌شمار می‌آید. از سوی دیگر با تشدید دایره تحریم‌های هسته‌ای، نرخ برابری ریال در برابر دلار نیز فراز و نشیب‌هایی را تجربه کرد. مجموع تحولات در نرخ روبل و ریال به معنای گران‌تر شدن کالای صادراتی ایران نسبت به سایر رقبایی بود که روند باثباتی را در نرخ ارز خود تجربه می‌کردند. بنابراین تحولات ارزی را می‌توان یکی از دلایل عدم توفیق ایران در بازار روسیه دانست.

مشکلات ساختاری و نهادی صادرات کالا به روسیه

یکی از شاخص‌هایی که قدرت اجرایی و پشتیبانی عملیات تجاری و مبادله کالا را نشان می‌دهد، شاخص عملکرد لجستیک (LPI) بانک جهانی است. در بررسی رتبه عملکرد لجستیک و پشتیبانی هر کشور، شاخص‌هایی مانند وضعیت گمرکات، زیرساخت‌های تجاری، حمل‌ونقل بین‌المللی، قابلیت ردگیری و بهنگام‌سازی در نظر گرفته می‌شود. وضعیت لجستیکی تجاری ایران طی سال‌های ۲۰۱۰ تا ۲۰۱۶ از میان ۱۶۷ کشور، حائز رتبه ۱۰۴ بود که حاکی از وضعیت نامطلوبی است. بررسی‌های دقیق‌تر نشان می‌دهد که ضعف در عملیات گمرکی و زمان صرف‌شده برای فرآیند تجاری، از جمله شاخص‌های بسیار نامناسب ایران محسوب می‌شوند. در کنار بهبود وضعیت لجستیک تجاری کشور، نهادسازی، تقویت زنجیره عرضه، استانداردسازی و بهبود کیفیت بسته‌بندی نیز ضرورت دارد.

راهکارهای پیشنهادی جهت صادرات محصولات مواد غذایی

به منظور بهبود صادرات کشاورزی و منابع غذایی کشور، راهکارهای زیر ارائه می‌شوند:

- پذیرش بخشی از هزینه تبلیغات، گسترش بازار و یارانه صادراتی از سوی دولت برای دوره‌های کوتاه به منظور فراهم ساختن امکان نفوذ کالای ایرانی در بازار روسیه؛
- جدیت و پیگیری برای امضای موافقت‌نامه تجاری با کشورهای اوراسیا با محور کاهش تعرفه کالاهای مشمول تبعیض تعرفه‌ای؛

گروه
مشاوران
تدبیر

آثار ضد تحریمی انتشار پول دیجیتال

آشنایی با انتشار پول دیجیتال توسط بانک‌های مرکزی و بررسی مزایا، چالش‌ها و فرصت‌های آن جهت مقابله با تحریم از طریق این پول

حسین فکری

دیجیتالی شدن اقتصاد و توسعه فناوری‌های مالی، تقاضایی عمومی را برای بکارگیری روش‌های جدید پرداخت در سطح جهان ایجاد کرده است. علاوه بر این، روندهای جاری حوزهٔ رمزارزها (پروژه‌هایی نظیر بیت‌کوین، لیبرا، ترون و...)، بانک‌های مرکزی را با بحران حاکمیت پولی مواجه ساخته است. ارزهای دیجیتال منتشر شده توسط بانک مرکزی، واکنشی به محبوبیت روزافزون ارزهای دیجیتال هستند که در محدودهٔ نظارت نهادهای ناظر قرار نمی‌گیرند. در نتیجه، بانک‌های مرکزی تلاش می‌کنند با انتشار ارزهای دیجیتال از حیث سهولت و امنیت از رمزارزها پیشی بگیرند و از مزایای آن‌ها نظیر کاهش هزینهٔ تراکنش‌های داخلی و بین‌المللی، شفافیت و ... بهره‌مند شوند.

(مانند پول نقد) و مزایای پول نقد نظیر پرداخت هم‌تا به هم‌تا، بدون واسطه یا ناشناس بودن و حریم خصوصی را دربرمی‌گیرد.

●● فرصت‌های ضد تحریمی ارز دیجیتال

تاریخچهٔ اعمال تحریم علیه ایران به دورهٔ پس از ملی شدن نفت و مقطع مخالفت دولت بریتانیا با دولت محمد مصدق بازمی‌گردد. در دورهٔ معاصر و پس از تغییر رژیم سیاسی ایران در سال ۱۳۵۷ نیز تحریم‌های ایالات متحده علیه کشور اعمال شد. اهرم‌های تشویقی و کاهش علاقهٔ شرکت‌ها برای تداوم فعالیت در ایران، از استراتژی‌های کلیدی ایالات متحده جهت گسترش تحریم‌ها علیه ایران در سطح بین‌المللی بوده است. آغاز تحریم‌های اتحادیهٔ اروپا علیه ایران نیز به سال ۲۰۰۸ بازمی‌گردد. فشار اصلی تحریم‌های مالی و بانکی از سال ۲۰۰۶ تاکنون به تدریج افزایش یافته است. یکی دیگر از وجوه تحریم‌های مالی و بانکی علیه ایران، منع استفاده از سوئیفت است. این سامانه به دلیل تحریم اتحادیهٔ اروپا در ۱۵ مارس ۲۰۱۲ (۲۵ اسفند ۱۳۹۰) استفاده از خدمات خود را برای ۳۰ بانک ایرانی ممنوع اعلام کرد.

جریان کاری مرتبط با CBDC به دلیل منافع زیادی که برای کشورها به همراه خواهد داشت، به زودی در بیشتر کشورهای جهان توسط نهاد حاکمیت پولی پیگیری می‌شود و به عنوان پول، مورد استفاده قرار می‌گیرد. فارغ از این‌که کشورها در جزئیات طراحی از چه الگویی پیروی خواهند کرد، استقلال از واسطه‌های مالی در پرداخت‌ها جزو اصول این زیرساخت پولی است. این استقلال برای کشورهای درگیر تحریم نظیر ایران و روسیه فرصتی بی‌نظیر جهت رهایی از تحریم‌ها محسوب می‌شود.

تحریم‌های پولی بانکی در حیطهٔ پرداخت‌های بین‌المللی، ایران را بیش از همه در دو نقطهٔ بانک‌های کارگزار حوزهٔ یورو، دلار و

●● ضرورت و اهداف پژوهش

از آغاز سال ۲۰۲۰ رقابت بر سر توسعهٔ پول دیجیتال بانک‌های مرکزی آغاز شد. این رقابت، فرصت‌ها و پنجره‌های بی‌نظیری را در توسعهٔ زیرساخت‌های مالی و استقلال در خدمات تسویهٔ بین‌بانکی، به‌ویژه در پرداخت‌های فرامرزی ایجاد کرده است؛ فرصت‌هایی که اگر در زمان مقتضی از آن‌ها استفاده شود، علاوه بر رشد اقتصادی حاصل از کاهش هزینه‌های مبادله، به تقویت پول ملی و کاهش بخشی از فشارهای اقتصادی بین‌المللی منجر خواهند شد. هدف از انجام این پژوهش، بررسی آخرین وضعیت فعالیت‌های جاری کشورها در این حوزه است تا مقدمه‌ای بر اجرای فازهای آتی باشد.

●● مفهوم پول دیجیتال بانک مرکزی (CBDC)

ارز دیجیتال به دو گونهٔ ارز دیجیتال بانک مرکزی (CBDC) نظیر یوآن دیجیتال و ارز دیجیتال بخش خصوصی (PSDC) نظیر بیت‌کوین، تتر، اتر و... تقسیم می‌شود. CBDC همان پول نقد صادر شده توسط بانک مرکزی با تمام خصوصیات آن است که در قالب پول دیجیتال، درون یک کیف پول دیجیتال صادر و پشتیبانی می‌شود. از این رو، این ارزها کاملاً تحت نظارت دولت هستند.

امروزه بانک‌های مرکزی دو نوع پول منتشر می‌کنند؛ نوع اول، «اسکناس و مسکوک فیزیکی» است و نوع دوم، «سپرده‌های الکترونیکی بانک‌های تجاری». CBDC نوع جدید دیگری از پول‌های بانک مرکزی هستند.

تفاوت سپردهٔ بانک‌های تجاری با CBDC در این است که این شکل از پول، تحت مسئولیت بانک‌های خصوصی است، به یک حساب بانکی متصل است و در هر تراکنش آن حداقل یک واسطهٔ بانکی نقش دارد؛ حال آنکه CBDC زیر نظر دولت و حاکمیت پولی است

● **شفافیت و انتشار نقشه راه ملی CBDC:** در گام بعدی باید طی مدت زمان کوتاهی با همکاری بخش خصوصی و نهادهای عمومی مرتبط، نقشه پیاده‌سازی و اجرای پایلوت برنامه CBDC را با عاملیت چند بانک (خصوصی و دولتی) و همکاری بخش خصوصی در چند شهر کوچک منتشر کند. سپس نقشه راه ملی پروژه CBDC کشور به صورت زمان بندی شده توسط بانک مرکزی منتشر شود تا علاوه بر اخذ نظارت کارشناسان، فعالان اقتصادی نیز خود را مهیای تغییرات ناشی از آن کنند. هم چنین لازم است فازهای آزمایش پروژه دیجیتال تومان، هم زمان با تحقیقات این حوزه به صورت جدی پیگیری شود و اطلاعات آن در اختیار فعالان اقتصادی و عموم مردم قرار گیرد.

● **تعاملات مشترک با بانک‌های مرکزی سایر کشورها:** یکی از موضوعات بسیار مهم در این تحول دیجیتال، کاهش هزینه‌های مالی در پرداخت‌های فرامرزی است؛ لذا لازم است بانک مرکزی زمینه همکاری‌های مشترک با بانک‌های مرکزی کشورهای هم‌سوی و با تجارت بالا نظیر روسیه، چین، ترکیه و... را برقرار کند.

● **توجه به ابعاد حقوقی و الزامات قانونی CBDC در مقررات پولی و بانکی:** با توجه به تجارب بین‌المللی، کشورهایی نظیر چین و فرانسه گام‌هایی را در زمینه تغییر قوانین پولی و بانکی لازم برای انتشار CBDC برداشته‌اند؛ اما دلایلی نظیر عدم اجماع در مبانی، طراحی جزئیات، نقش‌های نهادی و ریسک‌های ناشی از ثبات مالی باعث شده است که تغییرات لازم در مقررات پولی و بانکی، شفاف و واضح نباشند.

سایر پیشنهادها شامل «ورود جدی نهادهای پژوهشی و دانشگاه‌ها»، «استفاده از ظرفیت و دانش بخش خصوصی»، «عدم شتاب‌زدگی و لزوم ارزیابی مقررات محتاطانه، ریسک، انحصار و تعارض منافع» است.

جمع‌بندی

ارزهای دیجیتال، نوع جدیدی از پول‌اند که امروزه از محبوبیت زیادی برخوردار هستند. برخی از این ارزها توسط هیچ نهادی مدیریت نمی‌شوند و برخی توسط نهادهایی نظیر بانک مرکزی منتشر و مدیریت می‌شوند. در این پژوهش، ماهیت این ارزها، ویژگی‌ها و فرصت‌های آن‌ها در فضای تحریم‌های بانکی مورد بررسی قرار گرفته و پیشنهادهایی جهت انتشار ارزهای مذکور به بانک مرکزی ارائه شده است. یکی از مهم‌ترین پیشنهادها، «تشکیل کارگروه اقدام ویژه انتشار ارز دیجیتال بانک مرکزی ذیل رئیس‌کل» به منظور جبران عقب‌ماندگی بانک مرکزی ایران از کشورهای دیگر در این حوزه و باهدف دستیابی به ابتکارات نوین و نیز «تعامل مشترک با بانک‌های مرکزی دیگر کشورها» به منظور توسعه راهکارهای مشترک است.

درباره پژوهش

این مطالعه توسط حسین فکری در شرکت گروه مشاوران مدیریت و مطالعات راهبردی تدبیر در سال ۱۴۰۰ انجام شده است.

هم چنین پیام‌رسان سوئیفت، مورد هدف قرار داده است. این دو نقطه مرکزی باعث شده است که کشور در مبادلات خارجی خود با مشکل مواجه باشد. هم چنین استفاده از ارزهای واسط جهان نظیر دلار و یورو باعث شناسایی نهادهای تحریم‌کننده از طریق بانک‌های کارگزار شده است. نکته قابل تأمل در همه طراحی‌هایی که تاکنون برای CBDC انجام شده، حذف این سه عامل در زیرساخت‌های پرداختی است.

اولاً کشورها به ارز مرجع خود تکیه دارند، ثانیاً از زیرساخت‌هایی نظیر بانک‌های کارگزار و سوئیفت به طور کامل مستقل می‌شوند و این تغییر واسطه‌های مالی در سطح زیرساخت بین‌الملل، آینده روشن و مستقلاً را در زیرساخت‌های مالی نوید می‌دهد. از طریق روش‌های مختلف می‌توان از CBDC ها در پرداخت‌های فرامرزی استفاده کرد؛ نخست آنکه از CBDC ملی یک کشور می‌توان برای پرداخت در محدوده ارزی دیگری استفاده کرد (پیش‌بینی می‌شود که یوان دیجیتال چین نقشی را در بسیاری از کشورها ایفا کند، نظیر نقش دلار در شیوه پرداخت سنتی).

این امر می‌تواند کارایی پرداخت را افزایش دهد؛ اما ریسک‌های بالقوه‌ای را نیز برای کشور مقصد به همراه داشته باشد. با استفاده از روش دیگر می‌توان در طراحی سیستم‌های CBDC ملی هر کشور، قابلیت همکاری و هم‌بستگی با سیستم پرداخت کشور دیگر را در نظر گرفت. این امر می‌تواند شامل کاهش موانع عضویت در هر دو سیستم یا استفاده از استانداردهای بین‌المللی در توسعه زیرساخت‌ها (نظیر استفاده از استانداردهای پیام‌رسانی بین‌المللی ISO ۲۰۲۲) باشد. در سطحی بالاتر، هماهنگی میان سیستم‌ها می‌تواند به ترتیبات مشترک تجاری مانند ایجاد عامل تسویه حساب تعیین شده میان سیستم‌ها برای پرداخت‌ها، گسترش یابد. بانک مرکزی روسیه اعلام کرده است که ارز دیجیتال ملی با پشتوانه روبل می‌تواند ابزاری برای مقابله با تحریم‌ها باشد.

به گفته این بانک، همین ویژگی یکی از دلایل اصلی راه‌اندازی چین ارزی است. بانک مرکزی روسیه گفته است که روبل دیجیتال به کاهش ریسک تحریم‌های خارجی که در سال‌های اخیر توسط آمریکا و اتحادیه اروپا علیه روسیه اعمال شده است، کمک می‌کند.

پیشنهاد‌های سیاستی جهت انتشار ارز دیجیتال بانک مرکزی

از آغاز سال ۲۰۲۰ تلاش برای انتشار CBDC جزو اولویت‌های بیشتر بانک‌های مرکزی جهان قرار گرفته است و کشورهای پیشرو، برنامه‌های مستقلاً را برای آن طراحی کرده‌اند. بنابراین برای استفاده از این ظرفیت‌ها به طور ویژه باید در بانک مرکزی کشور به مواردی که در ادامه پیشنهاد می‌شود، توجه کرد:

● **تشکیل کارگروه اقدام ویژه CBDC ذیل رئیس‌کل:** برای جبران عقب‌ماندگی بانک مرکزی کشور از کشورهای دیگر در این حوزه و باهدف دستیابی به ابتکارات نوین، پیشنهاد می‌شود بانک مرکزی در برنامه‌ای فوری ضمن تخصیص بودجه‌ای ویژه، دستور تشکیل کارگروهی را برای انجام اقدامات مرتبط در زمینه تحقیق، توسعه و پیاده‌سازی CBDC صادر کند.

شناسایی مسائل اولویت‌دار اقتصاد ایران

بررسی شاخص‌های اقتصادی، شناسایی مسائل و ظرفیت‌های اقتصاد ایران و ارائه راهکارهای عملیاتی مبتنی بر ظرفیت‌های شناسایی شده

سیدجواد سادات

حل مسائل و چالش‌های اقتصاد ایران با تمرکز بر ظرفیت‌های داخلی و فرصت‌های خارجی کشور امکان‌پذیر است. با در اختیار داشتن تصویری واقعی از اقتصاد ایران می‌توان مسائل اصلی آن را شناسایی کرد. علاوه بر این شناسایی مهم‌ترین ظرفیت‌های اقتصاد کشور جهت بهره‌برداری سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی، اقدامی ضروری است. براساس ظرفیت‌های شناسایی شده و به واسطه تحلیل مضمون اسناد و نظرات نخبگان اقتصادی، می‌توان راهکارها و اقداماتی عملیاتی را ارائه داد. این راهکارها باید به گونه‌ای باشند که حوزهٔ نقش‌آفرینی هریک از نهادها را به تفکیک مشخص کنند تا تمامی نهادها به صورت هماهنگ در مسیر رفع مشکلات اقتصادی گام بردارند.

خارجی) و «سهم پایین ایران از بازار انرژی جهانی» مسائل اولویت‌دار اقتصاد کشور را تشکیل می‌دهند.

●● توصیه‌های سیاستی جهت رفع مسائل اقتصاد

این پژوهش با تمرکز بر ظرفیت‌ها و فرصت‌های اقتصاد ایران، راهکارهای عملیاتی مبسوطی را برای حل مسائل و چالش‌های اقتصاد ایران ارائه کرده است. دستیابی به این راهکارها نتیجهٔ تشکیل یک ماتریس ۶*۱۰ است؛ به طوری که در هریک از سطرها این ماتریس، ظرفیت‌های اقتصاد ایران و در هریک از ستون‌های آن، مسائل و چالش‌های اقتصاد کشور گنجانده شده است. در مرحلهٔ بعدی به واسطهٔ بهره‌گیری از روش طوفان فکری حول ماتریس ظرفیت‌ها و چالش‌ها، توصیه‌های سیاستی و راهکارهای عملیاتی استخراج شده است. همچنین از طریق فراتحلیل، گزارش‌های معتبر داخلی، بین‌المللی و نظرات نخبگان دسته‌بندی شده‌اند. داده‌های این ماتریس، نتایج حاصل از بررسی مسائل اقتصاد ایران و شناخت ظرفیت‌های کشور است که از طریق فراتحلیل گزارش‌های معتبر داخلی، بین‌المللی و نظرات نخبگان بدست آمده است. همچنین حوزهٔ نقش‌آفرینی هریک از نهادها به تفکیک بیان شده است. در ادامه به راهکارهای ارائه‌شده اشاره می‌شود:

- ۱) اعمال تحولات ساختاری و ایجاد نهادی «تنظیم‌گر» جهت همگرایی و اثربخش‌ساختن عملیات نهادهای مربوطه در حوزهٔ «محرومیت‌زدایی و پیشرفت منطقه‌ای»؛
- ۲) تأسیس نهادی مستقل به منظور حمایت از کسب‌وکارهای کوچک و متوسط (SME) توسط هیئت دولت؛
- ۳) اصلاح ساختاری بودجه مبتنی بر تأمین منابع درآمدی پایدار، مدیریت هزینه‌ها و مصارف عمومی؛

●● ضرورت و اهداف پژوهش

دولت سیزدهم در مقطعی کشور را تحویل گرفته است که با انباشتی از مسائل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی و از همه مهم‌تر زیست‌محیطی با سطح پیچیدگی بالا مواجه است. هنگامی که کشور با شبکه‌ای از مسائل مواجه باشد، بدون شک چندین مسئلهٔ اصلی و محوری وجود دارد که حل آن‌ها باعث رفع تعدادی دیگر از مسائل یا تسهیل در حل مسائل وابسته به آن مسئلهٔ محوری خواهد شد. لذا براساس این باور، فرضیهٔ پایان یافتن تمامی مسائل کشور با یک مسئلهٔ سیاسی و یا اقتصادی کاملاً رد می‌شود. بنابراین برای رفع دره‌متنیدگی این مسائل با یکدیگر، ضروری است که پاسخ‌هایی فرارشته‌ای و موضوعی ارائه شود. همچنین برای حل یک مسئلهٔ اقتصادی در شرایط فعلی کشور، باید راهکارهایی از جنس اجتماعی، فرهنگی و حتی سیاسی ارائه شود.

●● نظام مسائل کشور

یکی از مهم‌ترین دارایی‌های دانشی مراکز پژوهشی و اندیشگاهی کشور، نظام مسائل و اولویت‌بندی مسائل کشور است. در این پژوهش، براساس گزارش‌های سالانهٔ «مرکز پژوهشی آینده‌بان از سال ۱۳۹۳ تا ۱۳۹۷»، گزارش «ایران؛ فرصت رشد یک تریلیون دلاری مؤسسه مکنزی»، گزارش «اولویت‌ها و راهبردهای مجلس شورای اسلامی در دورهٔ دهم»، گزارش «مرکز رند (RAND) دربارهٔ ایران در سال ۲۰۱۵» و... نظام مسائل کشور شناسایی شده است. شکل صفحهٔ بعدی، شبکهٔ مسائل ایران را نشان می‌دهد. براین اساس و مبتنی بر یافته‌های پژوهش، «تأثیر کرونا بر اقتصاد ایران»، «کسری بودجه دولت»، «تورم افسار گسیخته»، «عدم تعادل در بازار کار»، «انحراف در خصوصی‌سازی و پیامدهای منفی آن»، «قاچاق و فریبگی اقتصاد زیرزمینی»، «ناامنی غذایی»، «سقوط سرمایه‌گذاری داخلی و

هیئت اندیشه‌ورز
اقتصاد و الگوی
بیشرفت اسلامی

نظام مالیاتی عادلانه بر محور مالیات بر درآمد اشخاص

بررسی اهمیت، مبانی، الگوها و تجارب مالیات بر درآمد اشخاص در ایران

علی نصیری اقدم

مالیات یکی از مهم‌ترین ابزارهای حکمرانی است که در اختیار دولت‌ها قرار دارد. نخستین جنبهٔ اهمیت مالیات، نقشی است که این ابزار در تأمین مالی مخارج دولت‌ها ایفا می‌کند. دولت‌ها برای تأمین کالاهای عمومی، درونی‌سازی آثار خارجی، پشتیبانی از رقابت در فعالیت‌های اقتصادی، زمینه‌سازی برای توزیع عادلانهٔ مواهب و مشارکت همگانی در اقتصاد، عهده‌دار وظایفی هستند. آن‌ها برای تأمین مالی این وظایف، به منابع مالی پایدار و مشروع نیاز دارند؛ منابعی که همواره در دسترس باشند و از نظر مردم، تعلق این درآمدها به دولت مشروع باشد. اگر دولت‌ها نزد مردم مشروعیت بیابند، می‌توانند برای کسب درآمد، پوشش هزینه‌های خود و ایجاد ثروت از ابزارهای مالیاتی استفاده کنند؛ بنابراین، این ابزار مالی در جعبه‌ابزار حکومت از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

هنر عدول از تعریف «هیگ-سایمونز» برای مالیات‌ستانی، ناقض برابری است؛ لذا نباید بدون توجه، چنین عدول‌هایی را پذیرفت. معمولاً در عمل پذیرفته می‌شود که مخارج مربوط به حوادث غیرمترقبه، درمان و آموزش فرزندان، کمک به خیریه‌ها، بهرهٔ تسهیلاتی که برای خرید مسکن اول اخذ شده و نیز هزینهٔ تعمیر و نگهداری محل سکونت، از درآمد «هیگ-سایمونز» افراد کسر شود؛ با وجود این، هرگاه دولت چنین کسوراتی را می‌پذیرد و متحمل مخارج مالیاتی می‌شود، باید اثر این مخارج، قابل رقابت با آثار مخارج بودجه‌ای دولت باشد.

آنچه که در بکارگیری یک ساختار مالیاتی (چارچوب نرخ‌های نهایی مالیات و بازه‌های درآمدی مرتبط) اهمیت دارد، هدف نظام مالیاتی است. باید مشخص شود که برای سیستم مالیاتی تصاعدی چقدر تمایل وجود دارد و برای تصاعدی شدن سیستم تا چه حد می‌توان بر حسب کارایی هزینه کرد. به منظور دستیابی به این اهداف، لزومی ندارد که سیستم، شامل بازه‌های درآمدی متعدد و نرخ‌های نهایی زیاد باشد؛ با یک ساختار ساده‌تر هم می‌توان به اهداف دست یافت و از پیچیدگی سیستم، افزایش هزینه‌های تمکین، رسیدگی و ایجاد انگیزه برای فرار یا اجتناب مالیاتی پرهیز کرد.

سیستم مالیات بر درآمد جامع به خوبی می‌تواند ویژگی‌های مالیات بر درآمد اشخاص را به شرح پیش گفته تأمین سازد؛ با این حال، الگوی مذکور، تنها الگوی ممکن نیست و در عمل، الگوهای دیگری از مالیات بر درآمد اشخاص بکار گرفته شده است. الگوی مالیات بر درآمد دوگانه باهدف افزایش انگیزه‌های سرمایه‌گذاری، تقویت بهره‌وری نیروی کار و افزایش دستمزدها، میان درآمد سرمایه و نیروی کار تمایز قائل می‌شود. این الگو درآمد سرمایه را با نرخ پایینی و ثابت و درآمد نیروی کار را به صورت تصاعدی و با نرخ‌هایی

●● ضرورت و اهداف پژوهش

امروزه دولت مدرن، سه نقش یا وظیفه را در اقتصاد برعهده دارد: اصلاح توزیع درآمد، تخصیص منابع و ایجاد ثبات. مالیات بر درآمد اشخاص در هر سه زمینه، ابزاری است که به کار دولت‌ها می‌آید؛ اما مهم‌ترین کارکرد این ابزار، بازتوزیع درآمد است. اگرچه عوامل متعددی بر نابرابری مؤثر هستند، اما مالیات بر درآمد می‌تواند در پایان هر دورهٔ مالی، اقتصادی را که از نظر توزیعی در نقطهٔ عدم تعادل به کار خود خاتمه داده است، به نقطهٔ شروع مناسب بازگرداند؛ هم‌چنین می‌تواند زمینهٔ لازم را برای رقابتی فراگیر در دورهٔ آتی فراهم سازد و علاوه بر این، دولت را از اتخاذ سیاست‌های غیربهبه‌بخش برای تأمین برابری بی‌نیاز کند. این ابزار به دولت کمک می‌کند با کمترین مداخله از حصول برابری موردنظر اطمینان حاصل کند. در این راستا، پژوهش پیش‌رو درصدد معرفی اهمیت، مبانی، الگوها، تجارب و دلالت‌های «مالیات بر درآمد اشخاص» است.

●● مبانی مالیات بر درآمد اشخاص و الگوهای آن

تعریف درآمد و دایرهٔ شمول آن، یکی از نکات مهم در طراحی نظام مالیاتی است. طبق تعریف «هیگ-سایمونز»، درآمد شامل هر چیزی است که به شخص قدرت مصرف دهد، خواه از قدرت فوق برای مصرف در یک دورهٔ زمانی استفاده کند، خواه آن را پس‌انداز کرده و به ثروت خود بیفزاید. در این معنا، علاوه بر درآمد کار و سرمایه، عایدی‌های سرمایه هم درآمد محسوب می‌شود؛ لذا برای طراحی یک نظام مالیاتی منصفانه، نمی‌توان از عواید مذکور غفلت کرد. نظام مالیات بر درآمدی که متکی بر درآمد «هیگ-سایمونز» باشد، منصفانه است؛ چراکه با افراد هم‌تراز، برخوردی یکسان (برابری افقی) و با افراد نابرابر، برخوردی نابرابر (برابری عمودی) می‌کند.

منابع شود و سیستم را تبعیض آمیز و ناکارآمد سازد. بنابراین نباید میان درآمدهای ناشی از کار و سرمایه به نفع دومی تبعیض قائل شد؛ به ویژه که با وجود چنین معافیت‌های تبعیض آمیزی، نه تنها نابرابری میان صاحبان سرمایه و دستمزد بگیران طی دو دهه اخیر به شدت افزایش پیدا کرده، بلکه کمکی هم به افزایش تشکیل سرمایه و رشد اقتصادی نکرده است. دوم اینکه مالیات در منابع کسب درآمد باید به صورت علی الحساب حفظ شود؛ نباید با این توجیه که قرار است در انتها و هنگامی که به جیب شخص واریز شد مالیات آن وصول شود، مالیات در منبع را حذف کرد؛ چرا که مالیات در منبع اولاً جریان اطلاعاتی برای دولت ایجاد می‌کند؛ ثانیاً کسب درآمد دولت را به سال بعد موکول نمی‌کند؛ ثالثاً به افراد انگیزه می‌دهد که برای حساب و کتاب و استرداد اضافه مالیات پرداختی در منبع به دولت مراجعه کنند و اظهارنامه بدهند. سوم اینکه اگرچه یکپارچه سازی نظام مالیاتی و یارانه‌ای یک انتخاب سیاستی است، اما وجود آن، اثربخشی توزیعی سیستم را افزایش می‌دهد؛ هم چنین طیف وسیعی از افراد کم درآمد را به حامیان سیستم بدل کرده و به دولت اجازه می‌دهد سیاست‌های غیربهبهینه خود را که باهدف حمایت از محرومان در دستورکار قرار داده بود، با سهولت بیشتری رها کند. چهارم اینکه هر شهروند در این نظام باید فارغ از سن، جنسیت و مذهب، یک مؤدی بالقوه محسوب شود و ورود و خروج پول به حسابش او را به یک مؤدی بالفعل تبدیل کند. هم چنین باید منشأ پول‌های واریزی به حساب‌هایشان یا پول‌های پرداختی بابت تملک دارایی‌ها را اظهار و تأیید کنند. هر پولی که منشأ آن اظهار نشود نباید قابلیت استفاده داشته باشد و هر پولی که اظهار شد، اما از نظر مالیاتی در سایر منابع درآمدی تعیین تکلیف نشده بود، باید به مثابه هدیه تلقی شده و مشمول مالیات شود.

جمع‌بندی

در این پژوهش، نظام مالیات بر درآمد ایران توصیف و مهم‌ترین کاستی‌های آن به تصویر کشیده شد؛ از جمله کاستی‌های مالیات بر درآمد ایران این است که اگر فزاینده نابرابری نباشد، کاهنده آن هم نیست؛ از این رو دولت، فاقد مهم‌ترین ابزار لازم برای استقرار اقتصاد در نقطه‌ای مناسب برای شروع بازی است. سیستم مذکور نه تنها نابرابری درآمدی میان خانوارها را کاهش نمی‌دهد، بلکه نابرابری کارکردی میان دستمزد بگیران و صاحبان درآمدهای سرمایه را افزایش می‌دهد. سیستم کنونی فرار مالیاتی را ممکن ساخته و نقش چندانی در تأمین مالی دولت ایفا نمی‌کند. با حرکت به سمت مالیات بر درآمد اشخاص، می‌توان این نقص‌ها را مرتفع ساخت؛ با این حال، دستیابی به چنین هدفی مستلزم طراحی مناسب و اجرای کارآمد نظام مالیات بر درآمد اشخاص است؛ از جمله مواردی که باید به آن‌ها توجه داشت می‌توان به «حذف معافیت در منابع کسب درآمد»، «پیوند نظام مالیاتی با نظام یارانه‌ای» و «امکان پذیر ساختن ردیابی درآمدهای مؤدیان با استفاده از ابزارهای مختلف» اشاره کرد.

درباره پژوهش

این مطالعه در هیئت اندیشه‌ورز اقتصاد و الگوی پیشرفت اسلامی توسط علی نصیری اقدام در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

بالتر مشمول مالیات می‌سازد. الگوی سوم، الگوی مالیات بر درآمد یکنواخت است که با همه منابع کسب درآمد به ترتیبی یکسان برخورد می‌کند؛ اما سیستم تصاعدی نیست و همه درآمدها هنگام تحصیل با نرخ ثابت مشمول مالیات می‌شوند. هر یک از الگوهای پیش گفته مزایا و معایب خود را دارند؛ با این حال، اگر هدف اصلی، تبدیل مالیات بر درآمد به یک ابزار کارآمد جهت دستیابی به اهداف توزیعی باشد، الگوی مناسب، مالیات بر درآمد جامع است؛ ضمن اینکه اغلب مزایای ذکر شده برای سایر الگوهای دیگر را می‌توان با تعدیل اندکی در الگوی مالیات بر درآمد جامع به دست آورد؛ مثلاً می‌توان با کاهش تعداد بازه‌های درآمدی و نرخ‌های نهایی مالیات، ضمن بازنمایی الگوی مالیات بر درآمد یکنواخت، به اهداف توزیعی هم دست یافت. کاهش نرخ‌های نهایی مالیات، برخی آثار مورد انتظار سیستم مالیات بر درآمد دوگانه را نیز تأمین می‌کند؛ برای مثال، این دغدغه که بعضی از اشکال عایدی سرمایه به طور کامل قابل مالیات‌ستانی نیست و بهتر است مالیات بر درآمد سرمایه یکنواخت باشد، از طریق ساده‌سازی ساختار مالیات بر درآمد جامع، قابل برآورد است.

الگوی قانونی مالیات بر درآمد در ایران

مالیات بر درآمد در ایران از نوع تفصیلی است و بر هر درآمدی در منبع آن و حتی الامکان، هنگام تحقق آن مالیات وضع می‌کند. هر درآمدی نرخ‌ها و معافیت‌های خاص خود را دارد و مطابق با ترتیبات قانونی مختص به خود وصول می‌شود. در سازمان امور مالیاتی نیز برای وصول هر یک از این مالیات‌ها ترتیبات اجرایی مخصوص آن منبع وجود دارد. بعضی منابع درآمدی مشمول مالیات نیستند (مثل عایدی سرمایه)، بعضی از آن‌ها به عنوان درآمد شناسایی شده‌اند؛ اما به طور کامل معاف‌اند (مثل درآمد کشاورزی) بعضی دیگر تا اندازه‌ای از معافیت بهره‌مندند (مثل درآمد اجاره) و برخی نیز مشمول مالیات هستند (مثل درآمد حقوق و مشاغل). در این نظام، حتی اگر هیچ فرار و اجتنابی در پرداخت مالیات وجود نداشته باشد، بی‌انصافی موج می‌زند و نابرابری افزایش می‌یابد؛ ممکن است دو نفر با درآمد یکسان، بارهای مالیاتی به غایت متفاوتی را به دوش بکشند و بعید نیست که فردی پردرآمد نسبت به فردی کم‌درآمد مالیات کمتری بپردازد.

مسیر پیش‌رو برای اصلاح نظام مالیات بر درآمد در ایران

نظام مالیات بر درآمد اشخاص، ظرفیت بسیاری برای اصلاح توزیع درآمد دارد و می‌تواند منبع مناسبی جهت کسب درآمد دولت تلقی شود و نقش تخصیصی و تثبیتی مؤثری را در اقتصاد ایفا کند. برای حرکت به سمت چنین نظام مالیاتی، لازم است محورهای زیر مورد توجه قرار گیرند. نخست اینکه هر معافیتی در منبع کسب درآمد به مثابه تیری در قلب این نظام مالیاتی است؛ هم چنین حفظ معافیت‌های موجود و عدم وفاق سیاسی روی جرح و تعدیل آن‌ها موجب کاهش اثربخشی مالیات بر درآمد اشخاص می‌شود. دانش بنیان بودن، صادراتی بودن، کشاورزی بودن، در منطقه محروم بودن و ... نباید باعث اولویت یک منبع درآمدی بر دیگر

مرکز راهبری
برهان

بررسی فرصت‌ها و تهدیدهای امارت اسلامی برای جمهوری اسلامی ایران

بررسی وضعیت عمومی مردم در افغانستان پس از ظهور طالبان، تحلیل سیاسی وضع موجود امارت اسلامی و پیشنهادهایی برای شروع تعامل با افغانستان

علی تقی‌زاده

«امارت اسلامی» نامی است که حکومت طالبان برای معرفی خود از آن استفاده می‌کند. دورهٔ اول حکومت طالبان در افغانستان طی سال‌های ۱۹۹۶ تا ۲۰۰۱ بوده است. در سال ۲۰۲۱ دورهٔ دوم حکمرانی طالبان در افغانستان آغاز شد. لذا قدرت‌یابی دوبارهٔ طالبان در افغانستان موجب ارائهٔ دیدگاه‌های متفاوتی در زمینه‌های سیاسی و امنیتی شده است. برخی اندیشمندان، ظهور دوبارهٔ طالبان را تهدید و برخی دیگر آن را فرصتی برای جمهوری اسلامی ایران قلمداد می‌کنند. بررسی ریشه‌ای تحولات افغانستان و آشنایی با ویژگی‌های ایدئولوژیک طالبان می‌تواند فرصتی برای جمهوری اسلامی ایران باشد تا از روی کارآمدن یک حرکت ایدئولوژیک اسلامی در همسایگی خود، بیشترین بهره را ببرد.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

پس از انقلاب اسلامی ایران، مسئلهٔ افغانستان همواره به دلایل مختلفی مانند ویژگی‌های ژئوپلیتیکی، اشتراکات فرهنگی-تمدنی و حضور انبوه مهاجران افغانستانی در ایران، جزء مهم‌ترین مسائل سیاست خارجی کشور محسوب شده است. تحولات اخیر افغانستان که موجب سقوط حکومت «اشرف غنی» و شکل‌گیری مجدد امارت اسلامی شد، توجه عموم کارشناسان و تحلیل‌گران را به مسئلهٔ افغانستان دوچندان کرد. در این دوران به دلایل مختلفی نظیر پیچیدگی مسئله و وجود ذی‌نفعان مختلف، انعکاس‌های رسانه‌ای با جهت‌گیری سیاسی همراه بوده است. به همین دلیل، رسانه‌ها نتوانسته‌اند تصویری واقعی و منصفانه را از حقایق موجود در افغانستان نشان دهند. از این رو گروه سیاست خارجی برهان برآن شد که حضوری میدانی در افغانستان داشته باشد تا اولاً شناختی واقعی و به‌دور از فضا سازی رسانه‌ها نسبت به مسائل روز این کشور پیدا کند و ثانیاً تعریف چند پروژۀ مشخص عملیاتی را مورد امکان‌سنجی قرار دهد. در این سفر به منظور حصول شناخت واقعی نسبت به نظام مسائل افغانستان، محورهایی نظیر نسبت مردم افغانستان با طالبان و امارت اسلامی، بررسی میزان تغییر طالبان نسبت به حکومت پیشین آن‌ها، میزان اسلامی بودن یا قومی بودن حرکت طالبان و بررسی دقیق‌تر جریان طالبان از منظر سیاسی مورد بررسی قرار گرفته است.

●● وضعیت عمومی مردم در افغانستان

بررسی‌ها نشان می‌دهند که مردم افغانستان در مقایسه با دولت قبلی از وضعیت جدید راضی هستند. هم‌اکنون بزرگ‌ترین مشکل مردم، وضع اقتصاد و معیشت است. شغل‌ها در کوتاه‌مدت

از بین رفته و اجناس خوراکی گران شده است. قیمت گاز و بنزین هم به شدت در حال افزایش است. یکی دیگر از مشکلات، کمبود ارز و درخواست بالا برای خارج کردن وجوه از بانک‌ها است. در زمینهٔ امنیت نیز تا پیش از روی کار آمدن طالبان گاهی طی یک روز، سه الی چهار انفجار در کابل رخ می‌داد. طبق اظهارات مردم، طالبان در حاشیهٔ انفجارهای هدفمند نسبت به عناصر دولتی و آمریکایی از ایجاد ناامنی برای مردم عادی ابایی نداشت. فساد اداری تقریباً از بین رفته است و گذشت زمان، نشان خواهد داد که آیا طالبان می‌تواند ضمن حفظ وضع موجود مانع از ایجاد فساد طبقاتی شود یا خیر. طالبان هنوز نتوانسته است از ظرفیت نیروها و طرفداران خود برای حل مشکلات استفاده کند. بیشتر مردم نظاره‌گر هستند و دخالتی در امور کشور ندارند. فضا برای عموم مردم مبهم است، هرچند طیف سنتی و روستایی افغانستان که بالای ۷۵ درصد جامعهٔ این کشور را تشکیل می‌دهند، به تغییر ایجاد شده خوش بین و امیدوارند.

●● تحلیل سیاسی وضع موجود امارت اسلامی

این بخش، به بررسی و تحلیل وضع سیاسی موجود از منظرهای مختلف پرداخته می‌شود:

● اختلافات داخلی در امارت اسلامی

گاهی گفته می‌شود که کشورهایی مانند ایران و روسیه نتوانسته‌اند طالب سیاسی (دورانی‌ها) را از طالب مجاهد (حقانی) جدا کنند. طالب مجاهد در صحنه می‌جنگد اما طالب دورانی اهل مذاکره است. به نظر می‌رسد که نمی‌توان چندان روی این اختلافات حساب کرد. وجود اختلافات در آغاز دست‌یابی به قدرت طبیعی است؛ اما این اختلافات در حدی نیست که به درگیری درون طالبان منجر شود.

همکاری و تعامل در سطح افراد بالادستی به ثمر نمی‌نشیند. لذا جوانان باید شروع‌کننده این حرکت باشند و نمونه‌هایی را نشان دهند. جوانان ایرانی در این زمینه باید پیشنهادهای اولیه را ارائه کنند و سپس به کمک اندیشکده‌ها به تصمیم‌سازی بپردازند. به تدریج جوانان افغانستانی نیز باید این فضا را بومی‌تر کنند و برای حل مسائل حاکمیت افغانستان پیشنهادهایی داشته باشند. جمهوری اسلامی ایران باید از مزیت‌های نسبی خود در مسیر کمک به افغانستان بهره‌برد. هم‌چنین باید به اداره اسلامی در افغانستان کمک کند تا حکومت این کشور صرفاً تحت نفوذ اداره مدرن چین و روسیه قرار نگیرد. مزیت همسایگی ایران می‌تواند برای اثبات برادری و کمک به برادران افغان نیز مفید باشد و از طریق همکاری‌های اقتصادی به نفع دو طرف تمام شود. هم‌چنین باید با نفوذ و کنترل آمریکا مقابله کرد. راهبرد اخراج آمریکا از منطقه، ارزش همکاری با طالبان را دارد؛ چراکه ایران سال‌ها به دنبال شکست آمریکا در افغانستان و عراق بود؛ اکنون این اتفاق رخ داده و طالبان، اصلی‌ترین گروه درگیر در این فرایند بوده است.

جمع‌بندی

با روی کار آمدن طالبان، این پرسش به وجود آمد که رویکرد ایران در مقابل آن چگونه خواهد بود. برای این منظور، در پژوهش پیش‌رو ضمن بررسی میدانی افغانستان، تحلیل‌هایی از وضعیت این کشور ارائه شد. بررسی‌ها نشان می‌دهند که مردم افغانستان در مقایسه با دولت قبلی از وضعیت جدید راضی هستند. اکنون بزرگ‌ترین مشکل مردم، وضع اقتصاد و معیشت است. هم‌چنین در این پژوهش، وضعیت سیاسی موجود در افغانستان از منظرهای گوناگونی نظیر اختلافات داخلی در امارت اسلامی، رفتار و موضع دیگر اقوام و طالبان و انتخابات، مورد بررسی قرار گرفت. در نهایت، با بررسی امکان تعامل‌پذیری طالبان، چگونگی تعامل مذکور هدف بحث واقع شد. سپس پیشنهادهایی به منظور برقراری تعامل میان امارت اسلامی افغانستان و جمهوری اسلامی ایران ارائه شد.

درباره پژوهش

این مطالعه در مرکز راهبری برهان توسط علی تقی‌زاده در سال ۱۴۰۰ انجام شده است.

رفتار و موضع دیگر اقوام

هویت قومی نخستین عامل هویتی در افغانستان است. امارت از همان ابتدا در ذهن مردم، نماینده قوم پشتون محسوب می‌شد و حتی در دوره اول حکومت نیز بعضی از سنت‌های پشتون به‌عنوان قانون اجرا شد. این سابقه امارت موجب ابهام و ترس بسیاری از اقوام نسبت به حرکت طالبان شده بود. طالبان در این دور از حکومت خود سعی در مدیریت این ابهام‌ها و ترس‌ها دارد. هم‌اکنون اقوام مختلف، راهبردهایی را پیش‌روی خود قرار داده‌اند. بیشتر اقوام غیرپشتون به‌رغم آنکه دل خوشی از پیشینه امارت ندارند، کناره‌گیری از مسئله را اتخاذ کردند. اقوام غیرپشتون نیز فاقد تشکیلات جدی، سازمان‌دهی و پذیرش مردمی‌اند.

طالبان و انتخابات

مسئله مهم دیگر به مشروعیت طالبان بازمی‌گردد. این مسئله از منظرهای مختلفی مورد سنجش قرار می‌گیرد. یکی از منظرها این است که نظر واقعی مردم مهم است یا صندوق رأی؟ در این مورد باید گفت که نظر مردم تابع عوامل بسیاری است. آنچه اکنون مورد نیاز مردم است، مواردی نظیر عدم احساس اختناق، امکان زندگی، دین‌داری، ابزار فرهنگ، رشد و... است؛ در یک کلمه، «نظر واقعی مردم» فارغ از این‌که چگونه کشف شود. نظر مردم از میان همه اقتضائات تعیین می‌شود و رفع مظلومیت

چگونگی تعامل با طالبان

نحوه تعامل با طالبان، مسئله مهمی برای همسایگان و اقوام درون افغانستان محسوب می‌شود. به نظر می‌رسد که اصل قابلیت تعامل چندان قابل تردید نیست اما چگونگی تعامل مورد بحث است. کیفیت تعامل از منظرهای گوناگونی بررسی می‌شود. به نظر می‌رسد که نمی‌توان با زبان سهم‌خواهی و باج‌گیری از پشتون‌ها، جامعه و حاکمیت را متحد و متعادل ساخت. شاید راه معقول، ورود از منظر «اسلامی بودن» و ایدئولوژیک بودن امارت باشد. البته این کار، ساده نیست؛ زیرا بیش از اینکه ادبیات دینی خریدار داشته باشد ادبیات کارآمدی و اثرگذاری مهم است. هم‌چنین افغان‌ها روحیه ضدخارجی دارند و باید این نگاه را در هر ارتباطی لحاظ کرد. از سوی دیگر، آن‌ها نیازمند میانجی‌گری خیرخواهانه میان اقوام و دریافت کمک‌های واقعی دیگری از این قبیل هستند. برخی از این کمک‌ها را کشوری غیر از ایران نمی‌تواند ارائه دهد؛ چراکه پاکستان به شدت درگیر مسائل سیاسی و امنیتی طالبان است و چین و دیگر ابرقدرت‌ها نیز تنها به معامله راهبردی با کشورها روی آورده‌اند. در نهایت، باید گفت که افغانستان نیاز به اتحاد، همدلی و رقابت‌های سالم دارد. تصاحب دولت و نظام سیاسی از طریق کودتا و حرکت نظامی، نباید به رویه تبدیل شود. باید تلاش کرد نظام فعلی تا حد امکان اصلاح شود و راه نقل و انتقالات ذیل پرچم اسلام گشوده شود.

پیشنهادهایی برای شروع تعامل با

افغانستان

آنچه درباره حکومت فعلی افغانستان به نظر می‌رسد این است که

مرکز
رسانه‌ای اندیشه‌ای
شعبه

بررسی روابط جمهوری اسلامی ایران و عراق

آسیب‌شناسی وضعیت فعلی کشور عراق و راهبردهای بلندمدت جمهوری اسلامی ایران در قبال آن

محمد قطرانی

کشور عراق یکی از استراتژیک‌ترین همسایه‌های جمهوری اسلامی ایران است و روابط دو کشور تأثیر قابل توجهی در آیندهٔ هر دوی آن‌ها دارد. رخدادهایی نظیر وقوع جنگ در عراق، حضور آمریکایی‌ها و ظهور داعش در این کشور باعث شده است که تعاملات ایران و عراق در ابعاد مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی در وضعیت مطلوبی نباشد. در ماه‌های اخیر، تحولات بسیاری در روابط دو کشور رخ داده که نیازمند توصیف، آسیب‌شناسی وضعیت فعلی، اتخاذ راهبردهای بلندمدت و اقدامات متناسب با تحولات مذکور است.

ایرانی مقیم عراق، در زمره مسائل مهمی باشد که باید مورد توجه کافی قرار گیرد.

• آرایش نظامی آمریکا و عدم تناسب ساختار و ماهیت نیروی قدس با اهداف راهبردی

استقرار موشک‌های پاتریوت در عراق حتی با فرض خروج آمریکا از این کشور نیز خطرناک و علیه منافع ایران است. علاوه بر این، مسئلهٔ تمرکز آمریکایی‌ها در دو پایگاه نظامی عین‌الأسد (در مناطق سنی‌نشین) و الحریر (در مناطق کردنشین) نیز از حیث راهبردی برای ایران تهدید محسوب می‌شود. یکی از دلایل موفقیت نیروی قدس در نبرد با تروریست‌های داعش، تجربه و دانش نظامی کافی و توان سازماندهی مردم در قالب گروه‌های نظامی بود. به همین دلیل، نیروی قدس توان لازم برای پیش‌برد دیگر ابعاد مهم همکاری از جمله بعد اقتصادی با طرف‌های عراقی را ندارد. برای مثال، در بعد اقتصادی تاکنون هیچ سند همکاری و توافقنامهٔ تجاری محکمی میان دو کشور عملیاتی نشده است. در بعد دینی و ارتباط با مرجعیت عراق نیز وضعیت مشابهی وجود دارد و نمی‌توان شرایط فعلی را متناسب با راهبردهای جمهوری اسلامی دانست. اینک نمایندگی جمهوری اسلامی در عراق به یک نهاد نظامی محدود شده است و همین امر به عدم پیشبرد همه‌جانبهٔ روابط دو کشور انجامیده و بهانه‌ای برای شانه‌خالی‌کردن برخی نهادهای داخلی از همکاری با نیروی قدس در زمینه‌های غیرنظامی را فراهم ساخته است.

• محدود بودن تعاملات به گروه‌های سیاسی

از سال ۲۰۰۳ تاکنون، ساختار سیاسی حاکم بر عراق همواره متأثر از تصمیمات گروه‌ها و احزاب سیاسی شکل گرفته است؛ از این رو برنامه‌های جمهوری اسلامی نیز تحت تأثیر این شرایط، غالباً از طریق تعامل و رابطه با این گروه‌ها پیش‌رفته است. با وجود این، تحولات اخیر در عراق نشان داد که محدود ساختن سطح تعاملات به گروه‌های سیاسی نمی‌تواند نتیجهٔ مورد نظر را رقم بزند.

• ضرورت و اهداف پژوهش

کشور عراق به‌عنوان همسایه‌ای که بیشترین مرز خاکی را با جمهوری اسلامی ایران دارد، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. علاوه بر این، قربت جغرافیایی، روابط دیرینهٔ دو ملت، تشابهات فرهنگی گسترده و... باعث شده است که روابط موجود میان ایران و عراق، فراتر از همسایه باشد و پیشرفت و سعادت هریک از این دو، پیشرفت و سعادت دیگری قلمداد شود. روابط جمهوری اسلامی با دولت عراق در سال‌های پس از سقوط نظام بعث همواره مثبت ارزیابی شده است. در ماه‌های اخیر، اتفاقات متعددی در روابط دو کشور رخ داده است که لزوم بازنگری و تصحیح عملکردهای نادرست، تقویت و تأکید بر رویکردهای صحیح را بیش‌ازپیش ضروری می‌سازد.

• توصیف و آسیب‌شناسی رابطه ایران و عراق

با بررسی‌های صورت‌گرفته از وضعیت کنونی عراق و شرایط حاکم بر مرادوات دو کشور، مسائلی آشکار شده است که باید مورد آسیب‌شناسی قرار گیرد. برخی از این مسائل عبارتند از:

• فقدان چشم‌انداز همکاری اقتصادی و عدم توجه به ظرفیت‌های فرهنگی میان ایران و عراق

در بُعد اقتصادی، یکی از خلأهای مهم جمهوری اسلامی در تعامل با عراق، فقدان چشم‌انداز بلندمدت برای همکاری اقتصادی با این کشور است. چشم‌اندازی که علاوه بر تأمین منافع اقتصادی، منافع سیاسی و راهبردی جمهوری اسلامی را نیز تأمین کند. برای مثال، اکنون فاقد چشم‌اندازی که توصیف‌کنندهٔ وضعیت صادرات برق و گاز به عراق طی ۱۰ سال آینده باشد که هم منافع اقتصادی ایران را تأمین کند و هم نفوذ آمریکا در این بخش کنترل شود. در بُعد فرهنگی نیز حضور دانشجویان، طلاب عراقی و پناهندگان جنگی در ایران از یک‌سو و حضور طلاب ایرانی در شهرهایی مانند نجف اشرف از سوی دیگر، باعث شده است که مسئلهٔ زیارت، حضور اتباع و طلاب عراقی مقیم ایران و اتباع و طلاب

• اخراج آمریکا از عراق، مذاکرات دولت عراق با آمریکا

باید از تمام ظرفیت‌های موجود علیه ایالات متحده در عراق استفاده شود. مصوبه پارلمان هم‌چنان ظرفیتی قانونی است که باید نهایت بهره‌برداری از آن صورت پذیرد. لازم است سایه تهدید مقاومت (البته تنها به صورت چماق بالای سر و نه رویارویی بالفعل در شرایط کنونی) هم‌چنان بالای سر آمریکا در عراق باقی بماند.

• رابطه با کردها، اهل سنت، مرجعیت و حوزه علمی

محور و رهبر در فضای کردنشین عراق می‌تواند شامل گزینه‌هایی مانند «نیچروان بارزانی» و «برهم صالح» باشد. افرادی چون مسعود و مسرور بارزانی بسیار خطرناک‌اند و باید برای عدم دستیابی آن‌ها به قدرت، از امثال نیچروان و برهم حمایت کرد. ارتباط با مرجعیت عظمای نجف و نهاد دین در عراق باید از طریق نهادها و اشخاص حوزوی صورت پذیرد و شخص یا نهادی با سبقت طلبگی و دارای وزن علمی بالا در حوزه‌های علمیه، متولی پرونده ارتباط جمهوری اسلامی با حوزه و مراجع نجف باشد.

• تقویت توان و محتوای رسانه‌های با تمرکز بر شبکه‌های اجتماعی

اکنون شبکه‌های اجتماعی در عراق در حال گسترش است و با توجه به طیف گسترده جوانان عراقی، ارزانی و سرعت بالای اینترنت در این کشور و نیز عدم کنترل و نظارت بر این شبکه‌ها، دامنه نفوذشان در میان جامعه عراقی روزبه‌روز افزایش می‌یابد. از سوی دیگر راهبرد کلان جمهوری اسلامی پس از شهادت سردار شهید سلیمانی مبتنی بر اخراج آمریکا از منطقه و عراق، تاحد زیادی به آگاه‌سازی مردمی بستگی دارد. لذا رویکرد حمایتی باید از شبکه‌های ماهواره‌ای (که هم‌اکنون بیشتر رنگ حزبی گرفته‌اند) به سمت شبکه‌های اجتماعی برود که کم‌هزینه و پربازده‌تر نیز هستند.

جمع‌بندی

رابطه با عراق برای جمهوری اسلامی ایران که بیشترین مرز خاکی را با این کشور دارد، از اهمیت بسیار زیادی برخوردار است. لذا لازم است که روابط ایران و عراق در ابعاد مختلف مورد بازنگری و آسیب‌شناسی قرار گیرد. این روابط پس از سقوط نظام بعث، مثبت ارزیابی شده اما در این مدت اشتباهاتی رخ داده است که لزوم تصحیح و تقویت روابط را برجسته می‌سازد. از جمله این آسیب‌ها می‌توان به فقدان چشم‌انداز همکاری اقتصادی با عراق و عدم برنامه‌های فرهنگی و رسانه‌ای اشاره کرد. بنابراین لازم است علاوه بر ایجاد برنامه راهبردی اقتصادی و فرهنگی، بر روابط با کردها و اهل سنت و هم‌چنین مرجعیت و حوزه علمی نیز تأکید شود. هم‌چنین باید از تمامی ظرفیت‌های موجود علیه ایالات متحده در عراق به منظور اخراج این کشور استفاده شود.

درباره پژوهش

این مطالعه توسط محمد قمرانی در مرکز رسانه‌های اندیشه‌ای شعوبا در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

• راهبردها و اقدامات جهت همکاری‌ها با عراق

به منظور افزایش همکاری‌های همه‌جانبه با عراق و بهره‌برداری ایران از شرایط موجود، راهبردها و اقداماتی به شرح زیر پیشنهاد می‌شود:

• مدیریت صحنه عراق پس از شهید سلیمانی

وضعیت کنونی عراق به گونه‌ای است که ضرورت حضور همه‌جانبه دستگاه‌های مختلف اقتصادی، فرهنگی، اجتماعی و حتی گروه‌های مطمئن مردمی را در صحنه این کشور محسوس می‌سازد. البته این حضور همه‌جانبه نباید موجب موازی‌کاری، استراتژی‌های مختلف و احیاناً متضاد در صحنه عراق شود. لذا اهمیت مدیریت و استراتژی واحد بر صحنه عراق در عین میدان دادن به دستگاه‌های حکومتی و تشکل‌های مردمی، امری ضروری است که نباید از آن غفلت شود. عاقلانه‌ترین انتخاب در میان گزینه‌های مدیریت واحد بر عراق، سیستمی است که طی سالیان گذشته این فرماندهی را برعهده داشته و فقدان فرمانده سابق، نباید ضعف ساختار و سیستم را به همراه داشته باشد.

• طراحی برنامه بلندمدت همکاری اقتصادی با عراق

به منظور هدفمندسازی و پایداری تعاملات اقتصادی جمهوری اسلامی با عراق باید توافقنامه اقتصادی جامع و مستحکمی میان دو طرف به امضا برسد. این توافقنامه باید متمرکز بر نقاطی خارج از نفوذ و سیطره آمریکا و حول موضوع کلان و مشترکی مانند مراسم اربعین تعریف شود. برای مثال، پروژه‌های حمل‌ونقل جاده‌ای، ریلی یا نیروگاهی، با هدف تأمین نیازهای مراسم اربعین و تداوم فعالیت اقتصادی در طول سال، می‌تواند بخشی از این توافقنامه باشد.

اندیشکدهٔ
فاطر

طرح‌ها و الزامات مقابله با اقدامات آمریکا در غرب آسیا

بررسی و تحلیل اهداف آمریکا در منطقهٔ غرب آسیا و راهکارهای تقابلی جمهوری اسلامی ایران علیه این اهداف

صادق محمدی گاله‌چی

دو کشور ایران و آمریکا پیش از انقلاب اسلامی، رابطه و تعامل گستردهٔ نظامی، اقتصادی و سیاسی داشتند؛ به طوری که ایران به عنوان ژاندارم منطقه و حافظ منافع غرب در خاورمیانه شناخته می‌شد؛ اما پس از انقلاب، روابط همگرایی دو کشور به سمت تعارض و واگرایی پیش رفت. حضور و مداخلهٔ آمریکا در منطقهٔ غرب آسیا از جمله مهم‌ترین مسائلی است که به ایجاد روابط تنش‌زا میان جمهوری اسلامی ایران و آمریکا در مقطع پس از انقلاب منجر شده است. در این راستا هر دو کشور جهت مقابله با نفوذ یکدیگر طرح‌ها و سیاست‌هایی را بکار گرفته‌اند. از جمله اقدامات آمریکا علیه ایران می‌توان به وضع تحریم‌های شدید مالی و تلاش برای منزوی ساختن ایران در سطح منطقه و جهان اشاره کرد.

و برنامه‌ریزی اقتصادی مناسب باشد. از این رو پژوهش حاضر به بررسی بنیان‌ها، اقدامات راهبردی و اهداف آمریکا در غرب آسیا پرداخته و راهکارهای تقابلی جمهوری اسلامی ایران را علیه اهداف آمریکا در منطقه بیان می‌کند.

بنیان‌ها و اقدامات راهبردی آمریکا در غرب آسیا

یکی از مناطقی که در برنامه‌های راهبردی رؤسای جمهور آمریکا جایگاه ویژه‌ای دارد، غرب آسیا است. این منطقه از دیرباز محل تنش میان آمریکا و دیگر رقبای این کشور اعم از شوروی، چین و... بوده است. هم‌زمان با وقوع انقلاب اسلامی در ایران، اهمیت این منطقه در سیاست خارجی غرب دوچندان شد. آمریکا طی سالیان گذشته تلاش کرد به واسطهٔ جنگ، تروریسم، مذاکرات صلح، مبارزه از طریق سلاح‌های کشتار جمعی و... فضایی بحرانی را در منطقه ایجاد کند و با دخالت در این مناطق، سلطهٔ مشروعی را برای خود ایجاد و به آن استمرار بخشد. نظام سرمایه‌داری به رهبری آمریکا در قالب پروژهٔ بحران‌سازی، میانجی‌گری، حملهٔ مسلحانه، مهار طرف‌های منازعه، تأمین تسلیحات، ایجاد پایگاه‌های نظامی و... می‌خواهد حضور و مداخلهٔ خود در منطقه را قانونی و مشروع جلوه دهد. وجود منابع نفت و گاز فراوان، تنوع قومی، مذهبی، اختلافات مرزی کشورها، استقرار رژیم صهیونیستی، گروه‌های تروریستی، تکفیری و... به امواج بحران منطقه دامن زده است.

ضرورت و اهداف پژوهش

مطالعهٔ تاریخ سیاست خارجی ایالات متحدهٔ آمریکا در قبال جمهوری اسلامی ایران نشان می‌دهد که همواره همهٔ رؤسای جمهور این کشور، قبل و بعد از انقلاب بر موقعیت خاص ایران، لزوم تعامل و مداخله در تحولات داخلی ایران و نفوذ در منطقه تأکید داشته‌اند. ماهیت و آرمان‌های داخلی، منطقه‌ای و جهانی انقلاب اسلامی، سبب بروز روابط تنش‌آمیز میان ایران و آمریکا در جهان اسلام به‌ویژه در غرب آسیا شده است.

رؤسای جمهور آمریکا بر مبنای عدم درک صحیح و واقع‌بینانه از ایران و با این مدعا که به نتایج مطلوب‌تری دست یابند، مدتی پس از دستیابی به قدرت، رویکرد اولیهٔ خود در قبال ایران را تغییر دادند. وضع تحریم‌های اقتصادی و سیاسی از جمله راهبردهای اساسی آمریکا علیه ایران بود که به‌طور خاص از دوران اوپاما به بعد به صورت مستمر در حال افزایش و تشدید بوده و تمامی گلوگاه‌های حیاتی اقتصاد و برنامه‌های راهبردی ایران را مورد هدف قرار داده است. آمریکا با حمایت‌های مالی و معنوی از گروهک‌های تروریستی نظیر طالبان، القاعده، جیش‌الاسلام، داعش، جبههٔ النصره و نیز شکل‌دهی به برخی ائتلاف‌های ضدایرانی، نقش مهمی در معادلات امنیت منطقهٔ غرب آسیا و خلیج فارس ایفا می‌کند. در مقابل این راهبردهای پیچیده و درعین حال بنیان‌برافکن آمریکا برای ایران و برنامه‌ریزی مبتنی بر بودجه و زمان مشخص، به نظر می‌رسد که نظام سیاسی ایران باید برای حفظ، بقا و رسیدن به دورهٔ توسعهٔ پایدار، دارای راهکارهای متعدد و متفاوت از لحاظ مدت

- باید میان ارگان‌های مختلف و مهم ایران در حوزه‌های امنیتی، سیاسی و نظامی برای اتخاذ تصمیم راهبردی متقابل، وحدت رویه و عزم ملی واحدی ایجاد شود. هم‌چنین لازم است که ایران به‌منظور ناکارآمدسازی تحریم‌های اقتصادی و جنگ عملیات روانی آمریکا از ظرفیت همسایگان و منابع درونی خود استفاده گسترده کند.
- باید در سیاست خارجی ایران تجدیدنظر صورت پذیرد و با خلق الزاماتی متناسب با پیشبرد اصلاحات عمیق جهت توسعه سیاسی و اقتصادی، تأمین حقوق شهروندی و اتخاذ سیاست‌های آمریکاستیز، برای پیوستن به جامعه جهانی تلاش شود.
- نباید میان سیاست‌ها و راهبردهای دستگاه دیپلماسی کشور و خطوط اصلی دکترین انقلاب اسلامی فاصله و شکافی ایجاد شود. سرمایه‌گذاری روی قدرت موشکی و قدرت نرم جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان ابزارهای اصلی قدرت بازدارنده کشور در داخل و منطقه، باید در دستورکار جدی قرار گیرد.
- سپاه قدس در منطقه تمامی نقشه‌های آمریکا که با صرف هزینه‌های گزاف طراحی شده را نقش بر آب کرده است، آن‌ها برای مقابله بانفوذ و قدرت سپاه در منطقه اقدام به معرفی این نهاد به‌عنوان نهادی تروریستی کرده‌اند؛ لذا از نمایندگان مجلس انتظار می‌رود ضمن طرح حمایت معنوی از این نهاد، بودجه مناسبی را در اختیار آن قرار دهند.

جمع‌بندی

منطقه غرب آسیا از جمله مناطق مهم جهان است که رؤسای جمهور آمریکا در قالب سند راهبردی و سیاست خارجی‌شان اهداف فرهنگی، اجتماعی، سیاسی، نظامی و اقتصادی گوناگونی را در آن دنبال می‌کنند. جمهوری اسلامی ایران به‌عنوان مهم‌ترین مانع تحقق مطلوب اهداف آمریکا در این منطقه مطرح است. از این رو دولت‌های آمریکایی کوشیده‌اند با بهره‌گیری از ابزارهای مختلف نظیر وضع تحریم‌های شدید مالی، حمایت از گروه‌های تکفیری و تروریستی به مقابله با نفوذ ایران در سطح منطقه بپردازند. براین اساس، ضروری است جمهوری اسلامی ایران نیز اقدامات متقابل و بازدارنده‌ای را علیه سیاست‌های آمریکا اتخاذ کند. از جمله این اقدامات بها دادن به پارامترها و نهادهای امنیت‌ساز نظیر نیروهای مسلح، وزارت امور خارجه و سازمان انرژی اتمی در حوزه راهبردی غرب آسیا و تقویت آن‌ها از هر لحاظ برای مقابله با تهدیدات و اقدامات نامتوازن و غیرمتعارف ایالات متحده است.

درباره پژوهش

« این مطالعه در اندیشکده فاطر توسط صادق محمدی گالهی و در سال ۱۳۹۹ انجام شده است..»

اهداف آمریکا در غرب آسیا

رؤسای جمهور آمریکا بر مبنای اهداف سیاست خارجی خود می‌کوشند منافع ملی این کشور را در مناطق مختلف محقق سازند. در همین چارچوب، اتاق فکر آمریکا اهداف مختلفی را برای دخالت در غرب آسیا مدنظر دارد. این اهداف شامل اهداف اقتصادی در قالب «تسلط بر نفت جهان»، «تقابل یورو و دلار»، «از پای درآوردن کشورهای نفت خیز دنیا و تسلط بر سایر منابع موجود در منطقه»، اهداف سیاسی شامل «مقابله با اسلام انقلابی و شیعی»، «تسلط سیاسی در خاورمیانه»، «تهدید و هشدار به گروه‌های سیاسی»، «نهادینه‌سازی فرایند نظام تک‌قطبی جهان»، «تأمین امنیت و تحکیم منابع اقتصادی اسرائیل»، «کاهش نفوذ روسیه در کشورهای آسیای میانه و قفقاز» و «جلوگیری از تکرار انقلاب ایران در کشورهای منطقه» می‌شود.

همچنین آمریکا اهداف نظامی نظیر «ایجاد پایگاه‌های نظامی و ارتشی نوین در منطقه»، «سپر قراردادن نیروهای پاسدار صلح در کشورهای عراق، افغانستان و سایر کشورهای غرب آسیا»، «توسعه فعالیت‌های جاسوسی و تهدید ایران»، «مقابله با جنبش‌های مردمی و حفاظت از حاکمان دست‌نشانده خود» و اهداف فرهنگی - اجتماعی نظیر «تهی ساختن مردم منطقه از فرهنگ و تمدن هزارساله خود»، «ترمیم چهره آمریکا نزد جوانان مسلمان به‌ویژه در خاورمیانه»، «جایگزینی حس مذهبی با نژادپرستی، رفاه‌طلبی و مصرف‌گرایی» و «گسترش فحشا و منکرات در کشورهای اسلامی به‌جای عدالت‌خواهی» را در این منطقه دنبال می‌کند.

راهکارهای تقابلی جمهوری اسلامی ایران علیه اهداف آمریکا در منطقه

پس از وقوع انقلاب اسلامی در ایران، مدل حکمرانی جدیدی در غرب آسیا و جهان اسلام شکل گرفت. جمهوری اسلامی ایران باید در مقابل اهداف مدنظر آمریکا راهبردها و ضرورت‌های خاصی را اتخاذ کند که در ادامه، به مهم‌ترین آن‌ها اشاره می‌شود:

- هدف استراتژیک آمریکا، اعمال سیاست نظامی‌گری و تهاجم جهان به اسلام و ایران به‌عنوان اصلی‌ترین عضو «محور شرارت» عنوان شده است، ایران در چنین شرایطی نمی‌تواند خود را از صحنه کنار کشانده و نسبت به حوادث و وقایعی که در این راستا اتفاق می‌افتد نقشی فعال نداشته باشد. بنابراین، تنها دو راه پیش‌روی ایران قرار دارد؛ یا اینکه تسلیم خواسته‌های زورگویانه و سلطه‌طلبانه شود یا با قوت و قدرت در مقابل زیاده‌خواهی‌ها و سلطه‌جویی‌ها مقاومت کند. در چنین شرایطی بهترین رویکرد، اتخاذ سیاست مقاومت و ایستادگی است.
- با توجه به بدعهدی‌های آمریکا که نمود عینی آن در خروج از برجام مشاهده شد، ایران نیز باید اقدامات متقابل را در دستورکار خود قرار دهد. لذا لازم است که از طریق بها دادن به پارامترها و نهادهای امنیت‌ساز نظیر نیروهای مسلح، وزارت امور خارجه و سازمان انرژی اتمی در حوزه راهبردی غرب آسیا و تقویت آن‌ها از هر لحاظ، برای مقابله با تهدیدات و هرگونه اقدام نامتوازن و غیرعربی ایالات متحده آماده بود.

مؤسسه مطالعات
راهبردی تعلیم و
تربیت برهان

بررسی مدل حکمرانی مدارس مجازی

بررسی حکمرانی مدارس مجازی در ایران و جهان، مسائل و مشکلات آموزش مجازی

محمد آزین

مدرسه مهم‌ترین رکن نظام آموزشی کشور محسوب می‌شود که در اسناد بالادستی نیز به آن اشاره شده است. با شروع فراگیری جهانی بیماری کرونا و تعطیلی طولانی مدت مدارس، مدرسه‌های مجازی اهمیت ویژه‌ای پیدا کرده‌اند. مدارس مجازی نوعی آموزش از راه دور است که از طریق آن‌ها معلمان با دانش‌آموزان در تعامل هستند. مدرسه‌های آنلاین و مجازی احتمالاً در آینده برای دانش‌آموزان و والدین، جذابیت بیشتری می‌یابند، یادگیری الکترونیکی امری عادی می‌شود، فناوری‌های آنلاین باعث افزایش انعطاف دوره‌های آموزشی می‌شود، تحویل مطالب درسی و تحصیلات دانش‌آموزان از طریق اینترنت نیز امری عادی خواهد بود. رشد مدارس مجازی سبب شده است که جوامع درباره مزایا و چالش‌های مربوط به یادگیری آنلاین تعاملی، تأمل کنند.

●● ضرورت و اهداف پژوهش

افزایش دسترسی به اینترنت و بحران فراگیری ویروس کرونا باعث تسریع روند ثبت‌نام در کلاس‌های آنلاین شده است. در این شرایط، دانش‌آموزان می‌توانند یادگیری خود را از طریق مدارس آنلاین ادامه دهند. مزایای این کلاس‌ها می‌تواند شامل آشنایی با فناوری، فرصتی برای تقویت مهارت‌ها و نیز فرصتی برای گذراندن دوره‌های رسمی آموزش و پرورش به‌ویژه در موقعیت‌های بحرانی باشد. همچنین اگر دانش‌آموزی از بیماری مزمنی رنج می‌برد یا در خانه بهتر کار می‌کند، ممکن است مدرسه آنلاین بهترین راهکار برای او باشد. با وجود سودمندی‌های موجود، نگرانی‌هایی درباره مدارس مجازی در سطح کلان و مدرسه وجود دارد. از جمله نگرانی‌های مذکور این است که در این نوع یادگیری نسبت به کلاس‌های حضوری، از کانال‌های اطلاعاتی کمتری برای انتقال اطلاعات استفاده می‌شود. علاوه بر این، دغدغه‌هایی در سطوح سیاست‌گذاری آموزش و پرورش نیز وجود دارد که از مهم‌ترین آن‌ها می‌توان به نظارت، بودجه و اعتبارسنجی مدارس مجازی اشاره کرد. در نظام‌های آموزشی متمرکز، نگرانی از عدم اجرای برنامه درسی، نظارت بر بودجه و ساختار مدرسه از اهمیت بالایی برخوردار است. در این سند، سعی بر آن است که با استناد به اسناد بالادستی به‌ویژه سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، مدل حکمرانی مدارس مجازی ارائه شود.

●● حکمرانی مدارس مجازی در ایران

مدرسه، مهم‌ترین رکن نظام آموزشی هر کشور است که جایگاه و ویژگی‌های آن در اسناد بالادستی بیان شده است. تصمیم‌گیری درباره ایجاد مدارس مجازی در کشور نیازمند مطالعات جدی در زمینه‌های مرتبط با آن و بررسی تهدیدها و فرصت‌های موجود است. از آنجاکه مدارس مجازی بستر استفاده از ابزارهای آموزش

مجازی خواهند بود، نحوه حکمرانی آموزش و پرورش بر این عرصه باید مشخص شود. زیست‌بوم آموزش مجازی شامل سه نوع کلی از بازیگران است:

- ① مخاطب نهایی یعنی والدین، دانش‌آموزان، معلمان و مدارس؛
  - ② طراحان آموزشی و معماران سیستم‌های خرد و کلان آموزش مجازی، ارائه‌دهندگان سرویس، محتوا، وسایل و زیرساخت
  - ③ سیاستگذار و تنظیم‌گر حاکمیتی
- تنظیم روابط این سه دسته از بازیگران و مشخص شدن نقش هر یک در مرحله اول و سپس تعیین نقش‌ها و روابط در سطحی جزئی‌تر، از جمله لوازم شکل‌گیری زیست‌بومی کارآمد، سالم و پایدار به‌شمار می‌آید. چنانچه این اتفاق رخ ندهد، زیست‌بومی معیوب، با کارایی پایین و ناپایدار ایجاد خواهد شد.

●● مسائل آموزش مجازی

فرهنگ‌سازی و تربیت، کارآمدی، عدالت آموزشی، نحوه نظارت و ارزشیابی از جمله مهم‌ترین مسائل مربوط به آموزش مجازی محسوب می‌شوند. شکل‌گیری مدارس مجازی می‌تواند فرصتی را فراهم کند تا بازیگران عرصه تعلیم و تربیت رسمی عمومی، جایگاه و نقش خود را مبتنی بر اصول صحیح بیان‌شده در اسناد بالادستی بازطراحی کرده و نظام تعلیم و تربیت را یک گام به سمت اهداف خود پیش ببرند. این بازتعریف شامل نقش‌های مربوط به خانواده، معلم، مدرسه، وزارت، نهادهای محلی و بخش خصوصی می‌شود.

●● زیرساخت‌های مدارس مجازی

در این بخش، زیرساخت‌های مدارس مجازی معرفی شده است:

- **زیرساخت فناوری:** این زیرساخت‌ها عبارتند از: سیستم‌های زیربنایی مخابرات و ارتباط از راه دور، شبکه‌های اینترنتی، کامپیوترهای شبکه‌ای، نرم‌افزارهای کامپیوتری شامل نرم‌افزارهای سیستم‌های مدیریت یادگیری، ادغام و ترکیب محتوا و مرورگر؛

- وزارتخانه باید سطح بالای حکمرانی این زیست‌بوم را به دست گرفته، نقش خود را به‌عنوان تنظیم‌گر تعریف کرده و بازیگران زیست‌بوم آموزش مجازی را در راستای پیاده‌سازی اهداف تعلیم و تربیت بکار گیرد؛
- تیمی حرفه‌ای و دارای تخصص‌های مرتبط در زمینه تنظیم‌گری و راهبری زیست‌بوم آموزش مجازی تشکیل شود. وظیفه این تیم، معماری و راهبری شکل‌گیری تدریجی و لایه‌لایه زیست‌بوم آموزش مجازی کشور خواهد بود؛
- آموزش مجازی به استفاده از ابزار ارتباطی محدود نمی‌شود. بنابراین لازم است ابزارهای متنوع و کاربرد نحوه کاربری هر یک به مدارس ارائه شود؛
- در صورتی که سرویس‌های موجود، محدودیت‌هایی برای مقیاس‌پذیری دارند، این محدودیت‌ها به‌صورت پله‌ای و با شرایط رشدی که از طرف نهاد تنظیم‌گر تعریف می‌شود، اعمال شوند.

جمع‌بندی

در شرایط کنونی، دسترسی به اینترنت و فراگیری ویروس کرونا باعث شکل‌گیری بیشتر مدارس مجازی شده است. در مدارس مجازی نحوه یادگیری و آموزش تغییر کرده است. در این میان، نقش‌های مربوط به خانواده، معلم، مدرسه، وزارت، نهادهای محلی و بخش خصوصی نیز بازتعریف شده است. شکل‌گیری مدارس مجازی می‌تواند فرصتی را فراهم کند تا بازیگران عرصه تعلیم و تربیت، جایگاه و نقش خود را بر مبنای اصول صحیح بیان شده در اسناد بالادستی بازطراحی کنند. از این رو برای بهبود عملکرد مدارس مجازی لازم است زیرساخت‌های لازم نظیر زیرساخت اقتصادی، فرهنگی، انسانی و فناوری بهبود یابند.

درباره پژوهش

«این مطالعه توسط محمد آرزین، صلاح اسمعیلی گوجار و علیرضا هاشمی‌فر در مؤسسه مطالعات راهبردی تعلیم و تربیت برهان در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.»

- **زیرساخت انسانی:** بازیگران اصلی به کاربران فرایند آموزش مجازی و همچنین دانش، مهارت‌ها، نگرش‌ها، نیازها، ارزش‌ها و نقش‌های آن‌ها اشاره دارد و مؤلفه‌های آن عبارتند از: متخصصان آموزش، یادگیرندگان، کارکنان فنی و مجرب؛
- **زیرساخت فرهنگی-اجتماعی:** این زیرساخت‌ها عبارتند از: بسترسازی فرهنگی از طریق اشاعه فرهنگ استفاده صحیح از فناوری اطلاعات و ارتباطات، پذیرش، اشاعه و اجرای فرهنگ تغییر و نوآوری، کاهش شکاف دیجیتالی و افزایش سواد رسانه‌ای، آداب‌ورسوم و معاشرت شبکه‌ای؛
- **زیرساخت اقتصادی:** زیرساخت‌های مورد نیاز در این بخش عبارتند از: بازاریابی و تجارت الکترونیکی؛ تأمین منابع مالی و شیوه‌های جدید تخصیص منابع سرمایه‌گذاری، هزینه‌های اقتصادی مانند هزینه‌های خرید، نگهداری و ارتقای زیرساخت‌های سخت‌افزاری و نرم‌افزاری.

حکمرانی بر زیست‌بوم آموزش مجازی کشور

زیست‌بوم آموزش مجازی شامل سه نوع کلی «مخاطب نهایی یعنی والدین، دانش‌آموزان، معلمان و مدارس»، «طراحان آموزشی و معماران سیستم‌های خرد و کلان آموزش مجازی، ارائه‌دهندگان سرویس، محتوا، وسایل و زیرساخت» و «سیاستگذار و تنظیم‌گر حاکمیتی» است. تنظیم روابط این سه دسته از بازیگران و مشخص شدن نقش هر یک در مرحله اول و سپس تعیین نقش‌ها و روابط در سطحی جزئی‌تر، از جمله لوازم شکل‌گیری زیست‌بومی کارآمد، سالم و پایدار محسوب می‌شود.

در سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، تقویت شأن حاکمیتی نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در همه ابعاد بیان شده است. همچنین مشارکت ارکان سهیم و مؤثر و بخش عمومی و غیردولتی در تعلیم و تربیت رسمی عمومی نیز در زمره اهداف عملیاتی بیان شده در سند تحول است. در همین راستا برای شکل‌گیری حکمرانی و نحوه تنظیم‌گری مطلوب وزارت آموزش و پرورش، لازم است راهکار یا مجموعه راهکارهایی به شرح ذیل اختیار شوند:

اندیشکدهٔ
حکمرانی انرژی و
منابع ایران

پیامدهای اکتشاف میدان گازی جدید در کشور ترکیه

بررسی ابعاد کشف میدان گازی جدید ترکیه و تأثیر آن بر کاهش سهم واردات گاز این کشور

امیرحسین سوهانکار

کشف منابع گازی در دریای سیاه، امید ترکیه برای کشف میادین هیدروکربوری به‌ویژه در فراساحل را افزایش داده است. حجم ذخایر گازی میدان جدید «ساکاریا» حدود ۳۲۰ میلیارد مترمکعب تخمین زده شده است. کشف این میادین گازی برای ترکیه، منافع احتمالی را به همراه خواهد داشت و شاید اصلی‌ترین اثر آن، افزایش قدرت چانه‌زنی این کشور در قراردادهای واردات گاز باشد. پیش از کشف این میدان نیز، ترکیه با کاهش سرعت رشد تقاضای گاز و روند افزایشی واردات ال‌ان‌جی، سعی داشت وابستگی خود را به واردات گاز کاهش دهد. این کشور اکنون می‌تواند یک گام دیگر به هدف خود نزدیک شود.

افزایش تولید داخلی نفت و گاز و ترغیب سرمایه‌گذاری از سوی شرکت‌های داخلی و خارجی تصویب شد. بعد از تصویب این قانون، سرمایه‌گذاری‌های شرکت نفت ترکیه، TPAO، بر فعالیت‌های اکتشافی فراساحل متمرکز شد. این شرکت مطالعات جامعی در دریای سیاه برای جمع‌آوری داده‌های لرزه‌ای دوبعدی و سه بعدی انجام داد. در سال ۲۰۰۶ این شرکت با همکاری شرکت بی‌پی چاه اکتشافی HPX-1 را در شرق دریای سیاه حفر کرد اما حفر این چاه نتایج امیدبخشی را در پی نداشت. فعالیت‌های اکتشافی ترکیه اخیراً در نواحی فراساحل رونق گرفته و تاکنون تنها کمتر از ۸۰ حلقه چاه حفر شده است که ۱ درصد از آن‌ها چاه‌های اکتشافی در آب‌های عمیق محسوب می‌شوند.

● چاه اکتشافی Tuna-1 در دریای سیاه

حفری چاه Tuna-1 در ۲۰ جولای سال ۲۰۲۰ شروع شد. این چاه توسط کشتی فاتح تا عمق ۳۵۳ متری از سطح دریا (با عمق آب ۲۱۱۵ متر) حفر شده است. این چاه قرار است تا عمق ۴۵۲۵ متری برای شناسایی ذخایر بیشتر در لایه‌های دیگر حفر شود. طبق داده‌های منتشرشده، ذخایر درجای این میدان حدود ۳۲۰ میلیارد مترمکعب است، که بزرگ‌ترین اکتشاف گازی دریای سیاه محسوب می‌شود. یکی از مباحث مهم حول این موضوع، زمان بهره‌برداری و میزان حجم سالیانه تولید گاز از این میدان است. اگرچه هدف‌گذاری ترکیه برای تولید و بهره‌برداری از میدان مذکور در سال ۲۰۲۳ خوش‌بینانه به نظر می‌رسد، اما با توجه به اراده و جاه‌طلبی ترکیه، شاید این کشور بتواند به‌واسطه تلاش مضاعف و همکاری مناسب با شرکت‌های بین‌المللی، تولید گاز را در سال ۲۰۲۳ و همزمان با صدمین سالگرد تأسیس جمهوری ترکیه آغاز کند. با توجه به اینکه

●● ضرورت و اهداف پژوهش

در اواسط ماه اگوست ۲۰۲۰ رجب طیب اردوغان، رئیس‌جمهور ترکیه، خبر از آغاز دوران جدیدی در ترکیه داد. کشف یک میدان گازی در آب‌های ترکیه واقع در دریای سیاه در صورتی که به استخراج حجم قابل توجهی از گاز طبیعی منجر شود، می‌تواند برای اولین بار ترکیه را در مقام تولیدکنندهٔ گاز طبیعی قرار دهد. پس از انتشار این خبر، سوالات و تحلیل‌های بسیاری در این باره در محافل تخصصی حوزهٔ انرژی مطرح شد.

با اکتشاف منابع گازی جدید در ترکیه، امیدهای این کشور برای کاهش واردات گاز بیش از پیش افزایش یافته است. برنامه‌های ترکیه برای کاهش سرعت رشد تقاضای گاز و همچنین روند افزایشی سهم ال‌ان‌جی، سهم واردات گاز این کشور را تحت تأثیر قرار می‌دهد. هم‌اکنون، ایران سالیانه ۹.۶ میلیارد مترمکعب گاز به ترکیه صادر می‌کند که این قرارداد تا سال ۲۰۲۶ پایان خواهد یافت. در این گزارش، ضمن بررسی جوانب اکتشاف میادین گازی در ترکیه، به تأثیر تحولات مذکور بر این کشور و تجارت گاز ایران با ترکیه پرداخته می‌شود. بر اساس نتایج حاصل از این مطالعه، گزینه‌های ایران برای مواجهه با چنین شرایطی ارائه می‌شود.

●● اکتشاف میادین گازی در ترکیه

اکتشاف نفت و گاز در ترکیه در اواخر قرن ۱۹ آغاز شد. اکتشاف نفت با تأسیس جمهوری ترکیه در سال ۱۹۲۳ از اهمیت بالایی برخوردار شد. اولین چاه اکتشافی نسبتاً مدرن در ترکیه روز ۱۳ اکتبر سال ۱۹۳۴ حفر شد و اولین نفت تجاری در سال ۱۹۴۵ در منطقهٔ رامان کشف شد. در سال ۲۰۱۳ قانون شمارهٔ ۶۴۹۱ نفت ترکیه برای

کمتر (تا نصف قیمت فعلی که ۲۷ سنت به ازای هر مترمکعب است) و از طریق قراردادهای کوتاه‌مدت.

گزینه‌های پیش‌روی صادرات گاز ایران

در چنین شرایطی که وابستگی امنیت عرضه انرژی ترکیه به ایران از دست خواهد رفت و منافع اقتصادی نیز به شدت کاهش می‌یابد، ایران سه راه را پیش‌روی خود خواهد داشت:

۱) **قبول شرایط ترکیه در مذاکرات پیش‌رو به منظور حفظ تجارت گاز با این کشور:** در این صورت منافع اقتصادی ایران بیش از پیش کاهش خواهد یافت؛

۲) **جایگزینی ترکیه با سایر کشورهای منطقه:** در صورت حفظ اولویت‌های صادراتی باید به دنبال بازارهای پایدار مانند کشورهای افغانستان و پاکستان بود. برای تأمین این تقاضا لازم است که تولید گاز افزایش و الگوی مصرف گاز در داخل بهبود یابد؛

۳) **عدم صادرات گاز:** در صورت عدم تحقق تقاضای پایدار برای گاز کشور، بهتر است صادرات گاز جزء اولویت‌های مصرف گاز در کشور نباشد. در این صورت، لازم است با تزریق آن به زنجیره با ارزش یا میادین نفتی جهت افزایش یا نگهداشت تولید نفت، حداکثر منافع اقتصادی را کسب کرد.

جمع‌بندی

اکتشاف میادین گازی در ترکیه و چشم‌انداز روشن برای کشف منابع گازی دیگر، می‌تواند ژئوپولیتیک منطقه را با تغییرات بسیاری مواجه سازد. ترکیه با افزایش واردات ال‌ان‌جی و بهره‌برداری احتمالی از این میدان گازی، می‌تواند وابستگی برای صادرات گاز خود تجدید بیندیشد. در چنین شرایطی ایران چند مسیر را پیش‌روی خود خواهد داشت؛ یا شرایط جدید ترکیه در مذاکرات پیش‌رو را بپذیرد یا به دنبال بازار دیگری باشد. در غیر این صورت، صادرات گاز نباید جزء اولویت‌های مصرف گاز باشد، بلکه باید در عرصه‌های دیگر استفاده شود.

درباره پژوهش

این مطالعه در اندیشکده حکمرانی انرژی و منابع ایران توسط امیرحسین سوهانکار در سال ۱۳۹۹ انجام شده است.

هم‌اکنون اطلاعات کافی درباره میدان ساکاریا وجود ندارد، تخمین منطقی حجم سالیانه گاز از این میدان دشوار است. با وجود این، برای شناخت بهتر، می‌توان میادین مشابهی مانند «تامر» اسرائیل را از نظر عمق آب و حجم اثبات‌شده ذخایر، مورد بررسی قرار داد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که با توجه به روند توسعه میدان‌های مشابه و با فرض حضور شرکت‌های بین‌المللی، در بهترین حالت می‌توان نرخ تولید ۱۰ میلیارد مترمکعب در سال را به منظور فاز تولید باثبات برای این میدان در نظر گرفت.

پیامدهای احتمالی توسعه میادین گازی برای ترکیه

با کشف این میدان گازی و بهره‌برداری احتمالی از آن، تقاضای گاز ترکیه در بخش تولید برق افزایش یافته و مصرف زغال‌سنگ وارداتی کاهش خواهد یافت. از سوی دیگر، در صورت بهره‌برداری و بسته به نرخ تولید گاز از این میدان، ترکیه می‌تواند حدود ۲۰ درصد از سهم واردات گاز طبیعی خود را کاهش دهد. همچنین اگر افزایش تولید داخلی گاز بیش از افزایش تقاضا باشد، می‌تواند به کاهش واردات گاز و در نتیجه بهبود اقتصاد این کشور کمک کند. بر اساس پیش‌بینی‌ها، توسعه موفق این میدان می‌تواند هزینه‌های واردات ترکیه را حدوداً ۲۰۰ میلیون تا ۱.۵ میلیارد دلار در سال، کاهش دهد. شاید اصلی‌ترین تأثیر این اکتشاف برای بازار داخلی گاز ترکیه، افزایش قدرت چانه‌زنی در مذاکرات مربوط به قراردادهای گازی با تأمین‌کنندگان کنونی و آتی باشد. حدود ۱۸.۲۵ میلیارد مترمکعب از قراردادهای گازی ترکیه در سال ۲۰۲۱ به پایان می‌رسد و تا سال ۲۰۲۶ نیز حجم بیشتری در آستانه مذاکره مجدد قرار خواهد گرفت. ترکیه به منظور کاهش وابستگی خود به روسیه، در حال افزایش سهم واردات گاز از آذربایجان و افزایش واردات ال‌ان‌جی است. این امر موجب می‌شود پس از اتمام قراردادهای گازی روسیه در سال ۲۰۲۱، شرکت گازپروم این کشور در مکانیسم قیمت‌گذاری تحت فشار قرار بگیرد. با توجه به کشف میدان گازی جدید، احتمال کشف ذخایر گازی دیگر و همچنین روند افزایشی واردات ال‌ان‌جی، به نظر می‌رسد ترکیه می‌تواند تا سال ۲۰۲۶ بدون واردات از ایران، نیاز خود به گاز را تأمین کند؛ در این صورت وابستگی امنیت عرضه انرژی ترکیه به ایران از بین خواهد رفت؛ اما با توجه به قصد ترکیه برای تبدیل شدن به مرکز تجارت گاز در منطقه، احتمالاً این کشور همچنان خواهان واردات گاز و صادرات به اروپا باشد، اما با قیمتی

ارسال مستندات پژوهش‌ها و اقدامات و مزایای آن

یکی از اهداف جامعه اندیشکده‌ها، برجسته‌سازی فعالیت اندیشکده‌های زیست‌بوم اندیشه‌ورزی و کمک به معرفی آثار آن‌ها به دستگاه‌ها و مسئولین کشور است. به این منظور جامعه اندیشکده‌ها اصل و خلاصه پژوهش‌ها را در رسانه‌های خود (سایت، فصلنامه، صفحه و کانال‌های جامعه اندیشکده‌ها در شبکه‌های اجتماعی) منتشر می‌کند. اندیشکده‌ها و موسسات سیاست‌پژوهی می‌توانند مستندات پژوهش‌ها و اقدامات خود را از طریق سایت جامعه اندیشکده‌ها ارسال کنند. در نوار بالای صفحه اصلی سایت، گزینه‌ای به نام «ارسال پژوهش» تعبیه شده است که اندیشکده‌ها می‌توانند پژوهش‌های سیاستی خود را از این طریق برای جامعه اندیشکده‌ها ارسال کنند.

درباره ما فعالیت‌های ما فهرست‌ها اخبار موضوعات متدلوژی‌ها شورای علمی ارسال پژوهش

مزایای ارسال مستندات:

تهیه فایل خلاصه برای همه پروژه‌های ارسال شده	تهیه محتوای مکتوب و چندرسانه‌ای
تهیه پادکست صوتی برای پروژه برتر هفته	
تهیه فایل اینفوگراف برای پروژه‌های منتخب فصلنامه	
تهیه کلیپ و محتوای چندرسانه‌ای از ارائه پروژه‌های رویداد گفتاک	بسترهای ترویج و انتشار
معرفی پروژه‌ها در سایت و شبکه‌های اجتماعی جامعه اندیشکده‌ها	
انتشار پروژه‌های منتخب در فصلنامه جامعه اندیشکده‌ها	
ارائه پروژه‌های منتخب فصلنامه در رویداد گفتاک	
برگزاری رویداد رادیویی با اندیشه‌ورزان با محوریت پرداخت ایده‌های اصلی پروژه‌های ارسال شده به همراه حضور پژوهشگر در برنامه و معرفی پروژه در آیت‌های برنامه	ارسال برای مخاطبان
معرفی پروژه‌های باکیفیت به دستگاه‌ها و مسئولین مرتبط حسب نیاز آنها	
ارسال فصلنامه برای دستگاه‌های مرتبط	
ارسال فصلنامه برای فعالان زیست‌بوم اندیشه‌ورزی و دریافت بازخوردهای آنها	

@Iranthinktanks__com

۷۷۸۰ دنبال‌کننده

@Iranthinktanks

۲۲۰ عضو

@Iranthinktanks

۱۰۳۰۰ عضو

Iranthinktanks.com

۱۰۰۰ بازدید روزانه

اندیشکده‌ها و مؤسسات سیاست‌پژوهی می‌توانند خلاصه پژوهش‌ها و اقدامات خود را در ۱۰۰۰ تا ۱۲۰۰ کلمه به همراه مستندات آن‌ها (کتاب، گزارش، اسلاید، اینفوگرافیک و ...) جهت درج در مجله ارسال نمایند. مطالب دریافت شده بر روی سایت جامعه اندیشکده‌ها و در صفحه اختصاصی اندیشکده مربوطه نیز قرار می‌گیرد.

جهت دریافت اطلاعات بیشتر با ما تماس بگیرید:

info@iranthinktanks.com

۰۲۱-۶۶۴۰۴۱۲۹

برای مشاهده سایر فصلنامه‌های جامعه
اندیشکده‌ها اسکن کنید.

